

ISBN 9781595694515

ISSN 1311-3496

Esperantologio / Esperanto Studies

Nova Serio 4 (12)

New Series 4 (12)

**ESPERANTOLOGIO /
ESPERANTO STUDIES**

Nova Serio 4 (12)

New Series 4 (12)

Esperantologio / Esperanto Studies (EES)

estas interfaka revuo kiu publikigas esplorojn pri ĉiuj fenomenoj rilataj al Esperanto kaj Interlingvistiko. Kreita en 1949, EES eldoniĝas sub la aŭspicio de la Centro de Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj (CED) ekde 2019. EES aperigas kontribuojn bazitajn sur originalaj studoj pri lingvosciencaj, historiaj, literatursciencaj, psikologiaj, sociologiaj kaj politikaj aspektoj de Esperanto.

EES publikigas fakajn artikolojn, esplorajn notojn kaj libro-recenzojn en Esperanto kaj en la angla lingvo, sed estas principe malferma al kontribuoj ankaŭ en aliaj lingvoj – tiusence, ĝi aparte kuraĝigas la recenzadon de alilingvaj libroj.

EES celas stimuli novajn alirojn al Esperantologio kaj subteni fakan interŝanĝon kaj kunlaboron, instigante esploristojn plifortigi siajn kontribuojn kaj eventuale ankaŭ aperigi ilin en nacilingvaj fakaj revuoj post ricevo de komentoj de aliaj esperantologoj.

La revuo aperas presite kaj rete. La reta versio estas libere disponebla ĉe la retejo de CED (<https://interlingvistiko.net/interlingvistiko>). Presitaj versioj de la numeroj 3-8 estas haveblaj ĉe la eldonejo Kava-Pech (<https://www.kava-pech.cz/#>), kaj la plej lastatempaj numeroj ĉe Mondial (<https://www.esperantoliteraturo.com/esperantologio>).

Manuskriptojn kaj demandojn oni sendu al la du redaktoroj,

- Guilherme Fians (gmf7@st-andrews.ac.uk) kaj
- Klaus Schubert (klaus.schubert@uni-hildesheim.de).

Manuskriptoj sekvu la gvidliniojn disponeblajn ĉe <https://interlingvistiko.net/kontribuantoj-ees>

Esperantologio / Esperanto Studies (EES)

is an interdisciplinary journal that showcases research on all phenomena related to Esperanto and Interlinguistics. Created in 1949, EES has been edited under the auspices of the Centre for Research and Documentation on World Language Problems (CED) since 2019. EES publishes contributions based on original studies about linguistic, historical, literary, psychological, sociological and political aspects of Esperanto.

EES publishes scholarly articles, research notes and book reviews in Esperanto and English, but is generally open to contributions in other languages as well – in that sense, it particularly encourages the review of books in other languages.

EES aims to encourage novel approaches to Esperanto Studies and to support scholarly exchange and collaboration, stimulating researchers to strengthen their contributions and perhaps go on to publish them in journals in national languages after receiving the comments of fellow Esperantologists, reviewers and readers.

The journal appears in print and online. The online version is available open access on the website of CED (<https://interlingvistiko.net/interlingvistiko>). Printed versions of issues 3-8 can be ordered from the publishing house Kava-Pech (<https://www.kava-pech.cz/#>), and the most recent issues, from Mondial (<https://www.esperantoliteraturo.com/esperantologio>).

Manuscripts and questions should be forwarded to the two editors,

- Guilherme Fians (gmf7@st-andrews.ac.uk) and
- Klaus Schubert (klaus.schubert@uni-hildesheim.de).

Manuscripts must follow the guidelines available at <https://interlingvistiko.net/kontribuantoj-ees>

ESPERANTOLOGIO / ESPERANTO STUDIES

Nova Serio 4 (12)

New Series 4 (12)

**Centro de Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj,
kunlabore kun Mondial /**

**Centre for Research and Documentation on World Language Problems
in collaboration with Mondial**

Roterdamo, Nederlando / Novjorko, Usono
Rotterdam, Netherlands / New York, USA

2023

ESPERANTOLOGIO / ESPERANTO STUDIES

Redaktoroj / Editors

Guilherme Fians (University of St Andrews, Skotlando / Scotland)

Klaus Schubert (Universität Hildesheim, Germanio / Germany)

Redakta Komitato / Editorial Board

Probal Dasgupta (Indian Statistical Institute Kolkata, Barato / India)

Sabine Fiedler (Universität Leipzig, Germanio / Germany)

Christopher Gledhill (Université Paris-Cité, Francio / France)

Gotoo Hitosi (Tohoku University Tokyo, Japanio / Japan)

Ilona Koutny (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Pollando / Poland)

Erich-Dieter Krause (Universität Leipzig, Germanio / Germany)

Sergej Kuznetsov (Moskovskij Gosudarstvennyj Universitet, Rusio / Russia)

Haitao Liu (Zhejiang University, Ĉinio / China)

Kaori Nagai (University of Kent, Anglio / England)

Marc van Oostendorp (Meertens Instituut, Nederlando / Netherlands)

Humphrey Tonkin (University of Hartford, Usono / USA)

Redakta Konsilanto / Editorial Advisor

Christer Kiselman (Uppsala Universitet, Svedio / Sweden)

Centro de Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj /
Centre for Research and Documentation on World Language Problems

<http://interlingvistiko.net>

Nova Serio 4 (12) / New Series 4 (12)

© 2023 Universala Esperanto-Asocio kaj la aŭtoroj

ISBN 9781595694515

ISSN 1311-3496

Eldonisto: Mondial, Novjorko / Publisher: Mondial, New York
mondialbooks.com / esperantoliteraturo.com

ESPERANTOLOGIO / ESPERANTO STUDIES

Nova Serio 4 (12)

New Series 4 (12)

Enhavo / Contents

<i>Guilherme Fians kaj Klaus Schubert</i> : Antaŭparolo: 70 jaroj de CED, kiajn ŝanĝojn alfrontis la mondaj lingvo-problemoj intertempe?	6
<i>Mark Fettes</i> : CED 70-jara: vojo, bilanco, perspektivoj	8
<i>Sabine Fiedler</i> : Kiel Esperantologio kontribuas aŭ povas kontribui al aliaj fakoj	15
<i>Grant Goodall</i> : Esperanto kaj lingvistiko: cent jaroj da (mal)amikeco....	24
<i>Patience Haggin</i> : The Subtext of “Neŭtraleco:” The Dreyfus Affair and the Esperanto Movement.....	35
<i>Klaus Schubert</i> : Kiu estis la unua funkcia planlingvo?	56
<i>Otto Prytz</i> : Ĉu Esperanto, priskribita laŭ siaj propraj premisoj, estas seksisma lingvo?	90
<i>KIMURA Goro Christoph</i> : Recenzo de la libro: Grin, François, Manuel Célio Conceição, Peter A. Kraus, László Marác, Žaneta Ozoliņa, Nike K. Pokorn kaj Anthony Pym, red. 2018. <i>The MIME Vademecum. Mobility and Inclusion in Multilingual Europe</i>	100
<i>Carlo Minnaja</i> : Recenzo de la libro: Alcalde, Javier kaj José Salguero, red. 2018. <i>Antaŭ unu jarcento – La granda milito kaj Esperanto</i>	105
<i>Christopher Gledhill</i> : Review of the book: Maradan, Mélanie. 2021. <i>Uncertainty in Deliberate Lexical Interventions. Exploring Esperanto Speakers’ Opinions through Corpora</i>	110
<i>Ulrich Lins</i> : Recenzo de la libro: O’Keeffe, Brigid. 2021. <i>Esperanto and Languages of Internationalism in Revolutionary Russia</i>	116
<i>Alessio Giordano</i> : Recenzo de la libro: Caligaris, Irene. 2021. <i>Unu lingvo por ĉiuj, unu lingvo de neniuj landoj: surkampaj esploroj pri la esperantaj identecoj</i>	121
<i>GOTOO Hitosi</i> : Recenzo de la libro: Kimura, Goro Christoph. 2021. <i>Igengokan komunyikasyon no hoho: baikaigengo wo meguru giron to zissai</i> [Metodoj de interlingva komunikado. Teorio kaj praktiko de vehiklaj lingvoj].	125
<i>Ida Stria</i> : Recenzo de la libro: Fiedler, Sabine, kaj Cyril Robert Brosch. 2022. <i>Esperanto – Lingua Franca and Language Community</i>	129
Esperantologio / La Centro de Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj (CED).....	134
Esperantologio / The Centre for Research and Documentation on World Language Problems (CED)	135

Antaŭparolo

70 jaroj de CED, kiajn ŝanĝojn alfrontis la mondaj lingvo-problemoj intertempe?

En 1952, CED estis fondita de Ivo Lapenna por antaŭenigi la sciencon studon de Esperanto kaj ties diversaj aplikoj en ĉiuj vivosferoj. La sinteno, kiu tiam orientis CED estis ke la lingva diverseco de la mondo konsistigas bariilon kiu malfaciligis internacian komunikadon. Konsekvence, se estis ununura mondlingva problemo, ni klopodu trovi ununuran solvon. Pro tio, la tiama nomo de CED estis Centro de Esploro kaj Dokumentado pri la Monda Lingvo-Problemo, kies ununura lingvo-problemo havus kiel eblan solvon la ampleksan akcepton de Esperanto.

Tamen, tiu sinteno ŝanĝiĝis inter interlingvistoj en la 1970-aj jaroj. La kreskanta uzado de hegemoniaj lingvoj (kiel la angla) en internacia komunikado, la sciencoj kaj edukado (inter aliaj spacoj) evidentigis aliajn problemojn, kie ne-denaskaj parolantoj de la koncerna hegemonia lingvo (aŭ denaskaj parolantoj kiu parolis malpli laŭnorman formon de ĝi) suferis lingvan diskriminacion.

Parte dank' al la kreskado de lingvopolitiko kiel studkampo, fariĝis ĉiam pli evidenta, ke ekzistas ne nur unu, sed pluraj mondlingvaj problemoj. De baroj kiuj malfaciligas internacian komunikadon ĝis lingva imperiismo, lingva diskriminacio kaj subpremo al minoritataj lingvoj, tiuj pluraj temoj postulis pli ol unu iniciaton kaj lingvopolitikon. Tiam, plurlingvismo iĝis parto de la solvo: subteni minoritatajn lingvojn ne signifas plifortigi barojn al internacia interkompreniĝo, sed konservi la homan riĉecon, kiu kongruas kun ne-hegemonia lingvo komune uzata kaj ne-imperiisma. Tiamaniere Esperanto iĝis ne plu ununura solvo al ununura problemo, sed helpilo por interkompreniĝo kaj konservado de la lingva kaj kultura diverseco de la mondo. Tial CED estis renomigita en la 1970-aj jaroj, kaj ĝia nuna nomo – Centro de Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj – respegulas ĉi tiun ŝanĝon kiu karakterizas la nuntempan agadon de CED.

Ĉi tiu numero de *Esperantologio / Esperanto Studies* markas la 70-jariĝon de CED, kiu okazis en 2022. La artikoloj kiuj malfermas ĉi tiun numeron estis verkitaj surbaze de kelkaj el la prelegoj kiuj festis ĉi tiun daton dum la 44-a Esperantologia Konferenco, en la Université du Québec à Montréal (UQAM), en Kanado. La unua artikolo, de Mark Fettes, pritraktas la agadojn de CED tra la 20a jarcento, emfazante kiel CED utiligas siajn revuojn, konferencojn kaj subvencian programon por kontraŭbatali misinformadon pri planlingvoj kaj por antaŭenigi lingvan justecon kaj lingvajn rajtojn en mondskalaj lingvopolitikoj. Sekve, la artikolo de Sabine Fiedler rakontas la sukcesan sperton de la aŭtoro pri la emplektiĝo de interlingvistikaj temoj en kursoj por studentoj de diversaj fakaj fonoj en ŝia universitato en Germanio. Surbaze de tio, Fiedler argumentas por la uzado de Esperanto kaj planlin-

gvoj pli ĝenerale kiel maniero aliri fakajn debatojn pri internacia komunikado kaj lingva justeco. La sekva artikolo, de Grant Goodall, rekonstruas la rilatojn inter planlingvoj kaj lingvistiko tra la 20a jarcento. Goodall rakontas ke, dum Esperanto kaj lingvistiko formiĝis pli malpli samtempe, plurfoje vidiĝis kaj amikaj kaj malamikaj sintenoj inter esperantistoj kaj lingvistoj ĉirkaŭ la akcepto de planlingvoj.

Post ĉi tiuj artikoloj kiuj konsistigas la omaĝon de EES al la 70-jariĝo de CED, venas kontribuoj kiuj aliras aliajn interlingvistikajn temojn. Patrice Haggin aliras al la efiko de la Dreyfus-afero, kiu multe influis la historion de Francio samkiel la historion de Esperanto en la frua 20a jarcento, dum la tiel nomata “franca periodo” en la historio de ĉi tiu lingvo. Sekve, Klaus Schubert esploras, laŭ kritika aliro al la skalo de Detlev Blanke, kiu planlingvo estis la unua vere funkcia planlingvo. Pere de analizoj pri Volapük, Solresol kaj la *Lingua Universal de Sotos Ochando*, Schubert montras kiel kelkaj el tiuj lingvoj preparis la grundon por la sekvaj. Sekve, la esplora noto de Otto Prytz aliras polemikan demandon: ĉu Esperanto estas seksisma lingvo? Prytz esploras la premisojn de Esperanto kompare al tiuj de aliaj lingvoj por sin demandi je kiu grado eblas ke seksismo estu eco de lingvo.

Ĉi tiu numero de EES ankaŭ inkluzivas recenzojn de la jenaj libroj: *The MIME Vademecum: Mobility and Inclusion in Multilingual Europe*, redaktita de François Grin kaj aliaj (recenzita de KIMURA Goro Christoph); *Antaŭ Unu Jarcento: La Granda Milito kaj Esperanto*, redaktita de Javier Alcalde kaj José Salguero (recenzita de Carlo Minnaja); *Uncertainty in Deliberate Lexical Interventions. Exploring Esperanto Speakers’ Opinions through Corpora*, de Mélanie Maradan (recenzita de Christopher Gledhill); *Esperanto and Languages of Internationalism in Revolutionary Russia*, de Brigid O’Keeffe (recenzita de Ulrich Lins); *Unu lingvo por ĉiuj, unu lingvo de neniu lando: surkampita esploro pri la esperantaj identecoj*, de Irene Caligaris (recenzita de Alessio Giordano); *Igengokan komyunikesyon no hoho: baikaigno wo meguru giron to zissai*, de KIMURA Goro Christoph (recenzita de GOTOO Hitosi); kaj *Esperanto – Lingua Franca and Language Community*, de Sabine Fiedler kaj Cyril Brosch (recenzita de Ida Stria).

Laste, ni profitas la okazon por anonci ke, por respreguli la internacian kaj plurfakan orientiĝon de EES, ekde ĉi tiu numero la revuo adoptas la referenc-stilon Ĉikago aŭtoro-dato (Chicago author-date, el *Chicago Manual of Style 17th Edition*). Malgraŭ sia titolo, la Ĉikago-stilo estas uzata en fakaj publikaĵoj en pluraj landoj kaj sud- kaj nord-planedaj, kaj estas ankaŭ uzata de diversaj fakoj. Tiamaniere, ke ĝi estos pli alirebla al / konataj de niaj eventualaj kontribuantoj ol la referenc-stilo antaŭe adoptita de EES.

Ni esperas ke ĉi tiu numero de EES respregulu kelkajn aspektojn de la ampleksa agado de CED ekde sia fondo ĝis la nuntempo, kaj ke la artikoloj kiuj sekvas ĉi tiun antaŭparolon levu fruktodonajn demandojn pri la nuna kaj estonta stato de Esperantologio kaj Interlingvistiko.

Ĝuu la legadon!

Guilherme Fians kaj Klaus Schubert

Mark Fettes

Simon Fraser University, Kanado / Canada

CED 70-jara: vojo, bilanco, perspektivoj

Resumo: Fondita en 1952, la Centro de Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj (CED) evoluis el sia komenca celo, liveri faktojn kaj analizojn subtene al la internacia lingvo Esperanto, al multflanka esplorinstituto pri lingvo-planado kaj lingvo-mastrumado en monda kunteksto. Ŝlosila periodo estis la lastaj du jardekoj de la 20-a jarcento, kiam diversaj periodaĵoj kaj konferencoj helpis krei kaj aktivigi internacian reton de esploristoj pri esperantologio kaj interlingvistiko. Tio kredeble kontribuis al la kreskanta akcepto de Esperanto kiel inda esplorobjekto en diversaj disciplinoj; aliflanke, ankoraŭ ne realiĝis la pli vasta celo, ke multlingveco ricevu taŭgan atenton en la aliroj de la ŝtatoj kaj la interŝtataj organizoj al daŭripova evoluigo, homaj rajtoj, kaj simile. CED plu aŭspicias kaj subtenas esplorojn sur tiu tereno, samtempe serĉante solvojn al diversaj daŭraj defioj en la faka pritraktado de Esperanto, interalie la konservado kaj alirebligado de kolektoj kaj la analizado kaj evoluigo de la faka lingvaĵo en la kadro de la internacia terminoscienco.

Ŝlosilvortoj: Esperantologio; Interlingvistiko; Lingvo-planado; Multlingveco; Historio de socilingvistiko.

La Centro de Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj (CED) fondiĝis en 1952 sub iom malsama ŝildo. En tiu komenca stadio, ĝi laŭnome fokusiĝis al “la Monda Lingvo-Problemo” — unueca formulo, kiu implice referencis la perspektivon de movado por tutmonda neŭtrala lingvo. Kaj, efektive, legante la originan celaron de la Centro en la retejo de Universala Esperanto-Asocio (UEA),¹ oni trovas la taskojn “antaŭenigi la sciencan esploradon pri Esperanto ‘kaj ĝiaj multflankaj aplikoj en ĉiuj sferoj de la vivo’; prizorgi la kolektadon kaj ellaboradon de findindaj dokumentoj pri Esperanto; kaj subteni la informan laboron ĉe internaciaj organizaĵoj, fakaj kaj sciencaj rondoj, kaj la ĝenerala publiko” (UEA 2023). Origine, do, CED estis konceptita kiel faka instituto subtene al la sociaj-politikaj celoj de la Esperanto-movado.

1 Fondita en 1908, UEA estas la plej grava tegmenta organizo de la tutmonda Esperanto-movado. La lanĉo de CED en 1952 troviĝis inter diversaj klopodoj refortigi kaj pliprofesiigi la agadon de UEA post la dua mondmilito. Formale, CED restas parto de UEA ankoraŭ hodiaŭ, kvankam ĝi jam delonge prizorgas sian propran agadprogramon.

La motoro de tiu frua CED estis Ivo Lapenna, kroata profesoro pri internacia juro kaj multjara gvidanto de UEA. Li estis, laŭ ĉiuj indikoj, komplika homo (ekz. Fettes 2009; Lins 2014), kaj la posta historio ĵetis ombbron sur lian reputacion, sed li alportis tre sanigan emfazon pri la graveco de faktoj kaj analizoj. La volumo *Esperanto en Perspektivo*, iusence lia ĉefverko kaj certe unu el la ĉefaj fruktoj de la unuaj dudek jaroj de CED, portas ĝuste tian subtitolon “Faktoj kaj analizoj pri la Internacia Lingvo” (Lapenna, Lins, kaj Carlevaro 1974). Por Lapenna, tiu dokumenta kaj esplora laboro estis ĉiam subordigita al la granda celo konvinki la mondon uzi Esperanton, kaj tio estas plene komprenebla, se ni memoras la regantan skeptikon kaj ignoremon inter intelektuloj de tiu epoko (pri tio vidu ekz. Piron 1991, kiu citas multajn ekzemplojn de negativaj sintenoj al Esperanto ĉe la eŭropa klerularo kaj analizas la psikajn mekanismojn malantaŭ ili). Estis do verŝajne necese, ke tiuj unuaj paŝoj al serioza sistema esplorado pri la lingvo okazu en la rondoj de la konvinkitoj.

Kiel oni povus atendi, la unua granda paŝo ekster tiujn rondojn estis almenaŭ parte instigita de junuloj, kiuj venis sub la influon de Lapenna en la Internaciaj Seminarioj de Germana Esperanto-Junularo kaj alimaniere (Fettes 2009). La brito Victor Sadler, kiu eklaboris en la Centra Oficejo de UEA fine de 1962, 25-jara, estis unu el la ĉefaj ideantoj kaj la unua redaktoro de la revuo *La Monda Lingvo-Problemo (LMLP)*, per kiu CED unuafoje provis alparoli la vastan akademian mondon. La unua numero de LMLP aperis en 1969, en historia momento kiam kreskis faka interesiĝo pri la rilatoj inter multlingveco, lingvo-planado, kaj ekonomia kaj socia evoluigo (Tonkin 1997). Rigardante de la nuntempo, ni povas vidi tion kiel gravan turnopunkton en la memkompreno de CED, ĉar neeviteble la fluo de ideoj estis dudirekta: la esperantistoj portis siajn spertojn kaj sian vidpunkton al la neesperantista faka mondo, sed inverse, konceptoj kaj pensotradicioj el tiu mondo komencis penetri la iom enfermitan mondon de tio, kion ni nun emas nomi esperantologio kaj interlingvistiko.

En la komenco tiu evoluo estis malrapida. Tamen, en 1974, kiam Lapenna eksiĝis el ĉiuj siaj postenoj en UEA pro malsukceso en la tiujaraj elektoj, aliaj junuloj el la generacio de Sadler – inter ili Humphrey Tonkin, Jonathan Pool kaj Ulrich Lins – alportis novajn ideojn kaj novan energion al la laboro de CED. Pool fariĝis ĝia Aganta Direktoro dum ses jaroj, interalie lanĉante en 1978 la Esperantologiajn Konferencojn kadre de la Universalaj Kongresoj de UEA (Tonkin kaj Raola 2020); Lins iniciatis la *Novajleteron por Interlingvistoj*, por kunigi kaj kunlaborigi pli vastan reton de esploristoj sur la kampo; kaj Tonkin, post ses jaroj kiel Prezidanto de UEA, transprenis en 1980 la redaktadon de la posteulo de LMLP, *Language Problems and Language*

Planning (LPLP) (Fettes 2009). En tiu periodo, ni vidas elformiĝi kelkajn el la ĉefaj agadoj kaj gvidaj konceptoj de la moderna CED.

La okdekaj kaj naŭdekaj jaroj alportis multajn ŝanĝojn en la kondiĉoj de laboro por kaj pri Esperanto, interalie pro la fino de la Malvarma Milito kaj la kreskanta graveco de Interreto ekde la mezaj 90-aj jaroj. Dume la sociaj sciencoj trairis la unuan ondon de la post-modernismo, kiu helpis malfermi multajn fakojn al novaj influoj kaj novaj demandoj. Laŭ mia scio, neniu jam verkis studon pri la efikoj de tiuj evoluoj al la kampoj de esperantologio kaj interlingvistiko, sed mi kredas ke multaj nunaj fenomenoj havas siajn radikojn en tiuj du jardekoj. Limigante nin nur al la agadoj de CED mem, ni povas konstati, ke ekde 1992 Detlev Blanke, antaŭe ŝlosila aktivulo de la orientgermana movado, fariĝis la plej longdaŭra kaj influa redaktoro de *Informilo por Interlingvistoj*, la posteulo de la iama *Novaĵletero por Interlingvistoj* (vidu Fiedler kaj Brosch 2016); ke la Universala Kongreso en Prago, en 1996, donis la okazon por la organizo de la unua Nitobe-Simpozio, plurlingva konferenco pri lingvopolitiko kiun esperantistoj organizis sed kies fokuso ne estis Esperanto mem sed lingva demokratio kaj lingvaj rajtoj (Fettes 1997; Fettes kaj Bolduc 1998); kaj ke en 1999 Christer Kiselman lanĉis la revuon *Esperantologio / Esperanto Studies* (EES) kiel posteulon de la revuo *Esperantologio*, redaktita de Paul Neergaard de 1949 ĝis 1961 (vidu Tonkin kaj Raola 2020). Ĉiuj ĉi evoluoj montras pli kaj pli da memfido sur la kampo kiel tuto: fido, ke ni havas ion valoran por diri, ne nur inter ni mem, sed kiel partoprenantoj en multe pli vastaj dialogoj kaj kunlaboroj.

La unuaj jaroj de la nova jarmilo alportis novan influan aktoron sur la scenejon. Temas pri la usona fondaĵo ESF, Esperantic Studies Foundation, kiu fakte fondiĝis jam en 1968 sed kiu komencis aktivi multe pli vastskale post la ricevo de granda heredaĵo de la usonaj aktivuloj Cathy kaj Bill Schulze. Nia fokuso ĉi tie estas CED, sed ni devas ne subtaksi la gravecon de la financa helpo, kiun ESF donis al CED tra la lastaj 15 jaroj, unuavice, sed ne nur, per la Programo de Interlingvistika Subteno kiu ebligas al CED disdoni malgrandajn subvenciojn por interlingvistikaj esploroj. Ankaŭ la sukcesa daŭrigado de la Nitobe-Simpozioj – tra 2005 (Vilno), 2007 (Tokio), 2013 (Rejkjaviko), 2018 (Lisbono), kaj 2021 (Belfasto) – ŝuldiĝas nelaste al la malavara financa subteno de ESF. Menciindas ankaŭ la relative nova retejo de CED, *interlingvistiko.net*, kiu same estas frukto de tiu daŭranta kunlaboro.

Krome, la rigardo de la sociaj sciencoj al Esperanto fundamente ŝanĝiĝis en la lastaj du jardekoj. Ĉirkaŭ la jaro 2000, parolante kun la ĉefo de la lingvistika fako en la Universitato de Kalifornio en Berklio, mi estis informita, ke ju pli serioze oni studas lingvistikon, des malpli oni interesiĝas pri fenomenoj kiel Esperanto. Hodiaŭ mi dubas, ĉu eblus tiel neta deklaro,

se konsideri la multiĝon de fakaj studoj pri “konstruitaj lingvoj” ĝenerale kaj Esperanto kiel aparta kazo (Goodall 2023). Ne nur sur la kampo de lingvistiko, sed pli vaste, pli kaj pli ofte aperas valoraj studoj de homoj, kiuj mem ne estas esperantistoj, sed trovas la lingvon kaj ĝian historion indaj je sia tempo kaj profesia atento. Kvankam CED ne povas pretendi, ke tiu evoluo estas plene ĝia atingo, mi tamen kredas, ke CED signife kontribuis al ĝi, kaj ke CED plu ludos utilan rolon en la interkontaktigo kaj kunlaborigo de pli kaj pli vasta komunumo de esploristoj.

Samtempe, multo restas nekontentiga. Ekzemple, la CED-estraro nur nun komencas aliri la demandon, kion CED povas fari, kunlabore kun ESF, por pli bone konservi kaj alirebligi la bibliotekojn kaj arkivojn de materialoj pri Esperanto kaj planlingvoj. Nia enirpunkto sur tiu kampo estas la Biblioteko Hector Hodler, kies transdonon al la Nacia Biblioteko de Pollando CED sukcesis aranĝi en la komenco de 2023; sed la problemo estas tutmonde vasta (Novotníčková 2015). Sur alia kampo, en la pasinteco, CED organizis kolokvojn pri la instruado de Esperanto kaj interlingvistiko en universitatoj, sed ankoraŭ mankas kulturo de kunlaboro, kreado de komunaj studmaterialoj, interŝanĝo de pedagogiaj aliroj, kaj simile. Kvankam la Internacia Ligo de Esperantistaj Instruistoj (ILEI) ankaŭ aktivis sur tiu tereno, ĝis nun ne estis granda progreso. Mi persone aparte ŝatus, se CED povus revigligi la terminologian agadon, kiu komenciĝis tiel promesplene sub la Terminologia Esperanto-Centro (TEC) en la 90aj jaroj, kaj kiu nun povus disponi pri teknikaj rimedoj neimageblaj en tiu epoko – interalie, ciferecaj tekst-korpusoj kaj la validigo de terminoj per amaskunlaborigo de uzantoj (Bowker 2019).

Kaj tio estas nur, ni diru, la endogena flanko de CED, tiu turnita al la bezonoj de la Esperanto-komunumo mem. Se ni pensas pri la malnova celo de Lapenna, konvinki la mondon per faktoj kaj analizoj ke ĝi bezonas Esperanton, aŭ eĉ pri pli modesta celo, ke multlingveco ricevu taŭgan atenton en la aliroj de la ŝtatoj kaj la interŝtataj organizoj al daŭripova evoluigo, homaj rajtoj, kaj simile, ne estas klare ke ni faris grandan progreson (Tonkin 2023). Unu el la nunaj projektoj de CED, sub gvido de nia estrarano Michele Gazzola, estas ellabori indeksojn de lingva justeco kiel rimedo por tiri politikan, publikan kaj scian atenton al tiaj demandoj (Gazzola, Wickström kaj Fettes 2023). Malgraŭ ĉio, kion mi diris pri la kreskanta akcepto de Esperanto kiel tereno por serioza esplorado, ankoraŭ mankas socia scienco kiu estus adekvata al la demandoj, kiujn Esperanto starigas por la monda lingvo-sistemo kiel tuto. Espereble CED, en la venontaj jaroj, sukcesos kontribui al ties evoluigo.

Bibliografio

- Bowker, Lynne. 2019. "Terminology." En *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, redaktis Mona Baker kaj Gabriela Saldanha, 579-583. London: Routledge.
- Fettes, Mark. 1997. "Esperanto and language policy: Exploring the issues." *Language Problems and Language Planning* 21 (1): 66-77.
- Fettes, Mark. 2009. "Mi kvazaŭ trovis min ĉeĥjme: Biografia konversacio kun Humphrey Tonkin." En *La Arto Labori Kune: Festlibro por Humphrey Tonkin*, redaktis Detlev Blanke kaj Ulrich Lins, 1-24. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- Fettes, Mark kaj Suzanne Bolduc, red. 1998. *Towards Linguistic Democracy / Vers la démocratie linguistique / Al lingva demokratio*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- Fiedler, Sabine kaj Cyril Brosch. 2016. "Detlev Blanke (1941-2016)." *Informilo por Interlingvistoj* 99 (4): 2-6.
- Gazzola, Michele, Bengt-Arne Wickström kaj Mark Fettes. 2023. "Towards an index of linguistic justice". *Politics, Philosophy & Economics*: 1-28. <https://doi.org/10.1177/1470594X231158657>
- Goodall, Grant. 2023. "Constructed languages." *Annual Review of Linguistics* 9 (1): 419-437. <https://doi.org/10.1146/annurev-linguistics-030421-064707>
- Lapenna, Ivo, Ulrich Lins kaj Tazio Carlevaro. 1974. *Esperanto en Perspektivo: Faktoj kaj Analizoj pri la Internacia Lingvo*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio kaj Centro de Esploro kaj Dokumentado pri la Monda Lingvo-Problemo.
- Lins, Ulrich. 2014. "La du flankoj de Ivo Lapenna." *Beletra Almanako* 8 (19): 121-137.
- Novotníčková, Katarína, red. 2015. *Arkivoj kaj bibliotekoj: kiel protekti kaj konservi nian heredaĵon*. Partizánske: Espero.
- Piron, Claude. 1991. "Un cas étonnant de masochisme social." *Action et pensée* 19: 51-79.
- Tonkin, Humphrey. 1997. "Language as a social phenomenon: A perspective on the emergence of sociolinguistics." En *The Early Days of Sociolinguistics: Memories and Reflections*, redaktis Christina Bratt Paulston kaj G. Richard Tucker, 247-252. Dallas, TX: Summer Institute of Linguistics.
- Tonkin, Humphrey kaj Orlando Raola. 2020. "Antaŭparolo." *Esperantologio / Esperanto Studies* 1 (9): 6-8.
- Tonkin, Humphrey. 2023. "Introduction: Diversity of language, unity of purpose." En *Language and Sustainable Development*, redaktis Lisa McEntee-Atalianis kaj Humphrey Tonkin, 1-10. Cham: Springer.
- UEA. 2023. *Centro por Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj*. Konsultita la 8-an de februaro 2023. <https://uea.org/asocio/CED>.

Pri la aŭtoro

Mark Fettes estas la direktoro de la Centro de Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj kaj asocia profesoro pri edukado en Universitato Simon Fraser, Kanado. Liaj esploroj traktas interalie la mastrumadon kaj revigligon de indiĝenaj lingvoj, la sociologion de la Esperanto-komunumo, kaj multlingvismon en la programoj de Unuiĝintaj Nacioj.

Retadreso: mtfettes@sfu.ca

ORCID-numero: 0000-0003-4147-7879

About the author

Mark Fettes is the Director of the Centre for Research and Documentation on World Language Problems and Associate Professor of Education at Simon Fraser University, Canada. His research deals with the management and revitalization of Indigenous languages, the sociology of the Esperanto community, and multilingualism in the programs of the United Nations.

Sur l'auteur

Mark Fettes est directeur du Centre de recherche et de documentation sur les problèmes linguistiques mondiaux et professeur agrégé d'éducation à l'Université Simon Fraser, au Canada. Ses recherches portent entre autres sur la gestion et la revitalisation des langues indigènes, la sociologie de la communauté espéranto, et le multilinguisme dans les programmes des Nations Unies.

CED at 70: History, accomplishments, prospects

Abstract: Founded in 1952, the Center for Research and Documentation on World Language Problems (CED) has evolved from its initial goal, to provide facts and analyses in support of the international language Esperanto, to a multifaceted research institute on language planning and language management in a global context. A key turning point came in the last two decades of the 20th century, when various periodicals and conferences helped to create and mobilize an international network of researchers on Esperanto studies and interlinguistics. This likely contributed to the growing acceptance of Esperanto as a worthy topic of research in various disciplines; on the other hand, the broader goal of states and intergovernmental organizations dedicating serious attention to multilingualism in the context of sustainable development, human rights, and the like remains elusive. CED continues to foster and support research in this field, while simultaneously seeking solutions to various ongoing

challenges to academic work on Esperanto, among other things the preservation and accessibility of collections and the analysis and development of specialized vocabulary within the framework of international terminology science.

Keywords: Esperanto studies; Interlinguistics; Language planning; Multilingualism; History of sociolinguistics.

CED à 70 ans : Historique, réalisations, perspectives

Résumé : Fondé en 1952, le Centre de recherche et de documentation sur les problèmes linguistiques mondiaux (CED) a évolué de son objectif initial, à savoir fournir des faits et des analyses à l'appui de la langue internationale espéranto, à un institut de recherche à multiples facettes sur la planification et la gestion linguistiques dans un contexte mondial. Un tournant décisif s'est produit au cours des deux dernières décennies du XXe siècle, lorsque divers périodiques et conférences ont contribué à créer et à mobiliser un réseau international de chercheurs sur l'espéranto et l'interlinguistique. Cela a probablement contribué à l'acceptation croissante de l'espéranto en tant que sujet de recherche valable dans diverses disciplines; d'autre part, l'objectif plus large, que les États et les organisations intergouvernementales accordent une attention sérieuse au multilinguisme dans le contexte du développement durable, des droits de l'homme, etc., reste largement hors de portée. Le CED continue de favoriser et de soutenir la recherche dans ce domaine, tout en cherchant simultanément des solutions aux divers défis actuels des travaux universitaires sur l'espéranto, entre autres la préservation et l'accessibilité des collections et l'analyse et le développement du vocabulaire spécialisé dans le cadre de la science terminologique internationale.

Mots-clés : Esperanto studies ; Interlinguistique ; Aménagement linguistique ; Multilinguisme ; Histoire de la sociolinguistique.

Sabine Fiedler

Universität Leipzig, Germanio / Germany

Kiel Esperantologio kontribuas aŭ povas kontribui al aliaj fakoj

Resumo: Esperantologio estas lingvistika disciplino pri la esplorado de Esperanto. Same kiel ĉe aliaj filologioj, Esperantologio ne nur okupiĝas pri la lingvo (el morfologia, semantika, sintaksa, frazeologia, pragmatika kaj aliaj perspektivoj), sed studas krome nelingvajn temojn, kiel ekzemple la parolkomunumon kaj literaturon de Esperanto. Menciindas, ke rilate al planlingvoj tia disciplino nur ekzistas por Esperanto, t.e., ne estas Volapukologio, Idologio, kio jam multon eldiras pri la evolustato de Esperanto. Plenrajta funkciado de Esperantologio kiel fako mankas en universitatoj, sed montriĝas, ke la disciplino faras multspecajn kontribuojn al aliaj fakoj. Unue, tio rilatas al instruado. En Eŭropo ekzemple la pli kaj pli unueciĝantaj universitataj sistemoj instigas modulojn, en kiuj studentoj akiras sciojn ekster siaj propraj fakoj. Due, rilate al esplorado, montriĝas, ke sufiĉe granda nombro de verkoj, kiuj donas superrigardon pri lingvaj temoj, enhavas artikolojn pri Esperanto kaj planlingvoj. Tiu ĉi artikolo prezentas ekzemplojn pri tiuj evoluoj el la kampoj esplorado kaj instruado, kiuj montras, kiel Esperantologio povas fari kontribuon al aliaj fakoj.

Ŝlosilvortoj: Esperantologio; Interlingvistiko; Universitata instruado kaj esplorado; Centro de Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj (CED).

1 Enkonduko

La unua parto de la 44-a Esperantologia Konferenco, en 2022, estis dediĉita al la 70-jariĝo de la Centro de Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj (CED). Sub la titolo “Bilanco pri la kontribuoj de Esperantologio al sociaj, politikaj kaj lingvistikaj fakdebatoj,” la datreveno estis okazo por prilumi la evoluon kaj nunan staton de Interlingvistiko kaj Esperantologio. La organizantoj petis min trakti la temon kiel Esperantologio kontribuas aŭ povas kontribui al aliaj fakoj. Tre volonte mi klopodis plenumi tiun taskon kaj faras tion ankaŭ el mia persona perspektivo post jardekoj de aktiva laboro en tiu fako. Ĉi tiu artikolo, verkita surbaze de mia prelego, pritraktas kelkajn el la temoj kiuj leviĝis dum la koncerna konferenco.

2 Esperantologio kiel speciala interlingvistika disciplino

Esperantologio estas disciplino pri la esplorado de Esperanto. Laŭ la strukturaj niveloj de la lingvosistemo ni povas distingi inter branĉoj kiel fonologio, morfologio, semantiko, sintakso, tekstolingvistiko, kaj pragmatiko. Same kiel ĉe aliaj filologioj, Esperantologio ne nur okupiĝas pri la lingvo, sed studas krome nelingvajn temojn, kiel ekzemple la parolkomunumon kaj literaturon de Esperanto.

Esperantologio estas parto de Interlingvistiko. Tio estas fako, kiun oni komprenis kaj difinis diversmaniere. Ampleksajn superrigardojn pri la diversaj aliroj donis Schubert (1989), Sakaguchi (1998), kaj Blanke (multloke, laste 2018). Mi tiujn ne volas ripeti. Malgraŭ ĉiuj diferencoj, esploristoj certe samopiniis pri tio, ke la ĉefa esplorobjekto de Interlingvistiko estas planlingvoj. Se mi rajtas ĉerpi el la spertoj en Germanio: La germana faka societo Gesellschaft für Interlinguistik (GIL, Societo pri Interlingvistiko) havas sufiĉe vastan komprenon pri interlingvistiko kiel scienca fako kiu studas demandojn de internacia komunikado. Tio inkluzivas la rolon de diversaj lingvafrankaĵoj, ne nur de Esperanto kiel planlingvo. Laŭ nia interdisciplina aliro, krom lingvistikaj demandoj, ankaŭ kulturaj, ekonomiaj, kaj lingvopolitikaj aspektoj estas studataj.

Menciindas eble, ke rilate al planlingvoj tia speciala disciplino nur ekzistas por Esperanto, tio estas, ne estas Volapukologio, Idologio, kio jam multon eldiras pri la evolustato de Esperanto. El tiu vidpunkto, Esperantologio bone fartas. Ni ja ne forgesu la kondiĉojn, kiujn ni havas. Esploroj pri Esperanto kaj Interlingvistiko estas ĉefe farataj de specialistoj de diversaj (aliaj) fakoj aldone (aŭ libervole / honorofice / hobie – mem elektu la ĝustan vorton).

Ebla elirpunkto por prijuĝado de la evolustato de Esperantologio povas esti la superrigardo de Asya Pereltsvaig (2017), kiu montras, ke Esperantologio havas relative riĉan esplorpejzaĝon koncernante morfologion, fonologion, lingvotipologion, frazeologion, humuresploradon, pragmatikon, socilingvistikon, lingvonormigon (inkluzive terminologion), kaj lingvolernadon (Fiedler 2018).

Tiun evolustaton Esperantologio atingis ankaŭ danke al CED, kiu subtenas esploradon (per subvencioj kaj organizaj strukturoj, kiel ekzemple la Esperantologiaj Konferencoj kaj Nitobe-simpozioj), subtenas universitatajn studprogramojn kaj eldonas la fakajn revuojn *Language Problems and Language Planning* kaj *Esperantologio / Esperanto Studies*. Kompreneble, kompare al aliaj filologioj kaj fakoj tamen la esplorpejzaĝo de Esperantologio havas ege vastajn neprilaboritajn kampojn.

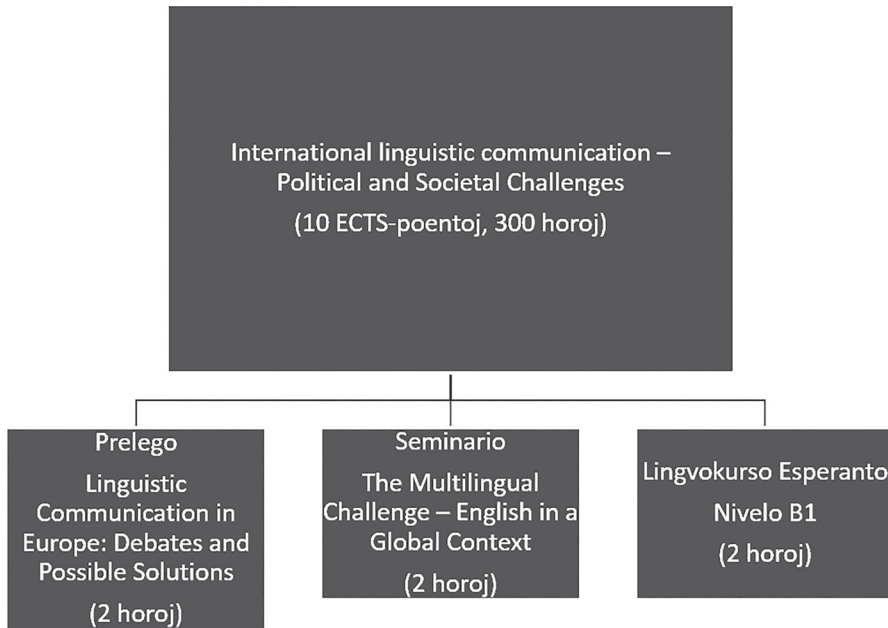
3 Esperantologio/Interlingvistiko kiel fako inter aliaj

Mi volas trakti la temon kiel Esperantologio povas kontribui al aliaj fakoj rilate al la du taskoj, kiujn universitatoj plenumu kaj kiuj sub idealaj kondiĉoj formu unuecon: instruado kaj esplorado. Rilate al instruado, ni ne forgesu la elstarajn laborojn kaj atingaĵojn de Eötvös-Loránd-Universitato en Budapeŝto (Hungario), la kursojn pri interlingvistiko ĉe la Universitato de Amsterdamo (Nederlando), de Adam-Mickiewicz-Universitato en Poznań (Pollando) kun la Interlingvistikaj Studoj sub gvidado de Ilona Koutny kaj la bakalaŭra kurso pri Esperanto en la Universitato de Zaozhuang (Ĉinio), kie Esperantologio ja estas instruata kiel plena fako. Malgraŭ tiuj lumturoj ja estas fakto, ke Esperantologio mondscale ne estas plenrajta universitata studobjekto kiel ekzemple germanistiko aŭ japanologio. Tamen, laŭ miaj spertoj eblas, paŝon post paŝo, funkciigi Esperantologion / Interlingvistikon kiel fakon kaj samtempe kontribui al aliaj fakoj. En Eŭropo ekzemple la pli kaj pli unueciĝantaj universitataj sistemoj laŭ la Bologna-modelo¹ instigas modulojn, en kiuj studentoj akiras sciojn ekster siaj propraj fakoj. En la Universitato de Leipzig la nomo de tiuj moduloj estas “ŝlosilkvalifikoj”, en aliaj temas pri moduloj por “partoprenantoj de ĉiuj fakultatoj”. En la germana estas la esprimon “rigardi trans la telerrandon”. En aliaj lingvoj oni havas la bildojn de “postkorto” aŭ de “rigardo trans la nazopinton”. La celo de tiuj moduloj estas ekzakte tio: studentoj plivastigu siajn ĝeneralajn sciojn pri diversaj fakoj ekstere de la propraj studofakoj. Kaj tio estas ebla loko por Esperantologio.

En la Universitato de Leipzig tia modulo estis enkondukita antaŭ kelkaj jaroj (vidu bildon 1). La unuan fojon tia interlingvistika modulo okazis en la vintra semestro 2007-2008 kiel prova projekto, finance subtenita de Esperantic Studies Foundation (ESF), kiu regule kunlaboras kun CED. Raportoj pri tiu provprojekto aperis en Esperanto (Fiedler 2008a) kaj en la angla (Fiedler 2008b). La anglalingva modulo konsistas el tri elementoj.

- (1) Prelego (90 minuta, ĉiusemajna) pri problemoj de internacia komunikado kaj lingva justeco kun superrigardo pri la historio kaj nuna uzado de planlingvoj (“Linguistic Communication in Europe: Debates and Possible Solutions”);
- (2) Seminario (90 minuta, ĉiusemajna) (“The Multilingual Challenge”) pri lingvopolitikaj kaj kulturaj aspektoj de internacia lingvouzo kun fokuso pri la angla lingvo;
- (3) Lingvokurso de Esperanto (90 minuta, ĉiusemajna; nivelo B1).

1 La Bologna-procezo havas celon unuecigi la Eŭropajn universitatajn sistemojn por ke universitataj studoj fariĝu kompareblaj kaj akordigeblaj kaj gradoj fariĝu pli traveblaj. Fokuso de la reformo estis la enkonduko de laŭŝtupa studsistemo kun la gradoj Bakalaŭro, Magistro kaj Doktoro.

Bildo 1: Strukturo de interlingvistika modulo en la Universitato de Leipzig. Fonto: la aŭtoro.

Tiu modulo montriĝas aparte taŭga kiel universitata interlingvistika instruformo, ĉar ĝi kombinas la instruadon de teoriaj konoj pri la defioj de internaciaj lingvokomunikado kaj lingvojusteco kun praktika lernado de Esperanto.

Pro diversaj kaŭzoj (ĉefe manko de instrukapacito) la modulo ne estis daŭrigata dum kelkaj jaroj, sed en 2016, pro projekto pri multlingveco en Eŭropo (*MIME, Mobility and Inclusion in Multilingual Europe*), ekestis la ŝanco daŭrigi ĝin. Ekde tiu tempo ĝi estas daŭre en la universitata programo kaj en 2022 okazis jam la 7-an fojon. Aliĝis ĉiujare pli da studentoj ol ni povis akcepti kaj ili venis el la plej diversaj fakoj, tio estas ne nur el la lingvaj fakoj, sed diversaj socisciencaj, kiel kulturscienco, mediostudado, kaj politika scienco. Temas do pri ekzemplo, kiel Esperantologio / Interlingvistiko povas kontribui al aliaj fakoj. Krome mi mencias ĝin, ĉar laŭ mi tiu instruformo estas transigebla al aliaj Eŭropaj universitatoj, kiuj laboras laŭ la reguloj de la Bologna-modelo. Moduloj kun laborŝarĝo de 300 horoj por 10 poentoj ja prezentas kutiman strukturon en multaj universitatoj en Eŭropo.

Niaj laboroj en universitatoj kompreneble ĉiam dependas de la konkretaj kondiĉoj, kiujn ni trovas. Ĉiukaze bonas por ni havi la subtenon de organizo kiel CED je nia flanko.

Rilate al la dua tasko de universitatoj – esplorado – pro multjaraj spertoj mi venis al la konvinko, ke ĉiu faka artikolo en priesperantologia fakrevuo

kaj libro pri la planlingvo kompreneble estas grava atingajo, sed ke estas ankoraŭ multe pli bone, kiam tiu aperas en la ekstera, neesperantista mondo – ekzemple en manlibroj pri diversaj temoj kaj lingvoj. Ankaŭ ĉirilate ni povas observi kelkajn sukcesojn. Ekzemple estas serio *Manlibroj pri Lingvistiko kaj Komunika Scienco* (*Handbücher zur Kommunikations- und Sprachwissenschaft / Handbooks of Linguistics and Communication Science*) de la eldonejo de Gruyter, kiu ludas gravan rolon en la senco, ke ili enhavas la ĉefan aŭ por kelkaj jaroj plej aktualan scion pri la koncerna fako. Estas ĝojinda afero, ke kelkaj inter tiuj enhavas ĉaptitrojn pri Esperanto aŭ planlingvoj:²

- Vol. 3 (*Soziolinguistik / Sociolinguistics*), Part 1 (1987): Alicja Sakaguchi, *Welthilfssprachen*, p. 365-370; Part 2 (1988): Pierre Janton, *Plans for an International Language*, p. 1679-1687;
- Vol. 5 (*Wörterbücher / Dictionaries*), Part 3 (1991): Reinhard Haupenthal, *Lexikographie der Plansprachen*, p. 3120-3137;
- Vol. 7 (*Sprachphilosophie / Philosophy of Language*), Part 2 (1996): Vivian Salmon, *The Universal Language Problem*, p. 916-928;
- Vol. 12 (*Kontaktlinguistik / Contact Linguistics*), Part 1(1996): Otto Back, *Plansprachen*, p. 881-887;
- Vol. 13 (*Semiotik / Semiotics*), Part 4 (2004): Peter Mühlhäusler, *Universal Languages and Language Planning*, p. 3614-3634;
- Vol. 14 (*Fachsprachen / Languages for Special Purposes*), Part 1 (1998): Detlev Blanke kaj Wera Blanke, *Plansprachen als Fachsprachen*, p. 875-880;
- Vol. 17 (*Morphologie / Morphology*), Part 2 (2004): Detlev Blanke, *Plansprachen*, p. 1563-1573;
- Vol. 18 (*Geschichte / History of the Language Sciences*), Part 1 (2000): Jaap Maat kaj David Cram, *Universal Language Schemes in the 17th Century*, p. 1030-1043;
- Vol. 20 (*Sprachtypologie und sprachliche Universalien / Language Typology and Language Universals*), Part 1 (2001): Heiner Böhmer, *Künstliche Sprachen und Universal Sprachen*, p. 85-94;
- Vol. 21 (*Lexikologie / Lexicology*), Part 2 (2005): Detlev Blanke, *Wortschatzbesonderheiten in Plansprachen*, p. 1101-1107;
- Vol. 28 (*Phraseologie / Phraseology*), (2007): Sabine Fiedler, *Phraseology in Planned Languages*, p. 779-788;
- Vol. 40 (*Wortbildung / Word Formation*), Part 3 (2015): Klaus Schubert, *Word Formation and Planned Languages*, p. 2210-2225.

2 Menciendas krome du Routledge-manlibroj kun ĉapitroj pri interlingvistiko (Fiedler 2021, aperos).

La traktado de Esperanto en tiaj verkoj sendas la signalon, ke temas pri vera lingvo, unu lingvo inter aliaj, lingvo, kiun oni agnoskas kiel plenrajtan lingvon. Mi krome ŝatas mencii terenojn, kiel ekzemple kulturhistorion, oftecvortarojn, sekson / genron, la kampon de minoritataj lingvoj, en kiuj similaj evoluoj observeblas. Kiam artikolo pri genro en Esperanto aperas ene de niaj medioj, ĝi verŝajne ĉefe atingas homojn, kiuj jam okupiĝas pri Esperanto. Kiam ĝi aperas en la angla aŭ la germana en ĝenerala manlibro kune kun aliaj artikoloj pri aliaj lingvoj, ĝi pli facile atingas ne-esperantistan legantaron kaj krome montras, ke la planlingvo estas lingvo kiu meritas seriozan studadon kaj, aldone, ke por la individuaj specialistoj de la fako, ke ili sciu ion pri la fenomeno Esperanto, ke alie ilia scio ne estas kompleta.

4 Konkludo

La superrigardo pri Esperantologio / Interlingvistiko en tiu ĉi artikolo ĉefe baziĝas sur propraj spertoj kaj tute ne estas kompleta. Ĝi tamen montras, ke la fako bone evoluas kaj povas ludi gravan rolon rilate du kampojn, kiuj estas ĉefaj laborterenoj de CED – esplorado kaj universitata instruado. Esperanto estas plene funkcia kaj diverscele uzata lingvo (Fiedler kaj Brosch 2022) kaj tial “estas egale merita je studado kiel ĉiuj aliaj lingvaj fenomenoj” (Tonkin 2022: 93). Ni daŭrigu nian laboron enigi ĝin en ĝeneralajn prilingvajn diskutojn kaj verkojn, kiuj donas superrigardon pri lingvaj temoj. Tiamaniere Esperantologio / Interlingvistiko estos rigardata kiel ordinara fako, kiu kapablas fari kontribuojn al aliaj fakoj kaj Esperanto kiel fenomeno kia ĝi estas: lingvo, kiu vere estas uzata kaj socilingvistika realaĵo.

Bibliografio

- Blanke, Detlev. 2018. *International Planned Languages. Essays on Interlinguistics and Esperantology*, redaktis Sabine Fiedler kaj Humphrey Tonkin. New York: Mondial.
- Fiedler, Sabine. 2008a. “Interlingvistiko / Esperantologio kiel fako en universitatoj: Spertoj el Leipzig.” *Informilo por interlingvistoj* 65 (2): 2-25.
- Fiedler, Sabine. 2008b. “Interlinguistics and Esperanto studies at universities. Experiences of a project in Leipzig”. *Language Problems and Language Planning* 32 (3): 269-279.
- Fiedler, Sabine. 2018. “La nuna stato de studoj kaj esploroj en Esperanto kaj Interlingvistiko.” Referaĵo prezentita dum la 7-a Nitobe-Simpozio, Universitato de Lisboa, Lisboa, 04 Aŭgusto 2018. https://interlingvistiko.net/wp-content/uploads/2021/05/Nitobe-Prelego-Fiedler_Nitobe_2018.pdf

- Fiedler, Sabine. 2021. "Literary Translingualism in Esperanto". En *The Routledge Handbook of Literary Translingualism*, redaktis Steven Kellman kaj Natasha Lvovich, 113-125. London kaj New York: Routledge.
- Fiedler, Sabine. (aperos). "Planned languages". En *The Routledge Handbook of Language Policy and Planning*, redaktas Michele Gazzola, François Grin, Linda Cardinal, kaj Kathleen Heugh. London: Routledge.
- Fiedler, Sabine kaj Cyril Brosch. 2022. *Esperanto – Lingua Franca and Language Community*. Amsterdam kaj Philadelphia: John Benjamins.
- Pereltsvaig, Asya. 2017. "Esperanto linguistics: State of the art." *Language Problems and Language Planning* 41 (2): 168-191.
- Sakaguchi, Alicja. 1998. *Interlinguistik: Gegenstand, Ziele, Aufgaben, Methoden*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Schubert, Klaus. 1989. "Interlinguistics: Its aims, its achievements, and its place in language science." En *Interlinguistics: Aspects of the Science of Planned Languages*, redaktis Klaus Schubert, 7-44. Berlin kaj New York: de Gruyter.
- Tonkin, Humphrey. 2022. "Esperanto: Esploraj prioritatoj". *Esperantologio / Esperanto Studies* 3 (11): 86-107.

Pri la aŭtoro

Sabine Fiedler estas profesoro pri lingvistiko en la Universitato de Leipzig (Germanio). Ŝi doktoriĝis en 1986 per disertacio pri angla faklingvo kaj habilitiĝis en 1999 en ĝenerala lingvistiko per studo pri la frazeologio en planlingvoj. Ŝiaj esplorterenoj estas frazeologio, interlingvistiko/planlingvoj, komunikado per lingvafrankao, tradukscienco kaj humurstudoj.

Retadreso: sfiedler@uni-leipzig.de

ORCID-numero: 0000-0003-4622-3544

About the author

Sabine Fiedler is a Professor of Linguistics at the University of Leipzig (Germany). She holds a PhD in English linguistics (1986) and a second degree (Habilitation) in general linguistics (1999). Her research interests include phraseology, interlinguistics/planned languages, lingua franca communication, translation studies and humour research.

Über die Verfasserin

Sabine Fiedler ist Professorin für Sprachwissenschaft an der Universität Leipzig. Sie hat 1986 mit einer Arbeit zur englischen Fachsprachenforschung

promoviert und sich 1999 mit einer Studie zur Phraseologie in Plansprachen habilitiert. Zu ihren Forschungsgebieten gehören Phraseologie, Interlinguistik/Plansprachen, Lingua-franca-Kommunikation, Übersetzungswissenschaft und Humorforschung.

How Esperanto Studies can contribute to other subjects

Abstract: Esperanto Studies (Esperantology) is a linguistic discipline for the study of Esperanto. Like other philologies, it not only deals with language (from morphological, semantic, syntactic, phraseological, pragmatic and other points of view), but also studies non-linguistic topics, such as the speech community and the literature of Esperanto. It is also worth mentioning that, with regard to planned languages, there is such a discipline only for Esperanto, i.e., there is no Volapuk-ology, Ido-logy, which already says a lot about the state of development of Esperanto Studies. Esperanto Studies is not an equal subject at universities, but it can make a variety of contributions to other subjects. Firstly, this concerns teaching. The increasingly standardised university systems in Europe encourage the establishment of interdisciplinary modules in which students acquire knowledge outside their own fields of study. Secondly, with regard to research, a relatively large number of handbooks on linguistic and other topics contain articles on Esperanto and planned languages. This article provides examples of these developments in research and teaching, illustrating how Esperanto Studies can also contribute to other subjects.

Keywords: Esperanto Studies (Esperantology); Interlinguistics; Teaching and research at universities; Centro de Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj (CED).

Wie die Esperantologie einen Beitrag zu anderen Fächern leisten kann

Zusammenfassung: Die Esperantologie ist eine sprachwissenschaftliche Disziplin zur Erforschung des Esperanto. Wie andere Philologien auch beschäftigt sie sich nicht nur mit der Sprache (aus morphologischer, semantischer, syntaktischer, phraseologischer, pragmatischer und anderer Sicht), sondern studiert außerdem nichtsprachliche Themen, wie z.B. die Sprechergemeinschaft und die Literatur des Esperanto. Erwähnenswert ist auch, dass es im Hinblick auf die Plansprachen eine solche Disziplin nur für das Esperanto gibt, d.h. keine Volapükologie, Idologie, was bereits viel über den Entwicklungsstand der Esperantologie aussagt. Die Esperantologie ist kein gleichberechtigtes Fach an Universitäten, kann aber vielfältige Beiträge zu anderen Fächern leisten. Dies betrifft erstens die Lehre. Die sich in Europa zunehmend vereinheitlichenden universitären Systeme regen zur Einrichtung fachübergreifender Module an, in denen Studierende Wissen außerhalb ihrer eigenen Studienfächer erwerben. Zweitens zeigt sich bezüglich der Forschung, dass eine rela-

tiv große Anzahl von Überblickswerken zu sprachlichen Themen Artikel über Esperanto und Plansprachen beinhalten. Der vorliegende Artikel zeigt Beispiele für diese Entwicklungen aus den Bereichen Forschung und Lehre, die veranschaulichen, wie die Esperantologie auch einen Beitrag zu anderen Fächern leisten kann.

Schlagworte: Esperantologie; Interlinguistik; Universitäre Lehre und Forschung; Centro de Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj (CED).

Grant Goodall

University of California San Diego, Usono / USA

Esperanto kaj lingvistiko: cent jaroj da (mal)amikeco

Resumo: La rilatoj inter la lingvistiko kaj tiuj kiuj uzas kaj evoluigas helplingvojn kiel Esperanton estis relative amikaj dum la komencaj jaroj, multe malheliĝis dum la postaj jardekoj, kaj nun ŝajne eniras pli kunlaboran kaj esperdonan periodon. En la komencaj jaroj, estis multe da reciproka influo kaj kunlaboro, sed dum la fruaj jardekoj de la 20a jarcento, la sinteno de lingvistoj rilate al Esperanto rapide fariĝis negativa, parte pro la tradiciaj deklaroj de esperantistoj pri sia lingvo kaj parte pro neeviteblaj konfliktoj inter la celoj de la lingvistiko kaj la stato de Esperanto kiel lingvo. Fine de la 20a jarcento, tamen, tiu situacio komencis ŝanĝiĝi, pro ŝanĝoj kaj inter esperantistoj kaj inter lingvistoj. Esperantistoj pli malofte esprimis ideojn pri lingvolernado, pri la logikeco de Esperanto, kaj pri la diverseco de lingvoj en la mondo kiujn lingvistoj trovas ŝoke neakcepteblaj. Intertempe, en la lingvistiko, ideoj pri lingvolernado kaj pri konstruitaj lingvoj maturiĝis tiomgrade ke oni nun povas almenaŭ imagi ke Esperanto iam fariĝos ordinara temo en la esplorkampoj de lingvistiko.

Ŝlosilvortoj: Lingvistiko; Esperanto; Lingvolernado; Lingvodiverseco; Konstruitaj lingvoj; Chomsky.

1 Enkonduko

La historio de la rilatoj inter lingvistiko (t.e. la studkampo kiu klopodas esplori la naturon de la homa lingvokapablo) kaj tiuj kiuj konstruas kaj evoluigas helplingvojn por internacia uzo, specife Esperanton, estas interesa kaj instruplena. En ĉi tiu artikolo, mi donos skizan superrigardon pri tiu historio, emfazante kelkajn aspektojn de ĝi kiuj estas aparte atentovekaj el nia nuntempa perspektivo.¹ Kiel ni vidos, la rilatoj inter la du grupoj estis relative amikaj dum la komencaj jaroj sed multe malheliĝis dum la postaj jardekoj. Lastatempe, tamen, estas diversaj signoj kiuj pensigas ke oni nun eniras pli kunlaboran kaj esperdonan periodon.

1 Mian aliron certe influas mia persona historio pri la temo, pro tio ke mi parolas Esperanton ekde proksimume 1969 kaj aktivas en lingvistiko ekde proksimume 1975 (unue kiel studento kaj poste kiel profesoro). Mi tamen klopodas laŭeble doni referencojn por ke miaj konstatoj estu bazitaj sur dokumentitaj faktoj kaj ne nur sur miaj personaj spertoj kaj impresoj.

2 Komenca periodo: reciproka influo kaj kunlaboro

Malofte agnoskata fakto pri Esperanto kaj aliaj internaciaj lingvoj de la 19a jarcento estas ke ili ne ekzistus tiel kiel ni konas ilin sen la influo de la tiama lingvoscienco. Konstrui lingvon ne estas facila afero – nuntempe eĉ ekzistas apartaj libroj kiuj instruas kiel tion fari, kiel ekzemple Peterson (2015) – kaj havi iom da scio pri lingvistiko kompreneble utilas. Lingvokreantoj el tiu periodo, kiel Schleyer kaj Zamenhof, ne havis tian scion, sed ili tamen estis ĝenerale edukitaj homoj (kun instruiteco pri multe da lingvoj, interalie) kaj ili estis forte influitaj de la tiame regantaj ideoj pri lingvoj (Falk 1995), ekzemple pri aglutineco kaj reguleco. Tion oni povas vidi en la strukturo de la lingvoj mem.

En Esperanto specife, oni vidas tiujn spurojn de la tiama lingvoscienco en almenaŭ du aspektoj de ĝia strukturo (vidu ankaŭ van Oostendorp 2000). Unue, ĝi fidele sekvas la “aglutinan idealon,” en kiu ĉiu afikso portas unusolan signifon en relative senŝanĝa formo. Zamenhof eksplicite menciis tion en siaj priskriboj de la lingvo: “la diversaj formoj gramatikaj [...] estas esprimitaj per la kunigo de senŝanĝaj vortoj” (Zamenhof 1903, 234). Oni facile vidas tion en vorto kiel *interesiĝantojn*, kiu konsistas el sep senŝanĝaj morfemoj (*interes-iĝ-a-nt-o-j-n*). Due, la strukturo de Esperanto rigore sekvas la “regulan idealon,” en kiu lingva reguleco estas alte taksata kaj iu ajn nereguleco estas konsiderata kiel difektaĵo kaj barilo al rapida alproprigo. Ekzemple, verboj en Esperanto ĉiam uzas la samajn finaĵojn por indiki la tempon, eĉ kiam temas pri tre ofta verbo (ekzemple, *havas*, *havis*, *havos*). Nuntempe, oni ofte rigardas aglutinecon kaj regulecon malsame (vidu Pinker 1999; Yang 2016). Tamen, fine de la 19a jarcento, tiuj idealoj estis vaste akceptataj en lingvoscienco kaj havis palpeblan influon en la strukturo de Esperanto kaj aliaj similcelaj lingvoj de tiu tempo (Falk 1995).

La interplektiĝon de lingvistiko kaj Esperanto oni ankaŭ povas vidi je persona nivelo. Ferdinand de Saussure, la tiel nomata “patro de la moderna lingvistiko,” konsciis kaj laŭdire interesiĝis pri Esperanto (F. de Saussure 1916; Astori 2018) kaj lia frato René estis inter la unuaj Esperantaj gramatikistoj kaj ankoraŭ nuntempe unu el la plej gravaj (van Oostendorp 2018). La ideoj de René lastatempe komencis influi ankaŭ la ĝeneralan lingvistikon (Anderson kaj L. de Saussure 2018). Pri aliaj internaciaj planlingvoj, estis eĉ pli senperaj rilatoj inter lingvistoj kaj la lingvoj mem. La tre konata lingvisto Otto Jespersen dediĉis multe da energio al la temo kaj eĉ kreis Novial, sian propran lingvoprojekton (Jespersen 1928), kaj eminentuloj kiel Edward Sapir kaj André Martinet kontribuis al la laboro de la International Auxiliary Language Association (Internacia Helplingvo-Asocio), el kiu fontis Interlingua (Sapir 1925; Falk 1995).

3 Dua periodo: kreskanta malvarmiĝo

Malgraŭ la partopreno de kelkaj individuaj lingvistoj en la komencaj jardekoj la 20a jarcento, la ĝenerala sinteno de lingvistoj rilate al Esperanto rapide fariĝis negativa. Hermann Collitz, la unua prezidanto de la Linguistic Society of America (Lingvistika Societo de Usono), deklaris en sia oficiala prezidenta parolado (kaj poste en la revuo *Language*) ke “la kunnaskita spirito de lingvoj kiel Volapük aŭ Esperanto estas malamika al la lernado de lingvoj. Ili koviĝis en la kredo ke la lernado de fremdaj lingvoj estas ĝena kaj malfacila tasko” (Collitz 1925, 11).² La opinio de Collitz kompreneble ne estis tute sensenca. Se lingvolernado ne estus “ĝena kaj malfacila tasko,” lingvoj kiel Volapük aŭ Esperanto kiuj celis esti facile lerneblaj ne havus grandan ekzistokialon. Se oni akceptas ke lernado de aliaj lingvoj estas “ĝena,” oni povas alveni sen granda salto al la konkludo ke esplorado de ilia strukturo estas tempomalŝparo, kaj tio komencas endanĝerigi la lingvistikon mem.

La tradiciaj argumentoj kaj sloganoj de esperantistoj certe ne konsolus Collitz kaj tre verŝajne motivis lian publikan elpaŝon pri la temo. Dum tiu tempo, esperantistoj parolis tre malkaŝe pri la supozataj malfacileco aŭ eĉ senutileco de lernado de aliaj lingvoj kaj tial proponis Esperanton kiel alternativon (por pli da detaloj pri la uzo de la nocioj “facileco” kaj “malfacileco” en la historio de Esperanto, vidu Sikosek 2001). Indas mencii ke Collitz, kiel multaj lingvistoj en Usono tiutempe, laboris en fako pri fremdaj lingvoj en sia universitato (pri la germana, liakaze), kaj tial povus tute kompreneble konsideri tiujn tradiciajn argumentojn de esperantistoj rektan atakon al li kaj al liaj samfakuloj.

Eĉ dum postaj jardekoj, kiam memstaraj fakoj pri lingvistiko fariĝis pli oftaj kaj lingvistoj plejparte trovis siajn postenojn tie, la sloganoj de esperantistoj ofte koliziis kun la plej kernaj kaj karaj ideoj de lingvistoj. Ekzemple, esperantistoj ofte laŭdis la strukturon de Esperanto, dirante ke ĝi estas logika kaj racia (ekzemple Boulton 1962; Francini 1978; kaj aliaj ekzemploj priskribitaj de Large 1985 kaj Sikosek 2001). Por lingvistoj, tamen, tiaj eldiroj estis naivaj aŭ sensencaj (se ne ofendaj). Kiel oni povas diri ke la specifaj strukturaj trajtoj de Esperanto, kiel ekzemple ĝia kaza sistemo aŭ ĝiaj postsubstantivaj rilataj propozicioj, estas pli “logikaj” aŭ “raciaj” ol tiuj de aliaj lingvoj? Cetere, se oni konsideras ke tiuj strukturaj elektoj de Esperanto kutime respegulas la modelon de eŭropaj lingvoj, estas facile interpreti la fanfaronadon de esperantistoj pri logikeco kiel lingve imperiisman perspektivon pri la mondo.

2 “The innate spirit of languages like Volapük or Esperanto is hostile to the study of languages. They were hatched in the belief that the study of foreign languages is an irksome and difficult task.” La tradukon el la angla faris la aŭtoro.

Supozeble eĉ pli ŝokaj por lingvistoj estis la tradiciaj deklaroj pri “unu lingvo por la tuta mondo” kaj pri la multeco kaj diverseco de lingvoj kiel “obstinaj baroj” al komunikado kaj interkompreniĝo (vidu pritrakton de tiaj deklaroj en Sikosek 2001). Lingvistoj ege konscias pri la endanĝerigata stato de multaj lingvoj kaj pri la rapide ŝrumpanta lingva diverseco en la mondo, kaj multaj aktive laboras por konservi lingvojn kaj reagi al kreskanta lingva unueco. Tiuse, ne estas surprize ke sloganaj pri unusola monda lingvo ne estis tre allogaj por lingvistoj.

Tamen, ne ĉio el la hezitemo de lingvistoj rilate al Esperanto ŝuldiĝas al la deklaroj de esperantistoj. Parto ŝuldiĝas al neevitebla konflikto inter la celoj de la lingvistiko kaj la stato de Esperanto kiel lingvo. Dum la 20a jarcento, lingvistiko pli kaj pli fariĝis esploragado kiun oni faris kunlabore kun denaskaj parolantoj de lingvo. Tio komenciĝis frue en la jarcento – vidu ekzemple Sapir (1921) kaj Bloomfield (1933) – pro la deziro dokumenti antaŭe ne priskribitajn lingvojn kaj pli bone kompreni la eventualajn limojn de la homa lingva diverseco. Tio daŭris dum la dua duono de la jarcento, kiam pro la influo de Noam Chomsky, oni volis pli eksplicite kompreni la mensan lingvokapablon de denaskaj parolantoj (Newmeyer 1986; Anderson 2021). Por plifaciligi tiun kompleksan taskon, lingvistoj dum jaroj plejparte fokusis la atenton al relative simplaj kazoj: homoj kiuj denaske parolas nur unu lingvon kaj kiuj loĝas en medio kie oni ĉefe parolas nur tiun lingvon.

En tia esplortereno, Esperanto malfacile trovas lokon. Kvankam ekzistas homoj kiuj parolas ĝin denaske, ili kutime estas denaske almenaŭ dulingvaj kaj ili neniam kreskas en medio en kiu oni parolas nur Esperanton. Cetere, ili verŝajne neniam konsideras Esperanton sia plej forta lingvo (vidu Versteegh 1993; Corsetti 1996 kaj, por superrigardo, Goodall 2023). El la perspektivo de lingvisto, do, Esperanto ne estis aparte facila aŭ taŭga esplorobjekto, ĉar mankas la klare difineblaj denaskaj parolantoj kiuj ebligas esploradon en aliaj lingvoj. Lingvisto eble povus bedaŭri tiun situacion, sed ne tro, ĉar estas miloj da aliaj lingvoj kiuj urĝe bezonas atenton. Se oni devas flankenlasi Esperanton, eble estas domaĝe, sed oni facile sentas sin logita de amaso da lingvoj en kiuj denaskaj parolantoj abundas.

4 La nuntempo: multaj ŝanĝoj ambaŭflanke

En la antaŭa sekcio, ni vidis la situacion dum granda parto de la 20a jarcento. Multaj lingvistoj facile povis kompreni Esperanton kiel atakon kontraŭ iliaj intereso, sed eĉ se ne, la tradiciaj deklaroj de esperantistoj pri sia lingvo povis impresi kiel naivaj aŭ sensencaj (Forster 1982; Sikosek 2001). Cetere, Esperanto estis malfacile explorebla el lingvistika vidpunkto pro la manko de unulingvaj denaskaj parolantoj, do lingvistoj emis ne atenti ĝin. Fine de

la jarcento, tamen, tiu situacio komencis ŝanĝiĝi, pro ŝanĝoj kaj inter esperantistoj kaj inter lingvistoj.

En la Esperanto-movado, multaj el la tradiciaj argumentoj por la lingvo komencis forfali dum la lastaj jardekoj de la 20a jarcento (Sikosek 2001). La ideo laŭ kiu ĉiuj devus lerni nur Esperanton kiel duan lingvon kaj tiel eviti lernadon de aliaj lingvoj fariĝis multe malpli populara, kaj la ideo laŭ kiu Esperanto povus helpi kaj stimuli lernadon de aliaj lingvoj multe disvastiĝis (Frank 1987). Simile, oni komencis pli sobre analizi la strukturon de Esperanto kaj rekonii ke multaj el ĝiaj trajtoj fontas el ĝia eŭropa bazo kaj ne el ia unike logika karaktero de la lingvo (Piron 1977; Wells 1978). Pri la multeco kaj diverseco de lingvoj en la mondo, malplioftiĝis la ideo ke tio estas bedaŭrinda problemo kaj plioftiĝis la ideo ke ĝi estas io respektinda kaj protektinda, kaj ke Esperanto povas ludi rolon en ties protektado. Tiuj novaj ideoj en la Esperanto-movado estis sendube multe pli amikaj al la kutimaj pensmanieroj de lingvistoj.

Ankaŭ en la mondo de lingvistoj estis diversaj ŝanĝoj, aparte pri aliroj al lingvolernado, kiuj favoris la eblecon konsideri Esperanton serioza esplorobjekto. Unue, la kompreno pri la strukturo de lingvoj kaj pri la ĝenerala homa lingvokapablo evoluis ĝis tioma grado ke oni povis fruktodone studi ne nur denaskajn parolantojn, sed ankaŭ tiujn kiuj alproprigis la lingvon poste – ekzemple, kiel plenkreskuloj (White 1989). Tiu paŝo malfermas la pordon al esplorado pri Esperanto, pro tio ke ĝiaj parolantoj plejparte lernis ĝin post la infanaĝo. Due, novaj eltrovoj en lingvistiko ebligis gravajn esplorojn ankaŭ pri dulingvuloj, kun aparta atento al ilia kapablo en ambaŭ lingvoj. Ĉar ĉiuj parolantoj de Esperanto, inkluzive de denaskuloj, estas minimume dulingvuloj, ankaŭ Esperanto povus inkluziviĝi en tiu esplorkampo, almenaŭ potencie. Trie, rezulte de la faktoroj jam menciitaj, oni komencis trakti tre zorge la fakton ke lingvolernado ofte okazas en tute neidealaj aŭ netradiciaj cirkonstancoj. Ekzemple, multaj infanoj lernas unu lingvon en la hejmo kaj alian lingvon en la ekstera komunumo, kaj tio signifas ke ili “plentempe” okupiĝas pri nek unu lingvo nek la alia. Tiun fenomenon oni komencis detale studi (ekzemple Polinsky 2018). La graveco de tio por Esperanto estas memevidenta: eĉ denaskaj parolantoj de Esperanto lernas la lingvon en ĝuste tiuj neidealaj kaj netradiciaj cirkonstancoj (Goodall 2023).

Indas emfazi ke la tri ŝanĝoj ĵus prezentitaj en la pritrakto de lingvolernado en lingvistiko ne tuj kondukis al amaso da novaj esploroj pri Esperanto fare de lingvistoj. Tamen gravas ke tiaj studoj fariĝis almenaŭ imageblaj, eĉ se ili estas ankoraŭ apenaŭ konstateblaj en la realo.

Alia tereno kie okazis interesaj ŝanĝoj en lingvistiko rilatas al konstruado de lingvoj. Tradicie, lingvistoj okupiĝas pri “naturaj” lingvoj, tiuj kiuj ekzistas sen ia aparta interveno en homaj komunumoj kie ajn ili troviĝas,

sed lastatempe, ili interesiĝas ankaŭ pri konstruado de novaj lingvoj. Tio okazas pro du kialoj. Unue, fakuloj pri lingvolernado konstatis ke povas esti utile konstrui lingvon kun iuj specifaj trajtoj, kaj en eksperimento, prezenti ĝin al partoprenantoj kaj vidi kio okazas kiam ili klopodas lerni ĝin. Tiaj eksperimentoj havas plurajn avantaĝojn: kaj la strukturaj trajtoj de la lingvo kaj la lingva medio prezentata al lernantoj povas esti zorge formulitaj, kaj oni povas preskaŭ sammaniere testi infanojn kaj plenkreskulojn (Culbertson kaj Schuler 2019). Fakte, kelkaj el tiuj eksperimentoj estas aparte signifoplenaj por Esperanto ĉar ili esploras lingvolernadon en kondiĉoj en kiuj morfologiaj finaĵoj estas neregule aŭ nur sporade uzataj (ekzemple, Hudson Kam kaj Newport 2005). Tia estas la medio en kiu oni ofte lernas kaj uzas Esperanton, ĉar iujn finaĵojn (plej fame la akuzativan *-n*) oni jen uzas kaj jen neglektas en la reala lingvouzo.

Due, pro diversaj kialoj, konstruitaj lingvoj fariĝis multe pli bezonataj en romanoj, filmoj, kaj televid-serioj (ĉefe pro la kreskanta populariĝo de sciencfikcio kaj fantazio kiel ĝenroj), kaj tiuj industrioj ofte dungas lingvistojn por tiu celo. Multaj lingvistoj ekinteresiĝis pri la afero kaj rimarkis ke temas pri nova, praktika utiligo de lingvistiko kiu povas interesi kaj universitatajn studentojn kaj la ĝeneralan publikon. Kursoj pri lingvokonstruado jam estas relative oftaj en fakoj pri lingvistiko en universitatoj (Punske, Sanders, kaj Fountain 2021). Rezulte de ĉio ĉi, konstruado de lingvoj nun estas iom konata temo inter multaj lingvistoj, kaj la historia origino kaj “artefariteco” de Esperanto impresas malpli strange al nuntempaj lingvistoj ol al tiuj de antaŭaj generacioj. Kiel signo pri tio, laŭinvita artikolo pri konstruitaj lingvoj lastatempe aperis en prestiĝa revuo pri lingvistiko (Goodall 2023), io kio estus apenaŭ imagebla dek jarojn antaŭe.

Estas neeble fini ĉi tiun sekcion sen mencii la konatan eldiron de Noam Chomsky, sendube la plej fama lingvisto de la 20a jarcento kaj poste, ke “Esperanto ne estas lingvo.” Kredeble tiun eldiron konas ĉiu esperantisto kiu iom interesiĝas pri la nuntempa lingvistiko (diskuto pri ĝi okupas grandan parton de la artikolo pri Chomsky en la Esperanta Vikipedio, ekzemple). Tamen en pli ĝeneralaj lingvistikaj medioj, la eldiro estas verŝajne tute ne konata, eĉ inter tiuj kiuj tre detale sekvas la diverstemajn ideojn kaj opiniojn de Chomsky. Unu kialo povas esti ke la eldiroj okazis en spontaneaj intervjuoj kiuj nur tre malmulte disvastiĝis poste (en presita aŭ videa formo). En formale eldonitaj libroj kaj artikoloj, laŭ mia scio, Chomsky eĉ ne unu fojon mencias Esperanton. Alia kialo povas esti ke la eldiro verŝajne estus banalaĵo por preskaŭ ĉiuj lingvistoj. Se oni komprenas “Esperanto” kiel “tio kion L. L. Zamenhof proponis al la mondo en 1887,” kaj la kunteksto de la intervjuo supozigas ke ĝuste tiun signifon Chomsky celis, estas memevidente ke tiu “Esperanto” vere ne estas lingvo, sed nur

aro da vortoj kaj kelkaj ideoj pri morfologio. Laŭ la konceptoj de Chomsky (kaj fakte preskaŭ ĉiuj lingvistoj, ĉu ili konsentas kun Chomsky pri aliaj aferoj aŭ ne), vortaroj kaj / aŭ gramatikoj ne estas lingvo; ili simple registras kelkajn faktojn kaj observojn pri la lingvo kaj nur tre nekomplete priskribas la enmensan lingvokapablon de la parolanto. Pro tio, estas banala la konstato ke la Zamenhofa propono de 1887 ne estis lingvo, kaj lingvistoj ĝenerale nek surpriziĝus nek multe interesiĝus pri la eldiro de Chomsky eĉ se ili sciis pri ĝi.

Lastatempa komento de Chomsky povas ĵeti iom da lumo al la afero. En publika retpoŝto responde al peto de Probal Dasgupta, li diris ke “[...] kelkajn el miaj mallongaj komentoj pri la originoj de Esperanto oni mise interpretis kiel malaprobon de la lingvo aŭ de projektoj kiuj uzas Esperanton por plifaciligi la evoluon de lingvaj kapabloj. Tia implico neniam ekzistis kaj neniam estis mia intenco.”³ Tiu komento subtenas la ideon ke lia antaŭa eldiro rilatis nur al 1887 kaj ne al la posta aŭ nuntempa Esperanto. Estas ankaŭ rimarkinde ke li mencias Esperanton kiel “lingvon” en la nova komento.

Pro diversaj kialoj, do, la eblecoj por interkompreniĝo inter esperantistoj kaj lingvistoj multe pliboniĝis dum la lastaj jardekoj. Esperantistoj nun malofte esprimas ideojn pri lingvolernado, pri la logikeco de Esperanto, kaj pri la diverseco de lingvoj en la mondo kiujn lingvistoj trovas ŝoke neakcepteblaj. Dume, en la lingvistiko, ideoj pri lingvolernado kaj pri konstruitaj lingvoj jam maturiĝis tiomgrade ke oni povas almenaŭ imagi ke Esperanto iam fariĝos ordinara temo en la esplorkampoj de lingvistiko.

5 Konkludo

Esperanto kaj la lingvistiko komencis siajn vivojn iom paralele. La patro de Esperanto (Zamenhof) kaj la patro de la moderna lingvistiko (F. de Saussure) vivis dum preskaŭ ekzakte la samaj jaroj kaj ambaŭ “movadoj” komencis trovi sian vojon kaj la respekton de la cetera mondo iam frue en la 20a jarcento. Esperanto estis kreita sub la (nekonscia) influo de la tiama lingvistiko kaj kelkaj fruaj lingvistoj interesiĝis pri Esperanto aŭ partoprenis en la kreado de similaj lingvoj. La vojoj disiĝis poste, kiam ardaĵaj deklaroj de esperantistoj pri sia lingvo koliziis kun la sobra kaj scienca vidpunkto de lingvistoj pri la naturo de la homa lingvo. Samtempe, mankis al la lingvistiko la konceptaj kaj teknikaj rimedoj por kontentige pritrakti tiel kompleksan lingvan fenomenon kiel Esperanton, aparte kiam temas pri la

3 “[...] some brief comments of mine about the origins of Esperanto have been misinterpreted as disapproval of the language or of projects involving the use of Esperanto in facilitating development of language skills. There never was any such implication, or intention” (Publika retpoŝto al Probal Dasgupta, 9 de decembro 2021).

fakto ke ne ekzistas, laŭ tradiciaj kriterioj, denaskaj parolantoj de la lingvo. Dum la lastaj jaroj, tamen, okazis pluraj gravaj ŝanĝoj en la sintenoj kaj de esperantistoj kaj de lingvistoj. La deklaroj de esperantistoj ĝenerale fariĝis iom pli ligitaj al la scienca realo kaj lingvistoj evoluigis esplormetodojn kiuj permesas fruktodonajn alirojn al alproprigo de lingvoj post la infanaĝo kaj / aŭ en netradiciaj cirkonstancoj kaj ekinteresiĝis pri lingvoj kiujn oni konscie konstruas. Ĉu tiuj ŝanĝoj kondukos al nova epoko en kiu ekfloros sciencaj studoj kiuj pritraktas la lingvistikon de Esperanto? Estas ankoraŭ tro frue por scii, sed la grundo pretiĝas kaj burĝonoj komencas videbli.

Bibliografio

- Anderson, Stephen R. 2021. *Phonology in the Twentieth Century*, Second Edition. Berlin: Language Science Press.
- Anderson, Stephen R., kaj Louis de Saussure, red. 2018. *René de Saussure and the Theory of Word Formation*. Berlin: Language Science Press.
- Astori, Davide. 2018. "La fratoj Ferdinand kaj René de Saussure kaj la naskiĝo de la moderna interlingvistiko." *Beletra Almanako* 33: 99-110.
- Bloomfield, Leonard. 1933. *Language*. New York: Holt
- Boulton, Marjorie. 1962. *Zamenhof, Aŭtoro de Esperanto*. La Laguna: J. Régulo.
- Collitz, Hermann. 1925. "World languages." *Language* 2: 1-13.
- Corsetti, Renato. 1996. "A mother tongue spoken mainly by fathers." *Language Problems and Language Planning* 20 (3): 263-273. <https://doi.org/10.1075/lplp.20.3.05cor>
- Culbertson, Jennifer kaj Kathryn Schuler. 2019. "Artificial language learning in children." *Annual Review of Linguistics* 5: 353-373. <https://doi.org/10.1146/annurev-linguistics-011718-012329>
- de Saussure, Ferdinand. 1916. *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot.
- Falk, Julia S. 1995. "Words without grammar: Linguists and the international auxiliary language movement in the United States." *Language & Communication* 15 (3): 241-259. [https://doi.org/10.1016/0271-5309\(95\)00010-N](https://doi.org/10.1016/0271-5309(95)00010-N)
- Forster Peter G. 1982. *The Esperanto Movement. Contributions to the Sociology of Language*. Den Haag: Mouton.
- Francini, Walter. 1978. *Esperanto sen Antaŭjuĝoj*. Rio de Janeiro: Kultura Kooperativo de Esperantistoj.
- Frank, Helmar. 1987. "Propedeŭtika valoro de la Internacia Lingvo: Kibernetika teorio kaj empiriaj rezultoj de la Lingvo-Orientiga Instruado de la Internacia Lingvo kiel bazo de pli posta lernado de etnaj lingvoj." En *Serta Gratulatoria in Honorem Juan Régulo*, Vol. II: *Esperantismo*, 213-222. La Laguna: Universidad de La Laguna.

- Goodall, Grant. 2023. "Constructed languages." *Annual Review of Linguistics* 9: 419-437. <https://doi.org/10.1146/annurev-linguistics-030421-064707>.
- Hudson Kam, Carla kaj Elissa Newport. 2005. "Regularizing unpredictable variation: The roles of adult and child learner in language formation and change." *Language Learning and Development* 1: 151-195. <https://doi.org/10.1080/15475441.2005.9684215>.
- Jespersen, Otto. 1928. *An International Language*. London: Allen & Unwin.
- Large, Andrew. 1985. *The Artificial Language Movement*. Oxford: Basil Blackwell.
- Newmeyer, Frederick. 1986. *Linguistic Theory in America, Second Edition*. San Diego, CA: Academic Press.
- Peterson, David J. 2015. *The Art of Language Invention: From Horse-Lords to Dark Elves to Sand Worms, the Words Behind World-Building*. New York: Penguin.
- Pinker, Steven. 1999. *Words and Rules: The Ingredients of Language*. New York: Basic Books.
- Piron, Claude. 1977. *Esperanto: Ĉu Eŭropa aŭ Azia Lingvo? Esperanto-Dokumentoj*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- Polinsky, Maria. 2018. *Heritage Languages and their Speakers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Punske, Jeffrey, Nathan Sanders, kaj Amy V. Fountain, red. 2020. *Language Invention in Linguistics Pedagogy*. Oxford: Oxford University Press.
- Sapir, Edward. 1921. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Sapir, Edward. 1925. "Memorandum on the problem of an international auxiliary language." *The Romanic Review* 16: 244-256.
- Sikosek, Ziko Marcus. 2001. *Esperanto sen Mitoj: Mensogoj kaj Memtrompoj en la Esperanto-Informado*. Antwerp: Flanda Esperanto-Ligo.
- van Oostendorp, Marc. 2000. "Constructed language and linguistic theory." En *Planned Languages: From Concept to Reality*, redaktis Klaus Schubert, 203-221. Brussels: Hogeschool voor Wetenschap en Kunst.
- van Oostendorp, Marc. 2018. "The Esperantist background of René de Saussure's work." En *René de Saussure and the Theory of Word Formation*, redaktis Stephen R. Anderson kaj Louis de Saussure, 201-208. Berlin: Language Science Press.
- Versteegh, Kees. 1993. "Esperanto as a first language: Language acquisition with a restricted input." *Linguistics* 31 (3): 539-555.
- Wells, John. 1978. *Lingvistikaj Aspektoj de Esperanto*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio kaj Centro de Esploro kaj Dokumentado pri la Monda Lingvo-Problemo.

- White, Lydia. 1989. *Universal Grammar and Second Language Acquisition*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Yang, Charles. 2016. *The Price of Linguistic Productivity: How Children Learn to Break the Rules of Language*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Zamenhof, Ludwik Lejzer. 1903. *Fundamenta Krestomatio de la Lingvo Esperanto*. Paris: Hachette.

Pri la aŭtoro

Grant Goodall estas profesoro pri lingvistiko en la Universitato de Kalifornio, San Diego. Li estas specialisto pri sintakso kaj studas sintaksajn strukturojn kaj procezojn, ilian interagadon kun aliaj kognaj procezoj, kaj la alproprigon de sintakso dum la vivodaŭro. Li estras la Laboratorion pri Eksperimenta Sintakso en la universitato.

Retadreso: ggoodall@ucsd.edu

ORCID: 0000-0003-4652-9009

About the author

Grant Goodall is a professor of linguistics at the University of California, San Diego. He specializes in syntax and studies syntactic structures and processes, their interaction with other cognitive processes, and the acquisition of syntax over the lifespan. He heads the Experimental Syntax Laboratory at the university.

Sobre el autor

Grant Goodall es profesor de lingüística en la Universidad de California, San Diego. Se especializa en sintaxis y estudia estructuras y procesos sintácticos, su interacción con otros procesos cognitivos y la adquisición de la sintaxis a lo largo de la vida. Dirige el Laboratorio de Sintaxis Experimental en la universidad.

Esperanto and linguistics: a hundred years of love and hate

Abstract: The relationship between linguistics and those who use and develop constructed languages like Esperanto was relatively friendly during the early years, became much colder during the subsequent decades, and now seems to be entering a more cooperative and hopeful period. In the early years, there was much mutual influence and collaboration, but during the early decades of the 20th century, the attitude of

linguists towards Esperanto rapidly became negative, partly because of the traditional statements of Esperantists about their language and partly because of unavoidable conflicts between the goals of linguistics and the status of Esperanto as a language. However, by the end of the 20th century, this situation began to change, due to changes both among Esperantists and among linguists. Esperantists less frequently expressed ideas about language learning, the logic of Esperanto, and the diversity of languages in the world that linguists found shocking and unacceptable, and in linguistics, ideas about language learning and constructed languages matured to the point where one can now at least imagine that Esperanto could become an ordinary topic in linguistic research.

Keywords: Linguistics; Esperanto; Language learning; Language diversity; Constructed languages; Chomsky.

El Esperanto y la lingüística: cien años de amistad y odio

Resumen: La relación entre la lingüística y aquellos que usan y desarrollan lenguas construidas como el Esperanto fue relativamente amistosa durante los primeros años, se enfrió mucho durante las décadas siguientes y ahora parece estar entrando en un período más cooperativo y esperanzador. En los primeros años hubo mucha influencia y colaboración mutua, pero durante las primeras décadas del siglo XX la actitud de los lingüistas hacia el Esperanto se volvió rápidamente negativa, en parte debido a las declaraciones tradicionales de los esperantistas sobre su idioma y en parte debido a conflictos inevitables entre los objetivos de la lingüística y el estatus del Esperanto como idioma. Sin embargo, a finales del siglo XX, esta situación comenzó a cambiar debido a cambios tanto entre los esperantistas como entre los lingüistas. Los esperantistas expresaron con menos frecuencia ideas sobre el aprendizaje de idiomas, la lógica del Esperanto y la diversidad de lenguas en el mundo que los lingüistas encontraban impactantes e inaceptables, y en la lingüística, las ideas sobre el aprendizaje de idiomas y las lenguas construidas maduraron hasta el punto en que ahora al menos se puede imaginar que el Esperanto podría convertirse en un tema ordinario en los campos de investigación de la lingüística.

Palabras-clave: Lingüística; Esperanto; Aprendizaje del lenguaje; Diversidad lingüística; Lenguas construidas; Chomsky.

Patience Haggin

The Subtext of “Neŭtraleco”

The Dreyfus Affair and the Esperanto Movement

Abstract: Circa 1900 the Esperanto movement was centered in a France polarized by the Dreyfus Affair. The movement’s public documents never mention the Affair. Its leaders spoke of the need to maintain Esperanto’s neutrality on politics and religion in language that carried a subtext of the Affair. Private correspondence among prominent Esperantists reveals their factional split on the Affair and their desire to maintain Esperanto’s broad appeal in France. Their public discussion of *neŭtraleco*, in coded language, indicates their silence on the Affair was not by unanimous choice. The documents cited in this paper reveal the factional divide and power struggle that motivated the 1907 Ido schism. This research focuses on elite French Esperantists and complements work by historians who have focused on Zamenhof’s thinking. It includes research on *Espero Pacifista* and *Espero Katolika*, which few have studied. This research complements other work on *L’Espérantiste* by focusing on the Affair.

Keywords: Esperanto; Dreyfus Affair; Zamenhof; de Beaufront; Anti-Semitism.

1 A divided France

In 1900, the Esperanto movement was gaining steam and influence in France while the Dreyfus Affair polarized the nation’s intellectual community. Yet the Esperanto movement’s public documents never mention the Affair. Instead, Esperantist speeches and journals from the period stress the need to maintain total neutrality on politics and religion. The movement’s silence on the Affair is the result of division among its elites. Private letters among prominent Esperantists reveal that their insistence on the movement’s neutrality arose from concern over the Affair and desire to maintain broad appeal in a polarized France.

The Dreyfus Affair began when a Jewish military officer was wrongly accused of treason in 1894. The accusation ignited a yearslong scandal that left an indelible mark on French political society, as documented in Jean-Denis Bredin’s 1983 book *L’affaire*. Captain Alfred Dreyfus was convicted on forged evidence and imprisoned on Devil’s Island in 1895. After years of scandalous revelations and national debate, Dreyfus was pardoned

and released from prison in 1899. Even after Dreyfus's release, French intellectuals kept debating whether to formally exonerate him. Even some who believed in Dreyfus's innocence argued that admitting the Army's error would discredit and weaken the military while France was on the brink of war with Germany. Even after the treachery's true culprit was identified in 1898, Dreyfus was not exonerated until July 1906.

During the 1890s, or Esperanto's "French period" (Lins 2016, 18), France had more Esperantists than any other country (Schor 2016, 77). Elite French Esperantists enjoyed great influence over the global movement and Esperanto's creator Ludwik Lejzer Zamenhof. The Affair created pressure to depoliticize the language, hide Zamenhof's Jewish identity, and bury Zamenhof's ideological dream for the language (Garvía 2015, 78). Zamenhof had conceived Esperanto as a tool to unite all humanity, with an attendant ideology, and even an inter-religion. French elites wanted otherwise. They saw Esperanto as "a practical invention, more like a telegraph by means of which one could send any message" (Kiselman 2008, 53).

One did not have to be an anti-Semite to realize that Zamenhof's Jewishness was a public-relations liability in France, during a time when violent anti-Jew demonstrations were common (Birnbbaum 1998, 251-285) and Édouard Drumont's *France juive* had achieved bestseller status by blaming Jews for every ill in society (Winock 1990, 118). Given France's anti-Semitic fervor at the time, the most fatal mistake Zamenhof could make in France was to let people know he was a Jew.

Prominent French Esperantists were divided on the Dreyfus Affair and took pains to keep the movement neutral on it. Their speeches and publications never mention the Affair. Instead they debated how to define their *neŭtraleco*—the Esperanto word for "neutrality." They emphasized a stance of *neŭtraleco* on all political and social matters, and often discussed this stance in coded language that evoked the public Dreyfus debate. Factional strife, revealed in their private correspondence, motivated their insistence on *neŭtraleco*. This division set the stage for the 1907 schism that would fracture the Esperanto movement forever. Some, particularly Dreyfusards, defined this *neŭtraleco* in a fashion that would allow them to continue to advocate for other causes, such as pacifism and Dreyfus's exoneration. Others, particularly anti-Dreyfusards, defined *neŭtraleco* as a duty for Esperantist leaders to avoid controversial public stances, out of fear that their positions might become associated with the language. Zamenhof had a different definition of *neŭtraleco*, as a new ideology in its own right, which he wanted to spread worldwide (Forster 1982, 105). This research focuses on the French Esperantist elite's public debates and private schemes. It is intended to complement the work of other historians who have focused on

Zamenhof’s thinking, such as Marjorie Boulton’s Zamenhof, aŭtoro de Esperanto, Peter Forster’s *The Esperanto Movement* (1982) and Edmond Privat’s *Vivo de Zamenhof* (1937/2007).

Esperanto was entwined with Jewish identity from its inception. In 1887 Jewish ophthalmologist Zamenhof published his international language, founded on an “interna ideo” (“inner idea”): that a neutral language would make way for peace and mutual understanding among nations (Forster 1982, 70). Zamenhof downplayed his Jewish heritage, yet the universalist elements of Jewish culture had profoundly influenced him (Tonkin 1987, 73). In 1901 Zamenhof anonymously published a pamphlet in Russia detailing a “pure religion universelle ... sous le vêtement extérieur du judaïsme actuel” (“pure universal religion ... under the exterior clothing of modern Judaism,” Zamenhof 1995, 41). Originally called Hilelismo after first-century BC Rabbi Hillel, it was renamed Homaranismo (“Humanitism”) in 1913. Zamenhof dreamed that his universal language and religion together would transcend factions and create a supranationality (Zamenhof 1995, 19).

La Société française pour la propagation de l’espéranto advised Zamenhof that a universal Judaism would be coldly received in France. They persuaded Zamenhof not to publish his pamphlet on Esperanto’s attendant universal religion in France at the time (Lins 2016, 26-27). Zamenhof assented, as he did not wish to compromise Esperanto in the eyes of those who found his religious views uncongenial (Boulton 1962, 126). Zamenhof’s pamphlet was not published in France until 1906, the year Dreyfus was exonerated.

2 The Société’s opposing camps

La Société française pour la propagation de l’espéranto was divided on the Dreyfus Affair. Its leadership included two Army officers who publicly supported Dreyfus. General Hippolyte Sebert, president of the Esperanto Language Committee, would later sit on the commission who concluded that evidence against Dreyfus had been forged (Zamenhof 1995, 89). Also on the Language Committee was Gaston Moch, a Jewish former artillery officer who resigned from the Army in 1894 to become a prominent Dreyfusard and pacifist (Zamenhof 1995, 80). Émile Javal, a Jewish ophthalmologist and former National Assembly member, became a prominent Dreyfusard and Zamenhof’s closest confidant (Garvía 2015, 117). Correspondence suggests that logician Louis Couturat and mathematician Léopold Leau, close collaborators who would later become prominent Idists, were Dreyfusards (de Beaufront 1900, 17 novembre; 1901b, 3 juin; 1904b, 3 juin).

The Société's most infamous anti-Dreyfusard was its first president Louis de Beaufront, whom historian Edmond Privat credited as Esperanto's most prolific promoter in France (Privat 1927, 63), who would become infamous when he took credit for founding Ido in 1907. De Beaufront, a prodigious social climber with mysterious origins, recruited influential members, got Esperanto books published, and owned and edited the Société's official journal *L'Espérantiste* (Gordin 2015, 122). His work earned him the moniker "the St. Paul of Esperanto" (Guérard 1922, 116). De Beaufront insisted that Esperanto remain free of political or religious affiliation and discouraged Zamenhof from publishing his vision for Hilelismo at all. Mathematician Carlo Bourlet, who became the Paris Esperanto Group's first president in 1901, was also anti-Dreyfusard (Privat 1927, 77). Correspondence suggests that philosopher Émile Boirac was anti-Dreyfusard (Zamenhof 1988, 29). De Beaufront feuded with Moch so much that Gaston Waringhien wrote that "Antipation de Beaufront kontraŭ Moch kaŭzis, ke Moch estis Dreyfusano" (de Beaufront's antipathy against Moch was caused by Moch being a Dreyfusard," Waringhien 1948, 24).

During the 1890s, Zamenhof agreed to keep the movement neutral, even if it meant significantly suppressing his idealistic vision. Zamenhof distanced himself from the most zealous Esperantists by not discussing the notion that the language could unite all mankind as a single people. In 1898 Zamenhof wrote that Esperanto would not negate or destroy national languages, and in 1900 de Beaufront read this essay to the congress of the French Association for the Advancement of Science (Lins 2016, 20). Lins wisely advises that this text should be understood as expressing Zamenhof and de Beaufront's shared belief of the most suitable way to advocate for Esperanto in France at the time (Lins 2016, 20). Zamenhof believed that Esperanto's success in France was possible due to the French government's official pacifist stance at the time. Knowing that political winds could soon blow the other way, Zamenhof wanted to take advantage of that moment (Privat 1937, 98).

In 1901 the Esperantist and Dreyfusard movements looked on course to combine. Dreyfusards recruited both Esperantists and Dreyfusards simultaneously. In January 1901, Leau wrote that French physicist and physician André Broca would collect signatures for a petition on Dreyfus's case and that he would give Broca material to learn Esperanto (Leau 1901). This letter substantiates the very real possibility that the movements could become entangled. It also supports historian Fabian de Kloe's conclusion that Couturat (who worked closely with Leau) must have been a Dreyfusard (De Kloe 2013, 118).

De Beaufront found Bourlet’s recruitment practices dangerous (de Beaufront 1901a, 30 janvier). Writing to Bourlet in February 1901 about his distaste for Moch, de Beaufront argued the movement should remain neutral on questions of war and religion, and particularly on the Affair. “ni estas, kiel esperantistoj, nek pacemuloj, nek batalemuloj, nek katolikoj, kristanoj, judoj k.t.p.; ni estas tute kaj vere neŭtralaj, restante individuoj tio, kion mi volas,”¹ he wrote (“we are, as Esperantists, neither pacifists, nor militant, nor Catholics, Christians, Jews, etc.; we are completely and truly neutral, remaining individuals—this is what I want,” de Beaufront in Zamenhof 1988, 11). He added, “nia neŭtraleco estas por la afero kondiĉo esenca de sukceso” (“our neutrality is an essential condition of success for the cause,” de Beaufront in Zamenhof 1988, 11). De Beaufront, whose strategy for promoting Esperanto in France relied on recruiting the influential (Forster 1982, 76), wanted to maintain its broad appeal to all French intellectuals, regardless of political sympathies.

To maintain public neutrality, the leaders needed to carefully guard their own public opinions. De Beaufront writes in the same letter that he had stayed tight-lipped about his own sympathies: he describes himself and other leaders as “*very* devout practicing patriotic Catholics,” and explains that they have avoided publicly stating their opinions on controversial matters. “ni nenion kaj neniam parolas se ne *pri Esperanto* en nia revuo kaj en la direktado de la societo” (“we do not ever talk about anything but Esperanto in our magazine and in the management of the society,” de Beaufront in Zamenhof 1988, 11). As Zamenhof began publicizing his religious ideas in France, de Beaufront grew more anxious about maintaining Esperanto’s appeal to French conservatives.

De Beaufront and Bourlet plotted to keep the Dreyfusards out of power in the movement. In a 21 February 1901 letter, de Beaufront claimed to have essentially dictated the text of Moch’s pro-Esperanto pamphlet “broŝureto 122”:

tute inter ni du la verko estis inspirita kaj preskaŭ diktita de mi al li, ĉar kiam li ekkonis esperanton li parolis pri ŝanĝoj, pri plibonigoj (en sia opinio) k.t.p. mi tre timis ke li entreprenu bataladon danĝeran por ni. tial mi komunikis al li multe da dokumentoj, da notoj kaj inspiris al li la penson de lia broŝuro, kies ideojn mi diris kaj ripetis. li do faris ĝin; tiel mi kaptis lin en lia kaptilo, ĉar post la broŝuro li estis nia, li ne povis plu malutili al ni. jen la maniero kiel katolika patrioto venkis hebreon kaj el ebla malamiko faris amikon por la ideo (de Beaufront in Zamenhof 1988, 11).

1 The editor of Zamenhof’s collected works, Itô Kanzi (pseudonym, Ludovikito), changed all texts to a lower-case-only spelling.

[Completely between the two of us, the work was inspired and almost dictated by me to him, because when he got to know Esperanto he talked about changes, about improvements (in his opinion) etc. I was very afraid that he would undertake a fight dangerous for us. Therefore I provided him many documents and notes and inspired him with the thought of his pamphlet, whose ideas I said and repeated. So he did it; thus I caught him in his trap, because after the pamphlet he was ours, he could no longer harm us. This is how a Catholic patriot defeated a Jew and turned a potential enemy into a friend for the idea.]

De Beaufront's self-description as 'a Catholic patriot defeating a Jew' is typical of the era's anti-Semitic rhetoric. De Beaufront alludes to Zamenhof's utopian idea, indicating that he shared this vision at the time. His reference to Moch as a "possible enemy" underscores his belief that public Dreyfusard affiliation would harm the Esperanto movement.

In ongoing correspondence, de Beaufront laid out plans to use Moch and the other Dreyfusards as a defense against any public accusation that the Esperanto movement was anti-Dreyfusard or anti-Semitic:

pri moch diru bone al kiu ajn parolus al vi pri li, ... sed inter ni, moch kaj aliaj similaj estas al ni utilaj: ili defendas nin kontraŭ ilia partio mem, kiu alie serĉus ĉiun rimedon por kalumnii kaj ataki nin (de Beaufront in Zamenhof 1988, 12).

[Speak well of Moch to whoever asks you about him, ... but between us, Moch and others like him are useful to us: they defend us against their own party, which would otherwise seek every means to slander and attack us.]

Over the following months, de Beaufront's tolerance for Moch wore thin. In June 1901 letters, he plotted to gently push Moch to resign:

ni ne *povas* forigi lin 1-e la motivo mankas, 2-e tio ĉi estus danĝera por nia afero mem, ĉar ni riskus ke la dreyfusanoj organizu sisteman agitadon kontraŭ ni, pro la elpelo ne meritita de unu el ili. s-ro sébert kaj aliaj ne akceptos la aferon. mi tre esperas ke moch de si mem ekŝiĝos aparte kiam li vidos la nulecon praktikan de lia rolo en la klubo. mi uzos la influon... (de Beaufront in Zamenhof 1988, 25-26)

[We cannot get rid of him. First, the motive is missing. Second, that would be dangerous for our cause itself, because we would run the risk of the Dreyfusards organizing a systematic agitation against

us, due to the expulsion that one of them deserved. Mr. Sebert and others will not accept the matter. I really hope that Moch will resign by himself separately when he sees the practical nullity of his role in the club. I will use the influence...]

De Beaufront went on to manipulate Bourlet with flattery, pushing him to orchestrate Moch's exit. On June 27, de Beaufront hinted Bourlet might gain power if he convinced Moch to resign:

vi tre bone agis por viaj proponoj al moch. ... vi trovas rimedon por elpeli dolĉe s-ron moch, pri kio mi tre facile konsolas ĉar mi tute sincere parolis, kiam mi diris al vi ke mi revas vin kiel prezidanton de l' grupo (de Beaufront in Zamenhof 1988, 28).

[You have done very well with your proposals to Moch. ... you could find a way to sweetly expel Mr. Moch, for which I would be very easily consoled because I spoke completely sincerely when I told you that I dream of you as the group's president.]

By the very next day, the plot shrank to a passive wish for Moch's resignation. De Beaufront assures Bourlet, “pri moch mi pensas tute kiel vi, sed mi mem ne povas perforte lin elpeli. ... se moch eksiĝos de si mem mi estos tre ĝoja pro la grupo” (“I think exactly as you do about Moch, but I myself cannot force him out. ... If Moch resigns of his own accord I will be very happy for the group,” de Beaufront in Zamenhof 1988, 29). De Beaufront revived the idea in February 1904, writing to Laisant that he wanted to lead Moch to quit (de Beaufront 1904a, 24 février).

De Beaufront's letters with Laisant prove his anti-Dreyfusard sympathy was motivated by anti-Semitism, not solely by patriotism. In a 16 June 1901 letter to Laisant, de Beaufront doubted that Aryans, whom he called “*les civilisés*” (“the civilized ones”) would accept Léon Bollack's proposed international language. This letter reveals de Beaufront's belief in Aryan superiority.

In 1901, de Beaufront and other anti-Dreyfusards resigned themselves to working with the Dreyfusards, determined to preserve neŭtraleco. Bourlet and de Beaufront's 1901 correspondence indicates that Affair politics motivated their emphasis on neŭtraleco. Yet even de Beaufront's anti-Dreyfusard allies were not safe from his schemes. De Beaufront and Bourlet began to clash in 1902, in a lengthy fight that pained Zamenhof (Boulton 1962, 86). In 1902, Bourlet discovered that de Beaufront had signed publishing contracts that essentially bound Zamenhof to Hachette for life and gave de Beaufront censorship rights on every Esperanto book (Privat

1937, 143-144). The Hachette contracts gave rise to damaging rumors that Zamenhof was reaping great profits from Esperanto—a perception that ran counter-productive to efforts to protect the movement from anti-Semitism (Boulton 1962, 94). Letters from 1903 show that de Beaufront plotted with Dreyfusard Charles Laisant to expel Bourlet from the movement (de Beaufront 1903, 11 janvier).

3 The subtext of “neŭtraleco”

The Affair is conspicuously absent from the pages of *L'Espérantiste*, *Espero Pacifista*, and *Espero Katolika*. Yet between 1904 and 1906 their pages regularly discuss the need for neutrality in language that evoked the Affair debate then dominating French public life. Authors such as Peter Forster in his *The Esperanto Movement* (1982) and Marjorie Boulton in her *Zamenhof, aŭtoro de Esperanto* (1962) have done work on *L'Espérantiste*—the first influential Esperantist publication in France, which de Beaufront edited, subsidized, and largely wrote. This research complements theirs by focusing solely on the Affair. Few researchers have analyzed *Espero Pacifista* or *Espero Katolika*—two prominent sect-specific Esperanto periodicals published in France that both discussed neŭtraleco.

The Affair was tightly intertwined with matters of war and peace. Since France's 1871 defeat in the Franco-Prussian War, many believed that France needed a war with Germany to regain its lost territory, Alsace-Lorraine. Anti-Dreyfusards generally had militarist sympathies and did not trust a movement that promoted pacifism. Alliance with the pacifist movement would have raised questions about the Esperantist view of the Army, and could have been perceived as a Dreyfusard position. De Beaufront wanted to avoid this perception.

While the Affair dominated headlines in the mainstream French press, the neŭtraleco debate did so in *L'Espérantiste*. Esperantists argued both for and against neŭtraleco. In a July 1898 essay, Belgian Esperanto promoter René Lemaire argued that Esperantists ought to ally themselves with the peace movement. He claimed the two movements shared similar goals and would enjoy a larger membership if they pooled their efforts, as those committed to pacifism would naturally support Esperanto, and vice versa (Lemaire 1898, 86-88). To demonstrate the neŭtraleco he opposed, Lemaire quoted de Beaufront's own writing:

L'Esperanto inspire de la méfiance à beaucoup de gens et des soupçons à quelques gouvernements. Nous devons punir sévèrement la manifestation de tout sentiment, l'expression publique de toute

opinion, qui pourrait faire croire que sous le prétexte d’une langue internationale, nous servons les intérêts d’un camp religieux, politique ou autre. En corps, les Espérantistes doivent rester aussi neutres que leurs intérêts sur toutes les questions qui se discutent dans le monde. (Lemaire 1898, 88)

[Esperanto inspires distrust in many people and suspicions in some governments. We must severely punish the manifestation of any sentiment, the public expression of any opinion, that could make some believe that under the pretext of an international language, we are serving the interests of a particular field, religious, political or otherwise. As a whole, the Esperantists must remain as neutral as their interests in all the questions discussed in the world.]

In *L’Espérantiste*, the neŭtraleco debate was well underway. De Beaufront reiterated in its pages the arguments he had previously made in private letters. One example is de Beaufront’s July 1904 essay, “La patriotismo kaj Esperanto” (“Patriotism and Esperanto,” de Beaufront 1904c). In French public life, the Affair was often discussed as a matter of patriotism: the Army’s supporters called Dreyfusards unpatriotic for challenging the Army at a time when many believed France to be on the brink of war with Germany. When the case against Dreyfus weakened, anti-Dreyfusards justified their position as a patriotic duty to defend the French Army. Some believed it would be better for the nation to keep an innocent man in prison rather than disgrace the Army by admitting its mistake. Dreyfusards who insisted on re-evaluating Dreyfus’s case argued that the justice system’s integrity mattered more than defending the Army purely for the sake of national unity.

De Beaufront’s essay neatly avoids taking sides, by allying itself simply with “patriotism” rather than with a particular cause. The essay’s emphasis on patriotism (a value more often invoked by anti-Dreyfusards than by Dreyfusards) hints at his sympathies. He addresses the concerns of self-proclaimed patriots, who tended to oppose exonerating Dreyfus out of a desire to support the Army, and were suspicious of a movement promoting reconciliation just as their nation seemed on the brink of war with a bitter enemy. Instead, de Beaufront argues that “la patriotismo instigas nin fariĝi Esperantistoj” (“patriotism encourages us to become Esperantists,” de Beaufront 1904c, 130). Although the patriot feels an ardent devotion to his own language, he will choose to also use Esperanto, as it honors the patriotism of all civilized peoples, he writes.

The next year in Lingvo Internacia Moch puts forth his own argument for neutrality. Recently recommended to the Central Committee of the newly proposed Esperantist League (the Tutmonda Ligo Esperantista, an unrealized project of Zamenhof's, cf. Zamenhof 1904), Moch advocates that the Committee take a "helping" role, rather than a leading one. This approach would allow the Committee both to preserve the movement's republican nature and avoid making controversial choices about its affiliations and positions. Moch constantly invokes his international pacifist organization as a model for the Esperantist movement, praising it for successfully accommodating members of many different social classes, religions, and political sympathies (Moch 1905a, 301-304), and advocating that the World Esperantist League strive to be "tute liberala organizaĵo de la movado pacista" ("a completely liberal organization of the pacifist movement," Moch 1905a, 304).

Both Dreyfusard and anti-Dreyfusard Esperantists favored neŭtraleco, as is clear from de Beaufront and Moch's essays — though each side defined it differently. Neither camp wanted to risk alienating a segment of the French public.

One option to dilute Esperanto's Jewish influence was to blend the international language movement with the peace movement. Moch became the chief proponent of this strategy and became frustrated with the way his colleagues resisted association with pacifism. Moch left the mainstream Esperanto movement and founded his own Societo Esperantista por la Paco along with his own journal, *Espero Pacifista*, in 1905 (Forster 1982, 78). Zamenhof wished him full success with this venture, as he had always intended for Esperanto to serve the cause of world peace (Zamenhof 1980, 89).

The movement's definition of neŭtraleco evolved — perhaps to de Beaufront's dismay — to allow sect-specific Esperantist groups, with their own magazines such as *Espero Socialista*, *Espero Hebrea*, *Espero Protestanta*, *Espero Framasona*. The journal *Espero Katolika* debuted in 1903 and quickly positioned itself in opposition to de Beaufront's camp. An article in the first edition redefined neŭtraleco in a way that seemed to criticize de Beaufront's editing of *L'Espérantiste*. Editor Henri Auroux, who was French, argued that neŭtraleco did not mean Esperantists could not hold controversial positions. Instead, he said neŭtraleco meant Esperantists must tolerate each other's opinions. He wrote:

Kiam ĵurnalo publikigis artikolon pri kelka ideo, tuj unu el niaj majstroj prenis severan mienon, tondris al la malfeliĉa ĵurnalisto kaj dediĉis lin al dioj inferaj, pretekste ke ĝia verkinto estis parolinta pri socialismo aŭ alia dogmaro.

Neŭtraleco povas esti komprenata dumaniere: Tiu estas neŭtrala, kiu nenion diras, kontentiĝas kanti pri birdetoj kaj floroj, pri malnovaj legendoj aŭ vojaĝaj aventuroj; ankaŭ neŭtrala tiu, kiu, dirante ĉion, kion li pensas, permesas al ceteraj diri ĉion, kion ili volas: tiele ĉi neŭtrala *Espero Katolika*. (Auroux 1903, 2)

[When a newspaper published an article about some idea, immediately one of our masters took a stern look, thundered at the unfortunate journalist and dedicated him to the gods of hell, under the pretext that the writer had spoken about socialism or some other dogma.

Neutrality can be understood in two ways: He is neutral who says nothing, is content to sing about little birds and flowers, about old legends or travel adventures; he is also neutral who, saying everything he thinks, allows the rest to say everything they want: Catholic Hope is neutral in this way.]

De Beaufront, who made his devout Catholicism well-known, never wrote an article for *Espero Katolika*.

Espero Pacifista, founded and edited by Moch, showed a greater pre-occupation with the Affair – though always in coded references with terms like “pacifism” and “patriotism.” Moch kept trying to link Esperanto and pacifism perhaps because he had not given up his old fight with de Beaufront. In the journal’s first article in July 1905, Moch argued the pacifist movement should adopt Esperanto (Moch 1905b, 3), as he also advocated before the Congrès universel de la paix (Universal Peace Congress) (Moch 1905c, 163-177).

Anxiety over neŭtraleco became acute in 1905, the year of Esperanto’s First World Congress in Boulogne-sur-Mer, France. As the Congress approached, Zamenhof feared that anti-Semitism could damage his cause (Gamba 2018, 75). The Société did not want to draw attention to Zamenhof’s Judaism (Moya Escayola 1989, 54). Zamenhof, Michaux and Boirac were trying in vain to reconcile the Société’s factions, and many French Esperantists expected the Congress to fail (Boulton 1962, 104). Meanwhile, the group was meeting without Zamenhof. Zamenhof arrived in Boulogne on August 3, 1905, not knowing that a few days prior Michaux, Bourlet, Javal and Sebert had discussed his draft speech and deemed it disastrous (Boulton 1962, 105).

Zamenhof’s August 5 speech alluded to his hope for a universal religion. He implied that the Congress transcended not only national boundaries, but religious ones as well. He declared that the Congress fueled his hope for progress toward international brotherhood and said, “sed tiel same kiel

mi en la nuna momento ne estas ia naciano, sed simpla homo, tiel same mi ankaŭ sentas, ke en tiu ĉi momento mi ne apartenas al ia nacia aŭ partia religio, sed mi estas nur homo" ("but just as I am not a citizen of any nation at this moment, but a simple person, in the same way I also feel that at this moment that I do not belong to any national or party religion, but I am just a person," Zamenhof 1929, 365). He concluded the speech with a prayer – which French Esperantists had implored him to omit – addressed to a God "kiun ĉiuj malsame prezentas, / sed ĉiuj egale en koro Vin sentas" ("whom everyone perceives differently, / but everyone feels equally in their heart", Zamenhof 1929, 365). Under their persuasion, he did agree to omit the prayer's final stanza, which would have stated, "Kristanoj, hebreoj aŭ mahometanoj / Ni ĉiuj de Di' estas filoj" ("Christians, Hebrews or Muslims / We are all children of God", Zamenhof 1929, 365). To French intellectuals, Zamenhof's proposed speech seemed "nebulous and sentimental." They feared its final words "eble incitos la kongresanojn ĝis interbatado" ("might provoke the congress members to rioting," Boulton 1962, 105). The group implored Zamenhof to remove all the emotional, mystical elements from his speech and omit the *Prayer* (Boulton 1962, 105). Zamenhof, brought to tears by the situation, refused to alter his speech except to give up the poem's final stanza (Boulton 1962, 106).

The speech ideologically allied Esperanto with a universal religion of peace. This had been Zamenhof's intention from the start, but had never been publicized in France. Now that it had been announced, the French Esperantists grew anxious. The need for an agreed-upon neutral ideology led the Paris leadership to draft a document, ostensibly written by Zamenhof but negotiated with other members. This document, the *Bulonja Deklaracio* (Boulogne Declaration) stated that the Esperanto movement was not associated with any religious or political ideology. The Declaration stated: "Ĉiu alia ideo aŭ espero, kiun tiu aŭ alia esperantisto ligas kun la esperantismo estos lia afero pure privata, por kiu la esperantismo ne respondas." ("every other idea or hope that this or that Esperantist connects with Esperantism will be his purely private matter, for which Esperantism is not responsible," Zamenhof 1929, 237). "Ĉiuj opinioj kaj verkoj de la kreinto de Esperanto havas, simile al la opinioj kaj verkoj de ĉiu alia esperantisto, karakteron absolute privatan kaj por neniu devigan." ("All the opinions and works of the creator of Esperanto have, similarly to the opinions and works of every other Esperantist, an absolutely private character and binding on no one," Zamenhof 1929, 238). The Declaration echoes de Beaufront's previous rhetoric on the issue.

The *neŭtraleco* discussion continued over the next three years. Meanwhile, the *Société* continued to fight internally and debate its principles

publicly. In December 1905, Cart, then defending de Beaufront while trying to maintain a friendship with Bourlet, feared that factions could destroy the movement (Cart 1905, 27 décembre).

Moch’s *Espero Pacifista* took a sharp, overtly political turn when it began to laud Dreyfusard politicians and criticize their foes. In its December 1905 issue, Moch published an Esperanto translation of an article by famous pacifist and Esperantist Alfred Hermann Fried criticizing former French foreign minister Théophile Delcassé, who was unpopular with Dreyfusards (Fried 1905, 252-256). Delcassé desperately wanted the Dreyfus Affair to disappear, and so persuaded a cabinet to submit the Dreyfus case to an appeals court in order to “bury” it in legal wrangling and remove it from public view (Fuller 2012, 107). In January 1906 Moch published an article that lauded two prominent Dreyfusards: he expressed approval that President Armand Fallières had been elected and praised his predecessor President Émile Loubet, who had pardoned Dreyfus (Moch 1906, pp. 33-34). All of this appeared in *Espero Pacifista* – without ever mentioning the disgraced captain.

As the campaign to exonerate Dreyfus continued, Esperanto’s neŭtraleco grew ever more important to French elites. In January 1906, a final essay from de Beaufront makes the case once more: “la toleremon, plenan, absolutan toleremon, tiel plenan, tiel absolutan, kiel nia neŭtraleco mem. Ĉar estas konsentite, ke l’Esperantismo estas malfermata por ĉiuj opinioj, por ĉiuj partioj, por ĉiuj religioj.” (“Tolerance, full, absolute tolerance, as full, as absolute, as our neutrality itself. Because it is agreed that Esperantism is open to all opinions, to all parties, to all religions,” de Beaufront 1906b, 3). He repeats the same arguments that he and others had advanced in preceding years, though in stronger language. “tial ke ni estas Esperantistoj, ni havu por la religio kaj la politiko de la aliaj la tutan respekton kaj la tutan toleremon, kiujn ni deziras por la niaj. Alie nur mensogo estus nia neŭtraleco” (“therefore, since we are Esperantists, we should have all the respect for the religion and politics of others that we wish for our own. Otherwise our neutrality would be merely a lie,” de Beaufront 1906b, 3). De Beaufront’s insistence reveals his desperation, as he grew aware that he was losing the neŭtraleco battle.

4 The “ideo” returns

The Dreyfusards’ final victory came. The captain was formally exonerated by a military commission in July 1906 (Bredin 1983, 603). The Société kept working actively to preserve Esperanto’s neŭtraleco on questions of politics and religion. At Sebert’s instigation, leadership of the Second World

Congress of Esperanto, in 1906, in Geneva announced a strict *Deklaracio pri la neŭtraleco de Esperanto-kongresoj* (Declaration on the neutrality of Esperanto congresses) that forbade Congress attendees from discussing any political, religious, or social issues (Forster 1982, 98). Zamenhof had already been invited to give the opening address at the 1906 Universal Congress in Geneva on the condition that he not mention his philosophical and political ideas (Garvía 2015, 89). Zamenhof spoke on August 28, just a few weeks after Captain Dreyfus' exoneration and only two months after a vicious pogrom in Białystok, his birthplace, had killed over 200 Jews (Schor 2016, 92). In his speech, he mentioned this pogrom and reintroduced his "inner idea" publicly. He insisted that this idea was not too naive, and even that it was more important than Esperanto's role as a practical tool. He also criticized people who considered Esperanto only a language:

Bedaŭrinde en la lasta tempo inter la esperantistoj aperis tiaj voĉoj, kiuj diras, "Esperanto estas nur lingvo; evitu ligi eĉ tute private la esperantismon kun ia ideo, ĉar alie oni pensos, ke ni ĉiuj havas tiun ideon, kaj ni malplaĉos al diversaj personoj, kiuj ne amas tiun ideon!" Ho, kiaj vortoj! El la timo, ke ni eble ne plaĉos al tiuj personoj, kiuj mem volas uzi Esperanton nur por aferoj praktikaj por ili, ni devas ĉiuj elŝiri el nia koro tiun parton de la esperantismo, kiu estas la plej grava, la plej sankta, tiun ideon, kiu estis la ĉefa celo de la afero de Esperanto, kiu estis la stelo, kiu ĉiam gvidadis ĉiujn batalantojn por Esperanto! Ho, ne, ne, neniam! Kun energia protesto ni forĵetas tiun ĉi postulon... Kial do aliĝis al ni la personoj, kiuj vidas en Esperanto "nur lingvon"? (Zamenhof 1929, 371–372)

[Unfortunately, recently there have been voices among Esperantists who say: "Esperanto is just a language; avoid connecting Esperantism with any idea, even in private, otherwise people will think that we all have that idea, and we will displease various people who do not love that idea!" Oh, what words! Out of fear that we might not please those who themselves want to use Esperanto only for practical things for them, we must all tear from our hearts that part of Esperantism which is the most important, the most sacred, that idea, which was the main goal of the cause of Esperanto, which was the star that always guided all the fighters for Esperanto! Oh, no, no, never! With an energetic protest we reject this demand... So why did the people who see Esperanto as "just a language" join us?]

Esther Schor wisely wrote that this speech seemed to critique de Beaufront (Schor 2016, 93). That same year, Zamenhof's *Dogmoj de Hilelismo* was finally

published in France— anonymously, however, to avoid association with Esperanto.

In *L’Espérantiste* that October, de Beaufront repudiated the inner idea of Esperanto altogether, writing, “mi ne povus tro ripeti, por evitigi danĝerajn trograndigojn, kiuj sin turnus kontraŭ ni, Esperanto estas kaj povas esti nur lingvo; en si kaj per si mem ĝi enkorpiĝas nenian ideon specialan” (“I could not repeat too much, to avoid dangerous exaggerations that could turn against us, that Esperanto is and can only be a language; in and of itself it embodies no special idea,” de Beaufront 1906a, 195). De Beaufront continued to insist on neŭtraleco, despite Zamenhof’s dramatic return to idealism. After great efforts to keep Esperanto neutral, de Beaufront and other French Esperantists were resistant to Zamenhof’s abrupt decision to all but explicitly embrace a pacifist ideology and a universal religion.

When Zamenhof spoke at the Third World Congress in Cambridge on August 12, 1907, his rhetoric returned sharply to the *ideo*, his original vision for the language (Privat 1927, 49). Zamenhof seems to have taken the closing of Dreyfus’ case as a signal that it was now safe to roam into ideological territory. He departed from the rigid neŭtraleco that de Beaufront and others had promoted for years and declared his goal that the movement would lead to mutual understanding and peace. He preached “gravan ideon de intergenta justeco kaj frateco, kaj al tiu ĉi ideo volas servi la noblaj homoj de ĉiuj popoloj, tute egale, ĉu iliaj popoloj estas fortaj aŭ malfortaj” (“an important idea of inter-ethnic justice and brotherhood, and the noble people of all nations want to serve this idea, regardless of whether their nations are strong or weak,” Zamenhof 1929, 375). One year after the Army had finally cleared Dreyfus’ name, Zamenhof returned to his idealistic hope that a language could unite mankind.

Zamenhof’s Cambridge address went further by making the *ideo* more ambitious than ever before. Zamenhof invoked the idea of Esperantism as a second nationality for the first time, referring to “*Esperantujo*” (“*Esperantoland*”), the worldwide community of Esperantists (Zamenhof 1929, 378). He compared the World Congresses to meetings where the ancient Hebrews reinvigorated their faith (Zamenhof 1929, 377), thereby introducing the idea of religious devotion to Esperanto. Zamenhof’s speech at the Cambridge Congress was his most idealistic yet and came as close as it could— within the limits set by the *Bulonja Deklaracio*—to declaring Esperanto the language of pacifism and *Hilelismo*. He ended the speech crying, “*vivu la celo kaj la interna ideo de la esperantismo, vivu la frateco de la popoloj, vivu ĉio, kio rompas la murojn inter la gentoj, vivu, kresku kaj floru la verda standardo!*” (“Long live the goal and the inner idea of Esperantism, long live the brotherhood of the peoples, long live everything

that breaks the walls between the nations, long live, grow and flourish the green banner!", Zamenhof 1929, 381).

Zamenhof prefaced his speech with the disclaimer that it reflected only his personal opinion. Despite this, it had a strong effect on the Société's leaders. This speech, and the natural surprise it must have provoked in many French Esperantists, may offer some explanation for the events that followed.

A few months later, frustrated Société members struck back. In October 1907, at the *Délégation pour l'adoption d'une langue auxiliaire internationale* in Paris, an anonymous delegate introduced Ido, an offshoot language famously described as a "purified Esperanto" (Jespersen 1909, 677). The *Délégation* included three Société leaders, and all three—de Beaufront, as well as Dreyfusards Leau and Couturat—betrayed Esperanto and defected to Ido (Boulton 1962, 165). Ido veered away from Esperanto's interethnic matrix of words to adopt primarily French word endings, amounting to a kind of "Frenchification" of Esperanto, which positioned the language as an emulation of the Romance languages and aligned it with the French neoclassical tradition (Schor 2016, 117). Suspicion fell over de Beaufront, whom Zamenhof had appointed to represent Esperanto. De Beaufront initially denied responsibility—then six months later took credit for it. Until the 1930s, de Beaufront's self-unmasking was widely believed (Drezen 1931, 185). Since then historians such as Ric Berger (1937) doubt de Beaufront's confession and suspect Couturat as Ido's true author (Gordin 2015, 147). Couturat began to publish Ido as a new language (Privat 1937, 140).

Both Dreyfusards and anti-Dreyfusards collaborated on this scheme. Couturat had been in touch with Moch, who wanted a reformed language, about his plan. Sebert knew it was coming as well (Boulton 1962, 162). Zamenhof considered it a betrayal by friends and afterward urged others, including Lemaire, to detach themselves from the *Délégation* (Lemaire 1908, 19 mars).

The Ido schism was a major scandal in its day (Boulton 1962, 158). Yet Esperanto had already grown strong enough to withstand it (Tonkin 1987, 74). The ranks of Esperantists kept growing steadily (Centassi 1995, 305). It has been estimated that roughly 20% of Esperanto's leadership adopted Ido—while only three to four percent of rank-and-file members did (Jordan 1987, 43). The Esperanto movement was in two. Zamenhof suffered, then broke from the movement in order to seize back the liberty to voice his own opinions. In 1912 Zamenhof repudiated any official position in Esperanto affairs and put his name to his religion (Privat 1937, 113). His *interna ideo* has had a long-lasting impact on the Esperanto movement, as some Esperanto groups have continued to understand it as their purpose (Janton 1993, 34).

Scholars including De Kloe believe that Couturat was Ido’s true author, and that de Beaufront’s confession was simply a cover. They consider Couturat’s role as arbitrator at 1907 meetings in Paris to select an international language a ruse so he could select Ido (De Kloe 2013, 113). Ergo Ido was founded by allies from across the aisle: Dreyfusard Couturat and anti-Dreyfusard de Beaufront. Both were motivated by the Affair’s divisive political climate, and by a fierce desire to keep Esperanto out of it.

5 Concluding remarks

The French Esperantist movement never acknowledged the Dreyfus Affair, even as the language’s period of rapid growth in France coincided with the highly publicized national campaign to release and exonerate the Jewish captain. Prominent French Esperantists’ public discussion of neŭtraleco, in coded language, indicates the silence was not by unanimous choice. Furthermore, private correspondence reveals their factional split on the case. Emboldened by Dreyfus’s exoneration, Zamenhof abruptly departed from the neŭtraleco policy, in a daring attempt to steer the movement back toward his own values. De Beaufront, frustrated by the sudden destruction of the neŭtraleco he had protected for years, turned his efforts toward subverting Zamenhof’s control.

The documents cited in this paper reveal the factional divide and power struggle that motivated the infamous 1907 betrayal. Ido’s two authors were both motivated by a desire to maintain neŭtraleco on the Dreyfus affair, though they held opposite positions on it. De Beaufront, an anti-Semite and anti-Dreyfusard, collaborated with Dreyfusards Leau and Couturat for the sake of a politically neutral international language.

Bibliography

- Auroux, Henri. 1903. “Vekiĝu, Esperantistoj!” *Espero Katolika* 1 (1): 2-3.
- Beaufront, Louis de (real name Louis Chevreux). 1900, 17 novembre. Louis de Beaufront à Charles Laisant [Letter]. Letters of Charles Laisant, Esperantomuseum, Österreichische Nationalbibliothek.
- Beaufront, Louis de. 1901a, 30 janvier. Louis de Beaufront à Charles Laisant [Letter]. Letters of Charles Laisant, Esperantomuseum, Österreichische Nationalbibliothek.
- Beaufront, Louis de. 1901b, 3 juin. Louis de Beaufront à Charles Laisant [Letter]. Letters of Charles Laisant, Esperantomuseum, Österreichische Nationalbibliothek.

- Beaufront, Louis de. 1901a, 16 juin. Louis de Beaufront à Charles Laisant [Letter]. Letters of Charles Laisant, Esperantomuseum, Österreichische Nationalbibliothek.
- Beaufront, Louis de. 1903, 11 janvier. Louis de Beaufront à Charles Laisant [Letter]. Letters of Charles Laisant, Esperantomuseum, Österreichische Nationalbibliothek.
- Beaufront, Louis de. 1904a, 27 février. Louis de Beaufront à Cher monsieur [Letter]. Letters of Charles Laisant, Esperantomuseum, Österreichische Nationalbibliothek.
- Beaufront, Louis de. 1904b, 3 juin. Louis de Beaufront à Cher monsieur [Letter]. Letters of Charles Laisant, Esperantomuseum, Österreichische Nationalbibliothek.
- Beaufront, Louis de. 1904c. "La patriotismo kaj Esperanto." *L'Espérantiste* 7, no. 7: 127-130.
- Beaufront, Louis de. 1906a. "Ideo kaj Esperanto." *L'Espérantiste* 9, no. 3: 194-196.
- Beaufront, Louis de. 1906b. "Neŭtraleco kaj toleremo." *L'Espérantiste* 9, no. 1: 2-4.
- Berger, Richard. 1937. "Li ver historie del lingue international secun documentes autentic e inconosset.3 *Cosmoglotta*, no. A [5] [116]: 65-80 + A [6] [117]: 81-84. <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=e0g> (12 May 2023).
- Birnbaum, Pierre. 1998. *Le moment antisémite: un tour de la France en 1898*. Paris: Fayard.
- Boulton, Marjorie. 1962. *Zamenhof, aŭtoro de Esperanto*. La Laguna: J. Régulo.
- Bredin, Jean-Denis. 1983. *L'affaire*. Paris: Julliard.
- Cart, Théophile. 1905, 27 décembre. Théophile Cart à mon cher collègue [Letter]. Letters of Charles Laisant, Esperantomuseum, Österreichische Nationalbibliothek.
- Centassi, René. 1995. *L'homme qui a défié Babel: Ludwik Lejzer Zamenhof*. Paris: Ramsay.
- De Kloe, Fabian. 2013. "Beyond Babel: Esperanto, Ido and Louis Couturat's Pursuit of an International Scientific Language." In *Information beyond Borders: International Cultural and Intellectual Exchange in the Belle Époque*, edited by W. B. Rayward, 109-122. London: Ashgate.
- Drezen, Ernest. 1931. *Historio de la mondlingvo*. Leipzig: Ekrel.
- Forster, Peter G. 1982. *The Esperanto Movement*. The Hague: Mouton.
- Fried, Alfred Hermann. 1905. "De Münster al Delcassé." *Espero Pacifista* 1 (6): 252-256.
- Fuller, Robert Lynn. 2012. *The Origins of the French Nationalist Movement, 1866-1914*. Jefferson, NC: McFarland.

- Gamba, Casimiro. 2018. *L'esperanto "nascosto": il progetto del Majstro Zamenhof a cent'anni dalla morte*. Catania: Tipheret.
- Garvía, Roberto. 2015. *Esperanto and Its Rivals: The Struggle for an International Language*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Gordin, Michael D. 2015. *Scientific Babel: How Science Was Done Before and After Global English*. Chicago: University of Chicago Press.
- Guérard, Albert Léon. 1922. *A Short History of the International Language Movement*. London: T. Fisher Unwin.
- Janton, Pierre. 1993. *Esperanto: Language, Literature and Community*. Albany, NY: SUNY Press.
- Jespersen, Otto. 1909. "International Language." *Science* 30 (776): 677.
- Jordan, David K. 1987. "Esperanto and Esperantism: Symbols and Motivations in a Movement for Linguistic Equality." *Language Problems and Language Planning* 11 (1): 104–125.
- Kiselman, Christer Oscar. 2008. "Esperanto: Its Origins and Early History." In *Prace Komisji Spraw Europejskich PAU, Vol.2*, edited by Andrzej Pelczar. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 39–56.
- Leau, Léopold. 1901, 7 janvier. Léopold Leau à Charles Laisant [Letter], Letters of Charles Laisant, Esperantomuseum, Österreichische Nationalbibliothek.
- Lemaire, René. 1898. "Les espérantistes et le mouvement pacifiste." *L'Espérantiste* 2 (13): 86–88, 111–113.
- Lemaire, René. 1908, 19 mars. René Lemaire à Charles Laisant [Letter], Letters of Charles Laisant, Esperantomuseum, Österreichische Nationalbibliothek.
- Lins, Ulrich. 2016. *Dangerous Language: Esperanto under Hitler and Stalin*. London: Palgrave Macmillan.
- Moch, Gaston. 1905a. "Centra aŭ helpa komitato?" *Lingvo Internacia* X (13): 301–304.
- Moch, Gaston. 1905b. "Kio estas pacifisto kaj pacifismo?" *Espero Pacifista* 1 (1): 3.
- Moch, Gaston 1905c: "Rapport sur la question d'une langue auxiliaire internationale." *Bulletin officiel du XIVe Congrès universel de la Paix tenu à Lucerne du 19 au 23 septembre 1905*, 163–177. Berne: Bureau International de la Paix.
- Moch, Gaston. 1906. "Sinjoro Fallières, prezidanto de la Franca Respubliko: lia pacifisma estinto." *Espero Pacifista* 2 (7–8): 33–34.
- Moya Escayola, Giordano. 1989. *Esperanto en prospektivo: Esperantismologia studo*. Barcelona: Barcelona Esperanto-Centro.
- Privat, Edmond. 1927. *Historio de la lingvo Esperanto*, Vol. 2. Leipzig: Ferdinand Hirt.

- Privat, Edmond. 1937. *Vivo de Zamenhof*. 6th edn. 2007, edited by Ulrich Lins. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- Schor, Esther. 2016. *Bridge of Words: Esperanto and the Dream of a Universal Language*. New York: Metropolitan Books.
- Tonkin, Humphrey. 1987. "One Hundred Years of Esperanto: A Survey." In *Esperanto, Interlinguistics, and Planned Language*, edited by Humphrey Tonkin, 71-92. Lanham, MD: University Press of America & Center for Research and Documentation on World Language Problems.
- Waringhien, Gaston, ed. 1948. *Leteroj de L.-L. Zamenhof. La tragedio de lia vivo rivelita de lia ĵus retrovita korespondo kun la francaj eminentuloj*. Vol. 1. Paris: Sennacieca Asocio Tutmonda.
- Winock, Michel. 1990. *Nationalisme, antisémitisme et fascisme en France*. Paris: Éditions du Seuil.
- Zamenhof, Ludwik Lejzer. 1904. "Letero de D-ro Zamenhof al S-ro Michaux, pri Tutmonda Ligo Esperantista." *La Revue de l'Esperanto* 3 (85): 1.
- Zamenhof, Ludwik Lejzer. 1929. *Originala verkaro: Antaŭparoloj, gazetartikoloj, traktaĵoj, paroladoj, leteroj, poemoj*, edited by Johannes Dietterle. Leipzig: F. Hirt.
- Zamenhof, Ludwik Lejzer. 1980. *klopodis organizi, sed vane!* (iam kompletigota plena verkaro de L. L. Zamenhof, 7). Kyoto: Ludovikito.
- Zamenhof, Ludwik Lejzer. 1988. *la franca periodo de esperanto kaj louis de beau-front*. (iam kompletigota plena verkaro de L. L. Zamenhof, 6-bis) Kyoto: Ludovikito.
- Zamenhof, Ludwik Lejzer. 1995. *Le Hillélisme: projet de solution de la question juive*. Clermont-Ferrand: Association des publications de la Faculté des lettres et sciences humaines de Clermont-Ferrand.

About the author

Patience Haggin is an independent scholar.

E-mail: patiencehaggin@gmail.com

Pri la aŭtoro

Patience Haggin estas sendependa akademiulo.

Sur l'auteur

Patience Haggin est chercheuse indépendante.

La subteksto de neŭtraleco: La Dreyfus-afero kaj la Esperanto-movado

Resumo: Ĉirkaŭ 1900 la Esperanto-movado estis centrita en Francio, lando polarigita de la Afero Dreyfus. La publikaj dokumentoj de la movado neniam mencias la Aferon. Ĝiaj gvidantoj parolis pri la bezono konservi la neŭtralecon de Esperanto pri politiko kaj religio uzante lingvon, kiu portis subtekston de la Afero. Privata korespondado inter elstaraj esperantistoj malkaŝas ilian frakcian disiĝon pri la Afero kaj ilian deziron konservi la larĝan allogon de la lingvo en polarigita Francio. Ilia publika diskuto pri neŭtraleco, en kodita lingvo, indikas ke ili silentis pri la Afero ne pro unuanima elekto. La dokumentoj cititaj en ĉi tiu artikolo rivelas la frakcian disiĝon kaj potencrivalecon, kiuj motivis la Ido-skismon en 1907. Ĉi tiu esplorado temigas elitaj francaj esperantistoj kaj kompletigas laboron de historiistoj, kiuj koncentriĝis pri la pensado de Zamenhof. Ĝi inkluzivas esplorojn pri *Espero Pacifista* kaj *Espero Katolika*, kiujn malmultaj studis. Ĉi tiu esploro kompletigas alian laboron pri *L'Espérantiste* per fokuso pri la Afero.

Ŝlosilvortoj: Esperanto; Dreyfus-afero; Zamenhof; de Beaufront; Antisemitism.

Le sous-texte de “neŭtraleco” : L’affaire Dreyfus et le mouvement espérantiste

Résumé : Vers 1900, le mouvement espérantiste était centré sur la France polarisée par l’affaire Dreyfus. Les documents publics ne mentionnent jamais l’affaire. Ses dirigeants parlaient de la nécessité de maintenir la neutralité politique et religieuse avec des mots qui portaient un sous-texte de l’affaire. La correspondance privée entre éminents espérantistes révèle la division regardant l’affaire et le désir de maintenir un grand attrait pour l’espéranto en France. Leur débat public de neutralité, en langage codé, indique que leur silence regardant l’affaire n’est pas arrivé par un choix unanime. Les documents cités dans cet article révèlent la fracture et la lutte de pouvoir qui motivaient le schisme provoqué par l’ido en 1907. Cette recherche s’intéresse aux Espérantistes français d’élite et complémente travaux par historiens qui s’intéressent à la pensée de Zamenhof. Elle contient de la recherche regardant *Espero Pacifista* or *Espero Katolika*, ceux que peu ont analysés. Cette recherche complémente d’autres travaux regardant *L'Espérantiste* en se concentrant sur l’affaire.

Mots-clés : Esperanto ; L’affaire Dreyfus ; Zamenhof ; de Beaufront ; Antisemitisme.

Klaus Schubert

Universität Hildesheim, Germanio / Germany

Kiu estis la unua funkcianta planlingvo?

Resumo: La interlingvistoj ĝenerale konsentas, ke la unua planlingvo funkcianta en fakta komunikado estis Volapük. Lastatempe pluraj aŭtoroj tezis, ke la lingvo Solresol de Sudre aŭ la universala lingvo de Sotos Ochando funkciis pli frue. Plia tezo estas, ke la universala lingvo de Sotos Ochando eĉ atingis la statuson de semiplanlingvo. La artikolo koncize prezentas la tri lingvojn kaj esploras laŭ ĉiuj troveblaj fontoj, kiu la unua estis funkcianta planlingvo. Detala analizo de la historio de la du kandidataj planlingvoj montras, ke ne temas pri jesnea, sed pri grada demando. Kiel taŭgan mezurilon por tia malrapida, iompostioma evoluo de planlingvoj la artikolo uzas la skalon de Blanke, klopodante detekti por ĉiu ŝtupo de la skalo, ĉu aŭ kiugrade la koncerna lingvo ĝin atingis. Montriĝas, ke utilas apliki la skalon iomete alimaniere ol tion faris Blanke. Samtempe evidentiĝas, ke ioma sukceso de unu planlingvo preparas la grundon por socia akcepto kaj por la disvastiĝo de postaj planlingvoj.

Ŝlosilvortoj: Funkcianta planlingvo; Evoluo de planlingvo; Solresol; Sudre; Universala lingvo de Sotos Ochando; Volapük.

1 Funkcianta planlingvo

Esperanto estas la plej sukcesa planlingvo, sed ĝi ne estas la unua, kiu funkciis. Granda nombro da planlingvoj estis skizitaj, projektitaj kaj iuj eĉ elaboritaj ĝis alta grado de kompleteco, sen ke ili fakte funkciis en komunika uzo. En interlingvistiko oni ĝenerale konsentas, ke la unua planlingvo, kiu vere funkciis, estas Volapük, lanĉita en la jaro 1879. Tamen en diversaj lastatempaj publikaĵoj (kiujn mi referencas sube) aperas informoj, laŭ kiuj aliaj planlingvoj transiris la sojlon al fakta funkciado pli frue ol Volapük. Ĉi tie mi ŝatus pli detale studi tiun demandon. Estas mia espero, ke ĉi tiu malgranda esploro povu kontribui al pliklarigo de la historia disvolviĝo de planlingvoj antaŭirantaj Esperanton kaj tiel preparantaj la grundon por la rapida disvastiĝo, stabiliĝo kaj ekevoluo de Esperanto.

Ĉi tiu studo krom Volapük ĉefe koncernas du planlingvojn kaj tri tipojn de tezoj pri ili. La planlingvoj estas Solresol de Sudre kaj la universala lingvo de Sotos Ochando. La ekzamenindaj tezoj estas la jenaj:

- (1) La universala lingvo de Sotos Ochando estas la unua planlingvo, kiu atingis la statuson de semiplanlingvo.

- (2) Solresol estis la unua planlingvo, kiu havis parolantojn/uzantojn.
- (3) Solresol kaj la lingvo de Sotos Ochando havis adeptaron aŭ movadon.

En sekcioj 3.1, 3.2 kaj 3.3 mi pli detale prezentas la du planlingvojn kaj, por komparo, Volapukon. Tie mi ankaŭ detale referencas al la publikaĵoj enhavantaj la tri tezojn. Antaŭ tio en sekcio 2 mi klarigas kelkajn bazajn terminojn uzatajn en la diskuto. En la fina sekcio 4 mi klopodas trakti la demandon, kiu el ili do estis la unua funkcia planlingvo, alvenante al pesita respondo.

2 Bazaj terminoj

Por karakterizi la lingvojn diskutatajn ĉi tie mi uzas la terminojn *planlingvo*, *universala lingvo*, *filozofia lingvo*, *apriora lingvo* kaj *aposteriora lingvo*. Por esti preciza, mi koncize difinas ilin.

Planlingvo: Oni kutime difinas planlingvon kiel lingvon konscie kreitan de unuopa homo aŭ grupo de homoj por faciligi la internacian lingvan komunikadon (Blanke 1985, 53; Back 1996, 881; Stria 2016, 42).

Universala lingvo: Ankaŭ la universalaj lingvoj estas konscie kreitaj de homoj. Oni uzas la terminon ĉefe por sistemoj skizitaj aŭ ellaboritaj en Eŭropo inter la 17-a kaj la 19-a jarcentoj. Luj aŭtoroj sekvis la celon per filozofiaj aŭ “logikaj” konsideroj ordigi kaj sistemigi ĉiujn aĵojn de la perceptebla kaj la imagebla mondo aŭ ĉiujn konceptojn de la homa penso (Strasser 1989, 207; Neis 2009, 804). Aliaj aŭtoroj celis krei lingvon por faciligi la komunikadon inter kleruloj – ĉu tutĝenerale, ĉu precipe internacie – aŭ por faciligi la internacian komunikadon por ĉiuj homoj kaj pri ĉiuj temoj (Neis 2009, 803). Ofte la sama aŭtoro intencis per sia lingvo atingi ambaŭ celojn.

Kvankam ne ĉiuj universalaj lingvoj estis kreitaj unuavice por faciligi la internacian komunikadon, la interlingvistiko ofte klasifikas ilin kiel subgrupon de la planlingvoj (ekz. Monnerot-Dumaine 1960, 72–81; Blanke 1985, 125). Mi ĉi tie aliĝas al tiu terminuzo.¹

Filozofia lingvo: La universalajn lingvojn baziĝantajn sur filozofia koncepto-sistemigo oni ankaŭ nomas filozofiaj lingvoj (Couturat kaj Leau 1903, 113–114; Blanke 1985, 125).

Aprioraj kaj aposterioraj lingvoj: En la interlingvistiko, kaj ankaŭ iom ekster ĝi, estas tre konata la klasifiko de planlingvoj kiel aprioraj aŭ aposterioraj (foje kun pliaj interaj klasoj). La distingo esence baziĝas sur la kriterio de inventitaj (apriora) kontraŭ *pruntitaj* (aposteriora) lingvoele-

1 *Universala lingvo*: Pri uzoj de la termino por alitipaj lingvoj, vidu Blanke (1985, 55).

mentoj. La disduigo estas problema ĉar en la aro de la proponitaj planlingvoprojektoj ne observeblas du (aŭ kelkaj) klare distingeblaj klasoj, sed fakte kontinua graduskalo de inventiteco aŭ de pruntiteco. La distingo estas problema krome kaj pli grave pro tio, ke ĝiaj uzantoj ofte ne klare difinas, kiujn trajtojn de la lingvo ili taksas laŭ tiu kriterio (do ĉu vortprovizon, morfologion kaj vortfaradon, sintakson, frazeologion, iun kombinon el ili aŭ ĉu la tutan lingvosistemon). La ĉefa, kvankam ne la origina fonto estas Couturat kaj Leau (1903, XXVII–XXVIII). Mi pli detale diskutas la devenon, la enhavon kaj la problemojn de la klasifiko en aliaj publikaĵoj (Schubert 2018a,b).

Notindas, ke la filozofiaj lingvoj plej kutime estas aprioraj, dum tamen ankaŭ ekzistas aprioraj lingvoj nefilozofiaj.

Necesas diri iom pli pri la filozofiaj lingvoj. Sistemigi la konceptojn de la homa penso, des pli se oni celas inkluzivi *ĉiujn* konceptojn, estas sizifa tasko, sed ĝi ne nepre devas rezulti en lingvosistemo. Fakte ankaŭ la nuntempa terminologio ordigas kaj difinas konceptojn – ne ĉiujn, sed tiujn de limigitaj fakoj – kaj ĝi tion faras per konstruo de konceptosistemoj. Tia sistemo esence estas listo de terminoj signifantaj konceptojn. Al ĉiu termino oni aldonas difinon kaj indikojn pri la semantikaj rilatoj inter la difinata koncepto kaj aliaj. El tiuj semantikaj ligoj inter konceptoj estiĝas la sistemo.

Konceptosistemo en si mem ne estas lingvo. Minimume du faktoroj tamen instigas la aŭtorojn de universalaj konceptosistemoj al la sekva paŝo, krei gramatikon – kaj per tio lingvosistemon. La unua faktoro estas la senlima kvanto de la homaj konceptoj. Por evidentigi aŭ estigi regulecon en la konceptaro (kaj ankaŭ por redukti la laboron) oni klopodas trovi bazajn konceptojn kaj regulojn per kiuj oni povas konstrui kompleksajn konceptojn. Tio ja estas la sama ideo, kiun sur la nivelo de vortoj utiligas la vortfaraj regularoj de la lingvoj.² La dua faktoro puŝas en la saman direkton. Iuj el la filozofoj okupiĝantaj pri konceptosistemigo deziris ne nur krei sistemon, sed paŝi plu kaj havigi al si eblecon per la konceptoj esprimi propoziciojn kaj el la konceptoj inferenci.³ Jam per la ebleco de propozicioj al la konceptosistemo aldoniĝas gramatiko, tiel ke rezultas lingvo.

2 *Vortfarado*: Multaj aŭtoroj de planlingvoj speciale sistemigis la vortfaradon, ankaŭ por redukti la lernadon. Oni bone scias, ke kompare al aliaj planlingvoj Esperanto posedas aparte produktivan vortfaran regularon (Schubert 2015).

3 *Konceptosistemo, propozicio, inferenco*: Tiel rezonis ekzemple Leibniz (vidu Arndt 1967, 72). Simile tezis Wüster, unu el la fondintoj de la modernaj scienco kaj praktiko de terminologio. Li verkis ampleksan monografion ellaborante la ideon de internacie normigendaj terminoj kaj li aldonis okan ĉapitron, en kiu li enkondukas la ideon de “Satzfähiges internationales Benennungssystem (internationale Sprache)” ‘fraztaŭga internacia sistemo de terminoj (internacia lingvo)’ (Wüster 1931, 277). En tiu ĉapitro Wüster diskutas planlingvojn, post longa kompara analizo rekomendante Esperanton. Cetere, en la sama libro Wüster enkondukas la terminon *Plansprache* (planlingvo) (sen difini ĝin). Ne hazarde ankaŭ aliaj iniciatantoj de la terminologio estis fakuloj kun aktiva scipovo de planlingvoj, precipe de Esperanto, inter kiuj elstaras Ernest Drezen (Picht 1996, 28; v.a. Schubert 2007, 144).

Kaj se oni kreis lingvon, kial do ne komuniki per ĝi – inter filozofoj aŭ pli vaste inter ĉiudisciplinaj fakuloj aŭ eĉ plej vaste inter ĉiuj homoj kaj pri ĉiuj temoj (Schubert aperos). Tial la transiro de konceptosistemiga universala lingvo kaj lingvo por ĝenerala komunikado estas malakra, obtuza. Ankaŭ tio pravigas la terminuzon, laŭ kiu universalaj lingvoj estas planlingvoj.

3 La komparataj lingvoj

Ĉi tiu studo ekzamenas la demandon, ĉu aliaj planlingvoj antaŭ Volapük funkciis en fakta komunikado. Laŭ la fontoj, kiujn mi povis trovi, kandidatoj por tiu plifruco estas la lingvo Solresol de Sudre kaj la universala lingvo de Sotos Ochando. En ĉi tiu sekcio mi prezentas la bazajn faktojn pri la tri lingvoj.

Antaŭ tio indas pliprecizigi, kiujn faktojn ni serĉas en la ĉi-sekvaj prezentoj. Temas pri fakta komunikado. Mi komprenas la koncepton tiel, ke homoj interkomunikas en la koncerna lingvo kaj parole kaj skribe pro reala komunika bezono. Sub reala komunika bezono mi do komprenas nek la ludan uzadon en la maniero de sekretaj lingvoj de infanoj, nek la uzadon de planlingvo por la nura celo montri, ke eblas uzi ĝin. Por planlingvo celanta faciligi la internacian komunikadon pli forta pruvo de reala komunikivo estas interparolo aŭ interskribo de personoj kun malsamaj denaskaj lingvoj, kaj ankoraŭ pli forta, se tiuj personoj ne havas alian komunan lingvon. Se mi ĉi tie uzas la verbojn *paroli* kaj *skribi*, tio validas por la tri ekzamenataj lingvoj. Oni ja konscias, ke ekzistas lingvoj por nura skriba uzo, la pazigrafioj, kaj ke ekzistas lingvoformoj por handicapitoj utiligantaj nek la aŭdan, nek la vidan, sed la tuŝan senson.

Mi jen prezentas Solresolon (sekcio 3.1), la lingvon de Sotos Ochando (sekcio 3.2) kaj Volapukon (sekcio 3.3).

3.1 Solresol

La lingvon Solresol kreis Jean-François Sudre. La aŭtoro mem nomis ĝin franclingve *langue musicale* “muzika lingvo” aŭ *langue universelle* “universala lingvo” aŭ *langue musicale universelle* “universala muzika lingvo”⁴ La nomon *Solresol* (aŭ *Solrésol*) la lingvo ricevis en publikaĵoj aperintaj post la morto de Sudre. Ĝi estas la solresola vorto por “lingvo”. Sudre estis franca muzikisto, komponisto kaj instruisto de muziko, kiu vivis de 1787 ĝis 1862. Ekde 1817 li laboris pri la lingvo, ekde 1823 prezentadis ĝin al la publiko kaj al diversaj sciencaj kaj ŝtataj institucioj, ĉefe en Francio, sed ankaŭ en najbaraj landoj

4 Glosoj: Ĉiuj glosoj kaj tradukoj al Esperanto en ĉi tiu artikolo estas faritaj de mi.

(François Sudre 1866, unua parto V–XXIX).⁵ Sudre aperigis aron da raportoj kaj broŝuroj pri la lingvo (Bibliothèque 2023a) kaj ankaŭ kelkaj aktivuloj verkis aŭ prelegis pri ĝi (ekz. Gajewski 1885).⁶ Tamen la ĉefa publikaĵo aperis nur post la morto de la aŭtoro sub lia nomo (François Sudre 1866).⁷ Krome estis publikigitaj priskribo/lernolibro pri la lingvo de lia vidvino Marie-Joséphine Sudre (1883) kaj gramatiko (Gajewski 1902).⁸ Solresol ricevis aron da agnoskoj de akademioj en Francio kaj ĝia aŭtoro estis plurfoje premiita pro la lingvo (François Sudre 1866, unua parto V–XXIX).

Inter la planlingvaj projektoj Solresol estas speciala precipe pro tio, ke ĝi uzas kiel esprimilojn la sep bazajn muzikajn notojn de la tradicia eŭropa skalo. Ilin eblas ludi per muzika instrumento, kanti, aŭ prononci per la solfeĝaj silaboj. Evidente la muziknotojn aŭ la silabojn ankaŭ eblas skribi aŭ presi. Krome oni povas utiligi aliajn sep signojn, ekzemple ciferojn, stenografiajn simbolojn, gestojn aŭ kolorojn (François Sudre 1866, dua parto I–XXIV; Couturat kaj Leau 1903, 33; Blanke 1985, 134). Per tio, ke Solresol povas utiligi diversajn sensojn, ĝi ankaŭ taŭgas por senshandikapitoj kaj fakte oni propagandis ĝin por tia uzo (François Sudre 1866, nenumerita paĝo antaŭ p. I de la unua parto; Guadet 1864). Sudre mem krome proponis ĝin por aŭda aŭ vida armea distancsignalado.⁹

5 *Sudre*: En la cifereca versio, kiun mi uzas, la libro enhavas du partojn, ĉiu el kiuj estas aparte paĝnumerita per romanaj ciferoj ekde I, plus vortaran parton sen paĝnumeroj.

6 *Gajewski kaj Kerckhoffs*: La Franca Nacia Biblioteko katalogas deksepagaŭ broŝuron *Examen critique de la langue universelle de Sudre* el 1886 de la aŭtoroj August Kerckhoffs kaj Bolelas Gajewski indikante ke ĝi estas eltiraĵo el la *Bulletins de la Société d'Anthropologie*, kunsido de 01.10.1885 (Bibliothèque 2023b). Ankaŭ Kerckhoffs (1886, reklama paĝo antaŭ la titolpaĝo) anoncas tiun broŝuron. Samkiel Garvía (2015, 175 n. 19) mi ne vidis la broŝuron. Sed konsultante la publikaĵon en *Bulletins* (Gajewski 1885) mi trovas ne tekston komune verkitan de la du sinjoroj, sed prelegon de Gajewski enhavantan tre koncizan priskribon de Solresol kun la tezo, ke multaj el la ideoj tiam atribuatj al la aŭtoro de Volapük estis pli frue vortumitaj de Sudre. En *Bulletins* post la prelego sekvas diskuto, en kiu tre longe kaj kritike parolas Kerckhoffs kun kelkaj respondoj de Gajewski kaj nur malmultaj kontribuajoj de aliaj ĉeestantoj. August(e) Kerckhoffs estis unu el la plej gravaj aktivuloj en la movado kaj la lingva evoluigo de Volapük (Blanke 1985, 211; Barandovská-Frank 2020, 128–131; v.a. sekcio 3.3).

7 *Sudre*: Laŭ Sakaguchi (1998, 471) tiu libro estas la 2-a eldono de libro origine publikigita en 1847. En la libro mem kaj en la katalogo de la Franca Nacia Biblioteko mi por tio ne trovas konfirmon (Bibliothèque 2023a). Ankaŭ Couturat kaj Leau (1903, 36–37) kaj Duliĉenko (1990, 89–90) nur parolas pri libro de 1866, ne de 1847.

8 *Gajewski*: De ĉi tiu libro mi ne trovis presitan ekzempleron, sed nur nefaksimilajn ciferecaĵojn en pluraj lingvoj. Krause (2018, 89) informas, ke Gajewski en sia gramatiko grave reviziis la lingvon.

9 *Telefonio*: La distancsignaladon laŭ la modelo de Sudre oni siatempe nomis *téléphonie*, pro kio kelkloke aperas la informo, ke Sudre inventis la telefonion (François Sudre 1866, titolpaĝo n. 1; Figuiet 1868, 69; Couturat kaj Leau 1903, 39; v.a. Rose 2013). La elektran telefonon uzatan en tio, kion ni nuntempe nomas telefonio, tamen inventis aliaj pli poste. Legante la fontojn mi ne samopinias kun aŭtoroj kiel ekzemple Rij (2015, 149) aŭ Kocher (2022, 106 n. 14), laŭ kiuj Sudre nomis sian lingvon *téléphonie*.

La interlingvistoj aparte notas Solresolon pro tio, ke ĝi estas (vortprovi-ze) apriora, sed ne filozofia lingvo. Solresol ne estas la sola muzika lingvo proponita (Calero Vaquera 1999, 15 n. 11; Rodríguez Ponce 2020).¹⁰ Serĉante respondo al la demando, ĉu Solresol funkciis en vera komunika-do, oni trovas la jenajn informojn:

(1) *Ekzistis societo de adeptoj de Solresol.*

Ekzistis Société pour la propagation de la langue universelle Solresol (Societo por la propagando de la universala lingvo Solresol) fondita de Marie-Joséphine Sudre kaj Vincent Gajewski, la patro de Boleslas Gajewski (Couturat kaj Leau 1903, 37), kies gramati-kon mi supre notas.¹¹ Couturat kaj Leau (1903, 36–37) konstatas, ke Solresol havis sian eniron en la mondon nur per la libro de 1866. Laŭ Duliĉenko (1990, 89) la Societo ekzistis ĝis la komenco de la 20-a jarcento. Guérard (1922, 85, 93) notas, ke en la tempo de lia verkado ĝi ankoraŭ iomete vivis. Ankaŭ nuntempe (en 2023) oni konservas la memoron pri Solresol; tio videblas en la retejo Sido-si (2021), kiu tamen estas verkita ne en Solresol, sed en la angla.

Garvía zorgas noti, ke la Societo por Solresol estis fondita post la morto de Sudre en 1862 kaj supozeble post la apero de la libro en 1866 (Garvía 2019, 325 n. 1). Garvía per tio emfazas, ke la adeptaro de Solresol estiĝis post tiu de la lingvo de Sotos Ochando. Garvía tamen ne konsideras la adeptaron de Solresol kiel movadon. Tion mi konkludas, ĉar Garvía (2019, 341) diras, ke post la lingvo de So-tos Ochando la dua planlingvo en la vico, kiu havis movadon, estis Volapük (do ne Solresol, kvankam ties adeptaro estiĝis pli frue ol tiu de Volapük).

(2) *Solresol en Francio dum kelkaj jardekoj estis populara.*

Tion konstatas Barandovská-Frank (2020, 122). Bausani (1974/1970, 112) parolas pri granda, sed mallongedaŭra sukceso. Neniu el ĉi tiuj aŭtoroj tamen raportas pri fakta uzo.

10 *Solresol*: Kroniko de Solresol: Marie-Joséphine Sudre (1866). Inter la ĉefaj duavicaj fontoj pri la lingvo kaj ĝia adeptaro estas Figuiet (1868, 69–76), Couturat kaj Leau (1903, 33–39), Drezen (1928/1931, 80–81), Monnerot-Dumaine (1960, 78–79), Bausani (1970, 110–112), Blanke (1985, 134–135), Large (1985, 60–63), Duliĉenko (1990, 89–90), Sakaguchi (1998, 129–131), Astori (2011), Décimo (2014, 216 n. 34) kaj Rodríguez Ponce (2020, 154–161).

11 *Société*: Laŭ Barandovská-Frank (2020, 122) la vidvino fondis en 1869 “Centran komitaton por studo kaj progreso de Solresol.” La (tradukita) nomo de la societo kaj la fondoĵaro ne kongruas kun la informoj, kiujn mi trovis. Por tiu malkongruo mi ne havas klarigon. Gajewski (1902) mencias propagandan societon nomatan “Société ‘Le Solrésol’” (Societo Solresol).

- (3) *Solresol supozeble estis la unua planlingvo akirinta iom pli vastan konatecon.*
Tion asertas anonimaj aŭtoroj de Vikipedio (Plansprache 2022).
- (4) *Solresol estis la unua interlingvo, kiu havis parolantojn.*
Tion asertas anonimaj aŭtoroj de Vikipedio (Solresolo 2021).
- (5) *Oni komunikis per Solresol dum prezentadoj kaj eksperimentoj.*
Pri uzado de Solresol dum prezentadoj al la publiko aŭ al ŝtataj instancoj aŭ akademioj kaj dum eksperimentaj signaladoj de la franca armeo raportas François Sudre (1866, unua parto I–XXIX; Couturat kaj Leau 1903, 36–37).
- (6) *Solresol neniam estis praktike uzata.*
Tion asertas anonimaj aŭtoroj de Vikipedio (Solresol 2022).¹²
- (7) *Kelkaj personoj facile ellernis la lingvon.*
Tion sciigas Gajewski (1885, 611) parolante pri sinjorino Sudre kaj ŝiaj lernantoj.

Ne pretervideblas, ke ĝuste pri la centra demando de nia esploro, ĉu Solresol havis parolantaron, la informoj unu la alian kontraŭdiras. Oni devas legi la informojn de pluraj el la cititaj aŭtoroj kiel asertojn pli ol kiel faktojn, ĉar ofte mankas referencoj al fontoj, ĉefe, sed ne nur, en la vikipediaj artikoloj.

Krome notindas la jeno: En la jaroj 1854 ĝis 1860 en Parizo aktivis la Société internationale de Linguistique (Internacia Lingvistika Societo), kiu starigis komitaton por analizi kaj taksi universalajn lingvojn kaj elekti la plej bonan. Se ne mi ion preteratentis, la komitataj laborraportoj ne mencias Solresolon.¹³ La silento de ĉi tiu Societo pri Solresol estas mirinda, ĉar la ĉefa aktivulo de la Societo, Casimir Henrycy, tre verŝajne persone konis Sudre.¹⁴ Ebla kaŭzo de la nemencio de Solresol ĉe la Societo povas esti la fakto, ke la ĉefaj publikaĵoj pri tiu lingvo aperis nur post kiam la aktivado de la Societo finiĝis en 1860. Aliflanke la Societo ja menciis (eĉ se ne detale studis) ankaŭ

12 *Vikipedio*: En la tempo de mia konsulto (januaro 2023) ĉi tiu artikolo en la germana Vikipedio (Solresol 2022) estas markita kiel problema pro manko de fontoj. Mi tamen mencias ĝin por montri, ke cirkulas la aserto / tezo / informo, ke Solresol neniam estis uzata.

13 *Internacia Lingvistika Societo*: La dokumentoj de la Societo plejparte aperis en la revuo *La Tribune des Linguistes* (1858–1859, 1859–1860). Pri la interlingvistika laboro de la Societo mi en aliaj publikaĵoj raportas kun detalaj bibliografiaj referencoj al la laborraportoj (Schubert 2018a,b).

14 *Henrycy kaj Sudre*: Ekster sia lingva agado en 1848 aŭ pli frue Henrycy verkis tekston por muzikaĵo de Sudre. La kombino de la jenaj fontoj montras, ke fakte temas pri la personoj figurantaj en nia esploro kaj ne pri iuj samnomuloj: Feuilleton (1848), Gaudin (2009), vidu ankaŭ Décimo (2014, 216 kaj n. 34). La publikaĵoj de Décimo tuŝantaj la Internacian Lingvistikan Societon supozeble baziĝas sur ampleksa materialo kaj fontaro, sed ne ĉiam estas fidindaj rilate al la precizeco de citaĵoj, nomoj, faktoj kaj fontoj (Schubert 2018, 11 n. 14).

sufiĉe malpretajn planlingvoprojektojn. Dum la Societo ne preparolas Solresolon, inverse en kroniko de la lingva agado de Sudre ne aperas mencio de la Internacia Lingvistika Societo aŭ de Henricy (Marie-Joséphine Sudre 1866).

Mi konkludas, ke Solresol dum kelka tempo estis populara, ke ĝi havis adeptojn kaj ke okazis komunikado sur eksperimenta aŭ prezentada nivelo kaj supozeble en kursoj. Mi krome notas, ke mi ne trovis pruvojn aŭ indicojn de komunikado inter aliaj ol samlingvanoj.

3.2 La universala lingvo de Sotos Ochando

Iam ĉirkaŭ la jaro 1850 en Hispanio estis publikigita ellaborita sistemo de universala lingvo. Ĝia aŭtoro estis *Bonifacio Sotos Ochando*,¹⁵ hispano, kiu vivis de 1785 ĝis 1869 kaj estis katolika pastro, doktoro kaj poste profesoro de teologio, rektoro de universitato, lingvoinstruisto kaj politikisto. La plejparton de sia vivo Sotos Ochando pasigis en Hispanio, sed vivis en ekzilo en Francio de 1823 ĝis 1840 kaj denove en la 1850-aj jaroj, ĉi-foje pro sia lingvo.¹⁶ Krom pri religio li verkis pri la universala lingvo, lingvoinstruado kaj tradukado kaj li estas konsiderata anticipanto de la fonetiko (Verna Haize 1999).¹⁷

Sian lingvon Sotos Ochando nomis hispanlingve *Lengua universal* “universala lingvo” aŭ *Proyecto de lengua universal* “projekto de universala lingvo” kaj ofte simple *el Proyecto* “la projekto”.¹⁸ La unuajn ideojn li publikigis en 1845 kaj la plenan lingvosistemon en 1852 aŭ iom pli frue.¹⁹ Liaj tri

15 *Nomo*: En la teksto de la artikolo de Garvía (2019, 328, 342) la persona nomo de Sotos Ochando estas *Bonifacio*, en la referencaro tamen *Antonio*. Laŭ ĉiuj aliaj fontoj, inter ili la katalogo de la Hispana Nacia Biblioteko, la ĝusta nomo estas *Bonifacio*. Garvía eraras eble pro tio, ke unu el la pseŭdonimoj de Sotos Ochando estis *Antonio Ochoa Sbisocof* (Biblioteka 2023c).

16 *Vivo de Sotos Ochando*: Baquero Almansa (1884, 190–199), Codorníu (1914), Mateos y Sotos (1986), Fuster Ruiz (1996), Calero Vaquera (1999, 63–71).

17 *Verkaj de Sotos Ochando*: Fuster Ruiz (1986).

18 *Nomo de la lingvo*: Laŭ mia kompreno Sotos Ochando ne donis al sia lingvo nomon pli specifan ol ‘universala lingvo’. Kiel adjektivon rilatan al la lingvo li kelkfoje uzas *universal*. Kelkaj aŭtoroj (ekz. Noordegraaf 1988) konkludas el tio, ke la nomo de la lingvo estis *Universal*; mi ne samopinias, interalie ĉar en la franclingvaj publikaĵoj la supozita nomo *Universal* ne aperas (Sotos Ochando 1855a, 1855b). – Rónai (1969, 33) nomas la lingvon *Bonifaciano* aŭ *Bonifacianisch*, sed tio ŝajnas al mi esti ne pli ol amuza inventaĵo de Rónai. La popularsciencan libron de Rónai mi nur konas en la germana traduko, kiu estas pli ampleksa ol la portugallingva originalo.

19 *Unua libro*: Malfacilas identigi ekzaktan aperodaton aŭ “unuan libron” de la lingvo de Sotos Ochando. En 1845 la aŭtoro publikigis en la hispana ĵurnalo *El Heraldo* kvin artikolojn pri universala lingvo (Sotos Ochando 1845a–d). En ili li skizas bazajn principojn por konstrui universalan lingvon, sed ne jam detale ellaboras la lingvosistemon. La unua artikolo estas anonima, dum la aliaj estas subskribitaj “S. O. B.”. Calero Vaquera (1999, 152) notas ĉiujn

ĉefaj hispanlingvaj monografioj pri la lingvo estas ĝenerala priskribo kun gramatiko kaj vortaro, aparta vortaro kaj aparta gramatiko (Sotos Ochando 1852, 1862, 1863). Krome aperis vortaro/gramatiko/lernolibro de du el la ĉefaj aktivuloj (Gisbert kaj Lorrio 1862; v.a. Cano Calderón 1987).²⁰

La lingvo estas apriora en la vortprovizo kaj la baza fleksia morfologio, sed en vortfarado kaj sintakso transprenas latinidajn modelojn. Sotos Ochando proponas por sia lingvo novan alfabeton en la formo de stenografieca signaro, sed permesas, ke oni provizore tamen uzu la latinan alfabeton (Sotos Ochando 1852, 50–56, 1855, 43–45). La morfemoj estas arbitre inventitaj surbaze de klasifiko de konceptoj. La plej ĝeneralajn konceptojn signas la unua litero de la morfemo kaj ĉiu plia litero signas subkoncepton tiel igante la signifon de la tuta morfemo pli specifa.²¹ Por ke la vortoj estu prononceblaj, alternas konsonantoj kaj vokaloj. Sotos Ochando klopodas klasifiki la konceptojn de la homa penso kaj signi ĉiun el ili per specifa ĉeno de literoj. En tio la unuopaj literoj do ne mem estas morfemoj, sed distingiloj kun signifo dependanta de la antaŭaj literoj kaj sekve de arbitra difino de la lingvoaŭtoro. Similan teknikon oni renkontas en pluraj el la filozofiaj universalaj lingvoj, ekzemple la skizoj aŭ sistemoj de Kartezio, Dalgarno, Wilkins aŭ Leibniz.²² El kelkaj rimarkoj de Sotos Ochando pluraj interlingvistoj konkludis, ke li konstruis sian lingvon sen scio pri pli fruaj univer-

kvin sub la aŭtoronomo Sotos Ochando. Laŭ Garvía (2019, 328 kaj n. 4) la artikoloj aperis nur en 1851, sed la rete konsultebla ĵurnalo klare montras la jaron 1845. Kvankam Sotos Ochando atribuas la ideon ellabori universalan lingvon kaj ĝiajn bazajn trajtojn al subita inspiro en 1845 (Mata 1862, 318; Baquero Almansa 1884, 194), Mas Galvañ prezentas indicojn, kiuj kredebligas, ke Sotos Ochando jam en Francio, do plej malfrue en 1840, komencis labori pri la universala lingvo (Mas Galvañ 1997, 804–806; v.a. Garvía 2019, 329). Kiel la ĉefan publikaĵon pri la lingvo la interlingvistoj kutimas mencii la monografion *Proyecto y ensayo de una lengua universal y filosófica* (Sotos Ochando 1852). Ĝia titolo pagis nomas ĝin 2-a eldono, sed oni ne trovas klaran informon pri ia 1-a eldono. Kelkaj fontoj por tiu nomas la jaron 1850, aliaj 1851. La Hispana Nacia Biblioteko notas por la 1-a eldono la jaron “185-?” kaj amplekson de 34 paĝoj (Biblioteca 2023b). La 2-a eldono do ne povas esti simpla represo, eble kelkloke aktualigita kaj kompletigita, ĉar ĝi estas multe pli ampleksa ol la 34 paĝoj de la 1-a eldono. Fuster Ruiz katalogas unu 2-an eldonon kun 112 paĝoj kaj alian 2-an eldonon kun 264 paĝoj, ambaŭ de 1852 (Fuster Ruiz 1986, 154).

20 *Publikaĵoj*: Sotos Ochando kaj la aktivuloj publikigis multnombrajn librojn, broŝurojn kaj aliajn materialojn, kiuj ofte aperis en diversaj malsamaj versioj kaj kiuj parte estas rekompilaĵoj de pli fruaj tekstoj. Krome Sotos Ochando kelkfoje uzis pseŭdonimojn. Tial malfacilas akiri kompletan superrigardon pri liaj verkoj aŭ la publikaĵoj pri la lingvoprojekto. La bibliografia studo de Fuster Ruiz (1986) listigas multon, sed certe ne ĉion.

21 *Lingvo de Sotos Ochando*: Duavicaj fontoj estas interalie Henrycy (1858b, 152–169), Couturat kaj Leau (1903, 59–70, 115–119), Monnerot-Dumaine (1960, 76), Mourelle-Lema (1968, 135–141), Velarde Lombrana (1987), Duliĉenko (1990, 78–79) kaj Calero Vaquera (1993, 227–232, 1999, 63–93).

22 *Filozofiaj lingvoj*: Kartezio kaj Leibniz skizis ideojn pri universalaj lingvoj, Dalgarno kaj Wilkins ellaboris sistemojn. Pri ili ekzistas abunda literaturo, al kiu ne eblas ĉi tie detale referenci. Aliron al ĉiuj kvar ofertas Couturat kaj Leau (1903, 11–28).

salaj lingvoj.²³ Tamen aliaj lingvistoj trovas la similecon al konataj filozofiaj lingvoj tro okulfrapa kaj konsideras la aserton de Sotos Ochando apenaŭ kredebla (Calero Vaquera 1993, 227 n. 22, 233). Mas Galvañ eĉ parolas pri “el carácter epigónico” (la epigoneco) (Mas Galvañ 1997, 807) de la lingvo de Sotos Ochando.

Sotos Ochando aspiris krei lingvon por la tutmonda skriba komunikado inter kleruloj kaj tiucele konstrui vortprovizon, kiu spegulas la naturan kaj logikan ordon de la aĵoj (Sotos Ochando 1852, 23, 26). La aŭtoro opinias, ke lia lingvo estas alirebla nur por homoj kun certa edukiteco, kaj deziris, ke oni ĝin instru en ĉiuj lernejoj kaj edukejoj, “aun de las señoritas” (eĉ por fraŭlinoj) (Sotos Ochando 1852, 26). Ĝeneralan ĉiutagan lingvon por la tuta mondo li tamen konsideras malebla (Sotos Ochando 1852, 9 n. 1, 1855a, 125, 149). Same li kredas, ke parola interkompreniĝo per lia lingvo estus malfacila, ĉar la popoloj prononcas la literojn malsame (Sotos Ochando 1852, 12 n. 1). Malgraŭ tiu miriga konstato li ja difinas la prononcon (Sotos Ochando 1852, 50–56, 1855, 42–43).

Kiam Sotos Ochando eksciis pri la fando de la Internacia Lingvistika Societo (v. supre 3.1) en 1854,²⁴ li rapidis parizen, tradukigis al la franca libron pri sia lingvo,²⁵ membriĝis al la Societo (Lorrio 1861, 29–30) kaj komence de 1855 prezentis al ĝi sian lingvoprojekton.²⁶ Li restis pliajn du jarojn en Parizo laborante pri la faka vortprovizo. Nur post la reveno al Hispanio lin en 1857 atingis la juĝo de la Societo: plena sukceso!²⁷ Profunde ekzameninte la lingvoprojekton kaj komparinte ĝin kun aliaj, la Societo deklaris la lingvon de Sotos Ochando la plej bona ĝisdate konata universala lingvo (Henricy 1858b, 152–169). Tio tamen ne malhelpis la Societon kritiki la lingvoprojekton kaj proponi plibonigojn (Henricy 1858b, 169, 1859a, 244, 1859b, 294).

23 *Sen scio pri aliaj universalaj lingvoj*: Vidu interalie Henricy (1858b, 154), Mata (1862, 318), Couturat kaj Leau (1903, 75 n. 1), Mourelle-Lema (1968, 120).

24 *Societoj*: Laŭ Lázaro (1948, 242) oni en Parizo kaj en Londono fondis societojn por disvastigi la lingvon de Sotos Ochando. Nek pri unu, nek pri la alia mi havas ajnan informon aŭ indicon. Se Lázaro celas la parizan Internacian Lingvistikan Societon, li eraras, ĉar ĝi laŭ la fontoj konataj al mi ne fondiĝis pro Sotos Ochando.

25 *Franclingva publikaĵo*: La libro (Sotos Ochando 1855a) estas tradukaĵo el la hispana. Tamen laŭ mia scio ne ekzistas publikigita hispanlingva libro, kiu estus la ekzakta fontoteksto de ĉi tiu traduko. Supozeble por la prezento al la pariza Societo Sotos Ochando kompilis kaj rearanĝis tekstojn pli frue uzitajn, eble aldonante novajn erojn (v.a. Calero Vaquera 1999, 66; v.a. Garvía 2019, 334). Krom la 270-paĝa volumo ekzistas konciza versio sur 39 paĝoj (Sotos Ochando 1855b).

26 *Prezentado*: Laŭ Ojo y Gómez (1860, 12) Sotos Ochando dufoje prelegis antaŭ granda publiko (v.a. Mateos y Sotos 1986, 143; v.a. Mas Galvañ 1997, 803). Henricy (1860, 115) konfirmas unu prelegon. Povas esti, ke ambaŭ pravas kaj ke temas pri entute tri (aŭ pli da) prelegoj. La informoj pri la pariza Societo ne estas tute klaraj, sed mi konkludas el ili, ke okazis kaj publikaj prelegoj antaŭ la pli larĝa Societo kaj prelegoj antaŭ ĝia 23-persona Komitato pri la universala lingvo.

27 *Juĝo*: Laŭ Velarde Lombrana (1987, 42) la juĝo de la Societo alvenis nur en 1858.

En Hispanio kolektiĝis por la lingvo adeptaro kaj aktivularo. La hispana registaro asignis subvencion,²⁸ per kiu eblis en 1860 fondi en Madrido la Sociedad de lengua universal (Societon de universala lingvo), kiu organizis kursojn (Boletín 1862, 286; Garvía 2019, 339), instigis kaj subvenciis la instalon de katedroj (Calero Vaquera 1993, 227; Garvía 2019, 339), okazigis lekciojn²⁹ kaj eldonis la revuon *Boletín de la Sociedad de lengua universal* (Bulteno de la Societo de universala lingvo).³⁰ En la kulmino de sia agado, ĉi tiu Societo havis preskaŭ 200 membrojn (Alameda 1862). Tamen la movado supezeble estis pli granda ol tiu ducento: La membrolisto de Alameda enhavas nur sinjorojn, dum laŭ Calero Vaquera (2020, 138–139) inter la interesiĝantoj pri la lingvo estis aparte multaj sinjorinoj. La membroj troviĝis plejparte en Hispanio, sed estas listigita ankaŭ manpleno da sinjoroj en Francio, el kiuj kelkaj antaŭe aktivis en la pariza Societo.³¹ Nur kelkajn semajnojn post la fondo de la madrida Societo Sotos Ochando iĝis grave malsana por la resto de sia vivo kaj devis ĉesigi sian agadon por la lingvo. Liaj movadanoj pluaktivis ankoraŭ kelkajn jarojn, ĝis en 1867 ili malfondis la Societon (Fuster

28 *Subvencio*: Laŭ Calero Vaquera (1993, 227), Fuster Ruiz (1996, 153) kaj Mas Galvañ (1997, 803) la hispana subvencio estis asignita antaŭ la pozitiva juĝo el Parizo, dum laŭ Garvía (2019, 336–337) la sinsekvo estas inversa.

29 *Lekciaro*: La dek unu lekcioj de Pedro Mata estas publikitaj en 456-paĝa volumo (Mata 1862). Mata amplekse referas la laborojn de la Komisiono pri la universala lingvo de la pariza Internacia Lingvistika Societo, aldonante tamen ankaŭ proprajn ideojn (vidu sektion 4). Garvía (2019, 338) opinias, ke Mata la parizanojn plagiatas, sed ĉar Mata ja ĉiam denove indikas sian fonton, mi ne juĝus tiel severe.

30 *Revuo*: La Hispana Nacia Biblioteko katalogas la revuon sub la titolo *Boletín de la Sociedad de Lengua Universal* (Biblioteka 2023a). Same la titolo aperas en vol. 1, n-ro 1 (Gisbert 1861). En kelkaj titoloj de la revukajeroj ĝi aperas kun ekstra *la* antaŭ *Lengua* (ekz. vol. 1, n-ro 3), samkiel ankaŭ la nomo de la Societo aperas jen kun, jen sen tiu ekstra vorto. Garvía (2019, 337) redonas ĝin kiel *Boletín de la Lengua Universal*. – La revuo aperis de 1861 ĝis 1864 kun efemera revivigo en 1866 (Fuster Ruiz 1986, 170; Calero Vaquera 1999, 67 n. 29, 145). Krome Fuster Ruiz mencias franclingvan version de la revuo aperintan en Madrido en 1862, kiun li tamen ne vidis (Fuster Ruiz 1986, 170, 1996, 160). Mi same ne vidis ĝin kaj ne havas aliajn indicojn pri ĝia ekzisto.

31 *Sociedad*: En la listo de la membroj de la madrida Societo aperas la listero “Lettellier (M. P. L. A.). – *Caen*.” (Alameda 1862, 191). Ĉar la listo enhavas aron da preseraroj, mi kredas, ke ankaŭ ĉi tie oni mispresis kaj ke fakte temas pri C.-L.-A. Letellier el Caen (Francio). (M. = *Monsieur* [sinjoro].) Letellier estas la aŭtoro de propra universala lingvo (Letellier 1852 kaj aliaj verkoj; duavice: Couturat kaj Leau 1903, 46–58; Duličenko 1990, 108–109), kiu en la juĝado de la pariza Komitato atingis la duan viclokon post la lingvo de Sotos Ochando. Letellier pri tio tre ĉagreniĝis (Letellier 1859a, 1859b) kaj estas do mirinde, ke li, se mia konjekto pravas, kelkajn jarojn poste kunlaboris en la Societo de sia konkurinto. – Plia notindaĵo estas, ke laŭ Garvía (2019, 339) inter la membroj de la madrida Societo estis Sudre. Ĉe Alameda (1862) tiu nomo ne aperas kaj ankaŭ en sia kroniko de la lingva agado de la edzo Marie-Joséphine Sudre (1866) ne mencias la madridan Societon aŭ Sotos Ochando.

Ruiz 1996, 162; Mas Galvañ 1997, 804). En 1863 oni lastfoje publikigis libron de Sotos Ochando, aŭ eble en 1892.³²

Ĉar ĉi tie mi metas la lingvon de Sotos Ochando apud Volapukon, meritigas flankan intereson la libro de Vinader y Doménech (1885). Verkante post la apero de Volapük la aŭtoro per ardaĵ vortoj alvokas siajn hispanlingvajn legantojn militi (!) kontraŭ la nova germana inventaĵo Volapük kaj defendi la genian lingvon de sia samlandano Sotos Ochando. La titolpaĝo informas, ke temas pri konsiderinde simpligita versio de la lingvo; mi tamen ne esploris, en kio konsistas la simpligo. Por nia nuna studo estas notinde, ke Vinader y Doménech konsideras Volapukon konkurenca al la lingvo de Sotos Ochando. Miaopinie tio implicas, ke laŭ li ĝi samkiel Volapük estas lingvo por internacia komunikado kaj, se oni rajtas plukonkludi, ke do la lingvo de Sotos Ochando ne unuavice estas lingvo de filozofia konceptosistemigo.

En la interlingvistiko la lingvo de Sotos Ochando ofte, se entute, estas menciata nur kiel unu el multaj projektoj. Tamen Garvía (2019, 325) elstarigas ĝin metante antaŭ sian artikolon kiel moton citaĵon de Gaston Moch, konata aktoro de la Esperanto-Ido-afero, kiu opiniis, ke la lingvo de Sotos Ochando estis la unua, kiun oni povas serioze kalkuli al la veraj artefaritaj lingvoj (Moch 1897, 292). Bedaŭrinde Moch ne motivas sian opinion. Moch ankaŭ ne diras ion pri fakta funkciado de la lingvo.

Serĉante respondon al la demando, ĉu la lingvo de Sotos Ochando funkciis en vera komunikado, oni trovas la jenajn informojn:

- (1) *Ekzistis societo de adeptoj de la lingvo de Sotos Ochando.*

Pri la Sociedad de lengua universal raportas multaj aŭtoroj, el ili plej detale Codorníu (1914, 7), Calero Vaquera (1993, 227; 1999, 138), Fuster Ruiz (1996, 157–167) kaj Garvía (2019, 336–339).

- (2) *La lingvon portis socia movado.*

Tio estas la ĉefa tezo de Garvía kaj li aldonas, ke supozeble ĝi estis la unua planlingvo kun movado (Garvía 2019, 341). Necesas kalkuli al la movado pli da personoj ol nur la societanojn (Calero Vaquera 2020, 138–139).

Nuntempe ekzistas malgranda retejo dediĉita al la lingvo. Ĝi legeblas en kvin lingvoj paralele, inter ili en Esperanto, tamen ne en la lingvo de Sotos Ochando. En la retejo oni ne parolas pri nuntempaj adeptoj, sed informas, ke la lingvo “baldaŭ falis en forgeson” (Lingvo Universala 2021).

³² *Lasta libro*: Fuster Ruiz (1986, 169) mencias libron publikigitan en 1892. Estas duavica referenco, tiel ke Fuster Ruiz ne mem vidis tiun libron.

(3) *Oni instruis la lingvon en kursoj.*

Tion raportas interalie Baquero Almansa (1884, 198), Cano Calderón (1987, 97) kaj Fuster Ruiz (1996, 160). Kun referenco al siatempa raporto (Boletín 1862) Garvía (2019, 339) notas, ke oni instruis al entute okdeko da lernantoj kun ekzamenoj kaj diplomoj.

(4) *En la kursoj eĉ la instruantoj ne flue regis la lingvon.*

Tion raportas Codorníu (1914, 9), posta esperantisto kaj membro de la Lingva Komitato, kiu en sia junaĝo aŭskultis lekciojn de Gisbert en ĉeesto de Sotos Ochando (Codorníu 1914, 4).

(5) *La lingvo ne havis parolantojn.*

Tion konstatas Codorníu (1914, 9). La sociologo Garvía studas la lingvon ne kiel lingvisto, sed kiel esploranto de sociaj movadoj (Garvía 2019, 326). El tiu vidpunkto li trovas kelkare viglan movadon kaj notas, ke okazis kursoj (Garvía 2019, 339). Ekster la kursoj li tamen ne raportas pri parolantoj aŭ alispeca uzo.

Mi konkludas, ke ne troveblas raportoj pri fakta komunikado en la lingvo de Sotos Ochando ekster kursaj (kaj eble prezentataj) situacioj kaj ke laŭ la haveblaj informoj ne komunikis malsamlingvanoj.

3.3 Volapük

En 1879 en Germanio aperis revua artikolo kaj en 1880 libro kun la ellaborita sistemo de la planlingvo *Volapük*.³³ La aŭtoro estis Johann Martin Schleyer, kiu vivis de 1831 ĝis 1912 kaj estis katolika pastro. Laŭ propra atesto li regis plurajn dekojn da lingvoj, kaj antikvajn kaj samtempajn. La ideon ellabori tutmondan lingvon li atribuis al subita dia inspiro.³⁴ Jam antaŭ la inspiro li laboris pri universala alfabeto.³⁵ Mi prezentas Volapukon pli koncize ol la aliajn du lingvojn, ĉar ĝi en la interlingvistiko estas multe pli bone konata.

Volapük, pli specife: ĝia vortprovizo, kutime estas klasifikata kiel miksitita, do situanta inter la apriora kaj la aposteriora modelo (Couturat kaj Leau 1903, XXVIII). Ĝi havas aposteriorajn trajtojn, ĉar la vortoj estas pruntitaj el etnaj lingvoj, ĉefe la angla. Samtempe ĝi havas apriorajn trajtojn, ĉar la plej

33 *Unua libro*: Schleyer publikigis skizon de la lingvosistemo unue en 1879 en *Sionsharfe*, monata revuo dediĉita al katolika poezio, eldonita de li mem. Tiun version mi ne vidis. Samjare la (ĉu identa?) teksto estis aperigita en instruista revuo sub la aŭtoro nomo *s. i. e.*, kio laŭ Hauptenthal (2012, 71 n. 209) estas pseŭdonimo de nevo de la aŭtoro (Julius Schleyer 1879). En 1880 la aŭtoro publikigis kaj mem eldonis la lingvosistemon en libra amplekso (Johann Martin Schleyer 1880).

34 *Inspiro*: Ankaŭ Schleyer emfazis, ke li inventis sian lingvon sen scio pri antaŭaj projektoj (Garvía 2015, 23).

35 *Vivo de Schleyer*: Hauptenthal (2012), Barandovská-Frank (2020, 127–128).

multaj vortoj estas ĝis nerekonebleco malsimiligitaj for de siaj originoj pro adapto al inventita fonologia principaro. Volapük havas tre multforman aprioran morfologion.³⁶

Volapük rapide disvastiĝis kaj akiris movadon kun konsiderindaj kvantoj de kluboj, kursoj, revuoj, kongresoj kaj tiel plu, unue en Eŭropo kaj poste, malpli grandskale, en aliaj kontinentoj.³⁷ Kiel kutime pri planlingvoj, koncerne la nombron de movadanoj aŭ de parolantoj ekzistas forte diverĝaj taksoj; dek jarojn post la lanĉo la kulmino estis pasita kaj la anaro komencis rapide malkreski (Blanke 1985, 212). Kiel kaŭzojn de la forvelko oni nomas kaj lingvajn kaj movadajn faktorojn. Lingvaj estis la fajnaj fonetikaj nuancoj necesaj por distingi la morfemojn, la arbitra torditeco de la vortoj kompare al la pruntedonaj etnaj lingvoj, kaj la komplikita gramatiko. La ĉefa movada faktoro estis la diktatora sinteno de Schleyer, kiu ne permesis eĉ al la kongresoj aŭ la volapuka Akademio modifi aŭ evoluigi la lingvon sen lia eksplica konsento. Fakte Schleyer anticipe malaprobis la decidojn de la tria kongreso organizita de lia ĉefa kontraŭulo, la supre menciita August(e) Kerckhoffs. La movadanoj parte transiris al konkurencaj planlingvoj, ĉefe Esperanto – la plej fama transiro eble estas tiu de la volapuka klubo de Nurembergo (Germanio), kiu komune esperantiĝis. Pluraj aktivuloj sugestis kaj ellaboris lingvajn proponojn, parte reformojn de Volapük, parte tute alispecajn planlingvojn (Couturat kaj Leau 1903, 143–152; Blanke 1985, 211–212).³⁸

La demandon, ĉu Volapük funkciis en vera komunikado, la interlingvistoj jesas sen dubo. Pli detale, oni trovas la jenajn informojn:

- (1) *Volapük estis la unua planlingvo, kiu akiris ioman konatecon.*
Tion konstatas Achmanova kaj Bokarev (1956, 65).
- (2) *Pri Volapük dum certa tempo regis vasta intereso.*
Tion konstatas Monnerot-Dumaine (1960, 90), Back (1996, 884) kaj aliaj.
- (3) *Volapük estis la unua planlingvo, kiu fakte funkciis.*
Tion konstatas inter aliaj Guérard (1922, 96), Drezen (1928/1931, 103),³⁹ Rónai (1969, 42), Forster (1982, 45), Blanke (1985, 205), Duli-

36 *Volapük*: Pri la lingvosistemo informas unuavice: Schleyer (1880). Duavice: Couturat kaj Leau (1903, 129–141), Manders (1947), Blanke (1985, 204–218, 2004, 2006).

37 *Disvastiĝo*: Pri la ekstereŭropa disvastiĝo de Volapük mi konkludas el la aperlokoj de la revuoj. Blanke (1985, 213) notas 123 volapukajn revuojn, el kiuj aperis en Eŭropo 104, en Ameriko 13, en Azio 5 kaj en Aŭstralio 1 kaj el kiuj 84 estis verkita plene en Volapük.

38 *Disfalo de la volapuka movado*: Ĉi tiu alineo tre koncizigas la raportojn el multaj fontoj: Couturat kaj Leau (1903, 141–163), Monnerot-Dumaine 1960, 88–90), Schmidt (1996), Forster (1982, 45–48), Blanke (1985, 210–218), Tresoldi (2011), Haupenthal (2012), Garvía (2015, 34–56), Barandovská-Frank (2020, 127–138) kaj aliaj.

39 *Drezen*: La libro de Drezen aperis ekde 1911 plurfoje en la rusa kaj en Esperanto en diversaj, parte tradukitaj kaj parte ampleksigitaj kaj reviziitaj versioj (v.a. Blanke 2000, 25 n. 15). Mi uzas la 2-an esperantan eldonon (Drezen 1928/1931).

čenko (1990, 98) kaj en iom vualita aludo ankaŭ Meillet (1918, 319). Drezen kaj Duličenko eĉ pli gravigas la unuaecon de Volapük precizigante, ke per tiu unuafoja funkciado Volapük pruvis, ke entute eblas, ke planlingvo funkcias.

- (4) *Volapük havis grandan nombron da uzantoj.*
Laŭ Barandovská-Frank (2020, 127) Volapük estis normale funkcianta planlingvo. Laŭ Blanke ĝi funkciis “in gewissem Maße” (certagrade) (Blanke 1985, 205, 2004, 1563).
- (5) *Volapük estis la unua planlingvo, kiu estis grandskale uzata.*
Tion konstatas Manders (1947, 44).
- (6) *Volapük havis movadon.*
Tion notas inter aliaj Manders (1947, 90–92), Garvía (2019, 341) kaj Barandovská-Frank (2020, 128–134). Pri la nombroj de parolantoj, kluboj, revuoj ktp. informas Couturat kaj Leau (1903, 142), Manders (1947, 90–91) kaj Schmidt (1996).⁴⁰ La movado de Volapük kulminis en 1888/1889 kaj post tiuj jaroj rapide malkreskis (Couturat kaj Leau 1903, 142; Manders 1947, 90; Schmidt 1996, 16), kun iometa reviviĝo post reformo de la lingvo fare de Arie de Jong en 1930 (Manders 1947, 92 n.1; Schmidt 1996, 2).
- (7) *La movado de Volapük estis la unua socia movado por planlingvo.*
Tion konstatas Schmidt (1996, 1, 4). Ĉar ni ĉi tie klopodas spuri la faktan uzon, pli helpa por ni estas la vortumo de Barandovská-Frank (2020, 129), kiu skribas, ke la anaro de Volapük estis “la unua socia movado bazita sur *uzado* de planlingvo” (mia emfazo).

La faktan funkciadon de Volapük en internacia skriba komunikado grandskale montras la multnombraj revuoj kaj la korespondado inter la lingvanoj. Kiel apartan pruvilon de la fakta funkciado en parola komunikado oni ofte mencias ĝiajn kongresojn. Estis entute tri. La unua kongreso estis aranĝita en 1884 en Friedrichshafen (Germanio), proksime al la loĝloko de Schleyer. Laŭ la raportoj ĝi okazis grandparte en la germana (Blanke 1985, 210; Schmidt 1996, 8; Barandovská-Frank 2020, 129–130). La duan kongreson en 1887 en Munkeno oni unuflanke priskribas kiel vere internacian notante, ke tie Volapük estis la oficiala lingvo (Barandovská-Frank 2020, 130), sed

40 *Schmidt*: La publikaĵo de Schmidt (1996) estas faksimilo de germanlingva manuskripto de 1963, mallerte tajpita kun manskribaj aldonadoj kaj korektaĵoj. Ĝi spegulas ampleksan konon de la faktoj, sed prezentas ilin ne en maniero de hodiaŭaj sciencaj studoj, kiuj motivas siajn faktoprezentojn per referencoj al fontoj. La teksto bezonus zorgan redaktadon. Ekzistas 2-a eldono de 1998, laŭ mia scio identa kun tiu de 1986. La eldonanto Haupenthal anoncis la intencon publikigi redaktitan kaj komentitan version, sed laŭ mia scio tiu plano ne realiĝis. Estis publikigitaj volapuka versio en 1964 kaj esperanta en 1998.

aliflanke konstatante, ke la kongresanoj plejparte interparolis en la germana (Blanke 1985, 210). La tria kongreso en 1889 en Parizo laŭ la raportoj uzis kiel kongreslingvon nur Volapukon. La tria kongreso jam signis la kverelojn kaj la splitiĝon de la movado, tiel ke pliaj kongresoj ne okazis.

Koncerne parolan komunikadon la plej grava pruvejo supozeble estas la tria kongreso. Tial indas studi la informojn pri ĝi iom pli detale. Inter la multaj aŭtoroj raportantaj, ke en tiu kongreso oni komunikis en Volapük, estas Couturat kaj Leau (1903, 143), Clark (1907, 9), Manders (1947, 91), Schmidt (1996, 20), Svadost (1968, 100) kaj Blanke (1985, 210). Aldone Garvía (2015, 47) precizigas, ke iuj kongresanoj ja uzis ankaŭ aliajn lingvojn, sed ke oni interpretis tiujn en Volapukon. Laŭ la raportoj de partoprenintoj la parola komunikado tute bone funkciis.⁴¹ Blanke (1985, 210) tamen notas, ke per la intensa uzado ankaŭ evidentiĝis la fonetikaj mankoj de la lingvo (v.a. Blanke 2000, 67). Kontraŭe Jespersen (1928, 406) kiel fonetikisto konstatas, ke la kongresoj kaj renkontiĝoj de volapukistoj, esperantistoj kaj idistoj pruvigis, ke ĉia skeptikeco koncerne la prononcon de iliaj lingvoj estas senbazaj.⁴²

Mi konkludas, ke Volapük funkciis en fakta komunikado, inter multaj homoj de multaj malsamaj denaskaj lingvoj en kaj ekster Eŭropo.

4 Kiu la unua?

Kiu do estis la unua funkcianta planlingvo? Estus bele, se ni povus nun resumi la suprajn prezentojn de la tri lingvoj, rekonstati, kiuj aŭtoroj kun kiuj fontoj aŭ per kiuj argumentoj konkludas, ke la koncerna lingvo estis la unua funkcianta, por fine provi taksi kiu pravus. Tamen tiel facile ne estas. La bildon komplikas la fakto, ke iuj aŭtoroj parolas pri funkciado, aliaj pri uzo, iuj pri parolantoj, aliaj pri konateco kaj iuj pri movado. Alivorte, la kriterioj de la diversaj aŭtoroj ne estas identaj.

41 *Fontoj*: Neniu el la citiaj interlingvistoj ĉeestis la kongreson, sed ili ne indikas siajn fontojn. Tial estas aparte bone, ke Roberto Garvía bonvolis doni al mi la unuavicaĵajn fontojn, kiujn li konsultis pri la parola funkciado de Volapük dum la tria kongreso: Champ-Rigot (1889), Sprague (1889, 40–41) kaj Ugarte (1890). Ĉiuj tri aŭtoroj mem partoprenis la kongreson kaj emfazas, ke por la plej multaj kongresanoj estis la unua okazo uzi Volapukon en spontanea parola komunikado, kio laŭ ili post iom da kutimiĝo agrable funkciis. Champ-Rigot donas la oficialan protokolon de la kongreso. En ĝi li mencias la anoncon de la prezidanto pri la interpretado al Volapük por kongresanoj parolantaj en alia lingvo, sed li ne raportas, ĉu iuj fakte uzis tiun oferton. La aliaj du aŭtoroj raportas al siaj hejmlandaj legantoj pri siaj kongresaj travivaĵoj kaj mencias la parolan komunikadon. Oni frandu ankaŭ la bankedon ĉe Champ-Rigot kaj Ugarte.

42 *Jespersen*: Koncerne parolan komunikadon Jespersen (1928/2010, 406) rakontas pri okazo en 1887, kiam du personoj en londona filologia societo konversaciis en Volapük, kio impresis lin kaj konvinkis lin pri planlingvoj. Elena Simonato Kokochkina (2004, 47) raportas, ke Jespersen havis tiun konvinkan travivaĵon partoprenante volapukistan kongreson, sed en retletero al mi de 08.01.2023 ŝi skribas, ke laŭ sia nuna supozo ŝi eraris pri la kongrespreno kaj ke ŝia fonto tre verŝajne estis la rakonto pri la londona konversacio.

Kiel analizi tiun situacion? La resuma diagnozo el la supraj prezentoj estas la jena: En Solresol oni komunikis en prezentadaj kaj eksperimentaj situacioj kaj supozeble ankaŭ en unu-du kursoj, tre verŝajne ĉiufoje inter samlingvanoj. En la universala lingvo de Sotos Ochando oni komunikis en kelkaj kursoj, eble sen plena rego de la lingvo, kaj krome eble en prezentadaj situacioj, ankaŭ ĉi-kaze supozeble inter samlingvanoj. En Volapük oni komunikis skribe kaj parole, pri multaj temoj, inter supozeble centmiloj da malsamlingvanoj. Sekve la demandon, kiu la unua estis funkcia, ni ne povas decidi jes aŭ ne, sed bezonas *gradan* mezurilon de komunika funkciado.

Tia gradmezurilo de komunika funkciado fakte ekzistas: la socilingvistika-pragmatika skalo de Blanke.⁴³ Ĝi mezuras la faktan praktikan uzon de planlingvo en 28 ŝtupoj. Metante la proponitajn planlingvojn sur la skalon, Blanke konstatas, ke ili ariĝas en tri grupoj: la *planlingvoprojektoj* apenaŭ progresintaj sur la skalo, la *semiplanlingvoj* progresintaj ĝis ie en la mezo de la skalo kaj la (proprasencaj) *planlingvoj* atingintaj la pintan ŝtupon (Blanke 2000, 71). Ankaŭ tiu tridivido estas bone konata, samkiel la diagnozo de Blanke, laŭ kiu ĝis nun nur Esperanto atingis la statuson de planlingvo. La terminoj estas vaste akceptitaj, sed samkiel aliaj interlingvistoj ankaŭ mi ĉi tie en kontekstoj, en kiuj mi ne intencas emfazi la diferencojn inter la tri grupoj, uzas la vorton *planlingvo* por ĉiuj proponitaj planlingvosistemoj sendistinge.

Aplikante la skalon de Blanke, Garvía skribas:

In Detlev Blanke's typology, Sotos Ochando's language reached the intermediate stages that mark "semi-languages" such as Volapük, Latino sine flexione, Ido, Occidental-Interlingue, Basic English, and Interlingua (Garvía 2019, 327).

(En la tipologio de Detlev Blanke, la lingvo de Sotos Ochando atingis la mezajn ŝtupojn, kiuj karakterizas "semi-lingvojn" kiel Volapük, Latino sine flexione, Ido, Occidental-Interlingue, Basic English kaj Interlingua.)

Tiel Garvía diagnozas por la lingvo de Sotos Ochando la semiplanlingvan statuson. Bedaŭrinde li ne detale analizas, kiujn ŝtupojn laŭ lia scio la lingvo atingis. Blanke klasifikas kiel semiplanlingvojn tiujn, kiujn Garvía citas, eĉ se laŭ Blanke Basic English kaj Interlingua nur *eble* apartenas al tiu grupo. Blanke konstatas, ke la nomitaj semiplanlingvoj atingis la ŝtupojn 15 aŭ 16,

43 *Skalo de Blanke*: La aŭtoro prezentas la skalon plurfoje en ĉiam pli detalaj versioj. En la ĉefverko de Blanke ĝi havas 18 ŝtupojn. En la presita libro ĝi troviĝas sur elfaldebla paĝo sekventa la paĝon 112 (Blanke 1985, 112 tab. 2), en la reta versio ĝi aperas sur paĝo 410 (Blanke 1985/2020, 410 tab. 2). En la plej lastatempa versio la skalo havas 28 ŝtupojn (Blanke 2000, 64–71).

Ido eĉ 18 aŭ 19 de la 28-ŝtupa skalo (Blanke 2000, 73). Se Garvía pravas koncerne la lingvon de Sotos Ochando, tio estus por la interlingvistiko nova kaj ĝis nun ne atentita fakto. Indas do zorge konsideri ĝin.

Por konfirmi aŭ malkonfirmi la semiplanlingvan statuson de la tri studataj planlingvoj, mi jen analizas ilin laŭ la skalo de Blanke. Necesas tamen unue pripensi, kiel ekzakte apliki la skalon. Suchowolec (2018, 89) kritikas la skalon de Blanke notante, ke ĝi estas konstruita laŭ la evoluŝtupoj de Esperanto, tiel ke ne estas mirinde, ke laŭ tia skalo Esperanto montriĝas esti la plej sukcesa inter la planlingvoj. Mi ne plene konsentas kun Suchowolec, ĉar sendepende de la elekto de skalo evidentas ke Esperanto estas la plej progresinta planlingvo, tiel ke estas prudente konstrui evoluskalon laŭ ĝia progresvojo, precipe en la plej altaj ŝtupoj ne atingitaj de aliaj planlingvo-projektoj. La kritiko de Suchowolec tamen instigas zorge atenti, ke oni ne premisu, ke ĉiu planlingvo evoluu laŭ la 28 ŝtupoj ĝuste en la sama vicordo, kiun sekvis Esperanto. Kaj oni pretu al la skalo aldoni pliajn, supozeble interajn ŝtupojn por lingvoj irantaj aliajn evolupadojn. Sekve de ĉi tiu konsidero mi elektas alian prezentoformon ol Blanke. En sia ĉefverko Blanke desegnas tabelon, kiu montras en la supra linio la (tiam 18) ŝtupojn kaj en la maldekstra kolumno kelkajn elektitajn planlingvoprojektojn, semiplanlingvojn kaj la planlingvon Esperanto (Blanke 1985, 112 tab. 2). La evoluon ĝisdate trairitan de ĉiu el ili Blanke bildigas per sago komenciĝanta maldekstre ĉe ŝtupo 1 kaj etendiĝanta malpli aŭ pli longe dekstren. La bildo de sago sugestas, ke lingvo, atinginta certan ŝtupon, nepre devas esti trairinta ĉiujn pli malaltajn ŝtupojn. Sed ĉar ne ĉiuj lingvoj sekvas la padon de Esperanto, tiel ne estas. Tio, kion ni povas lerni el la kritiko de Suchowolec do ne estas ia maltaŭgeco de la ŝtuposkalo mem, sed de la seninterrompaj sagoj. Sekve, anstataŭ sagoj mi jen proponas simplan tekstotabelon, en kies fakojn mi enskribas la trovitajn informojn pri plenumo, neplenumo aŭ iel parta plenumo de la koncerna kriterio. Mia tabelo sendube estas malpli okulfrapa ol tiu de Blanke, sed ĝi havas la avantaĝon permesi pli detalekzakte registri, ke eble iu lingvo ne plenumas la kriterion de certa ŝtupo sed tamen ja tiun de ŝtupo pli alta.

Por la analizo de la tri studataj planlingvoj mi montras en Tabelo 1 la analizon laŭ la skalo de Blanke.⁴⁴ Oni vidas en la tabelo, ke pri pluraj el la kriterioj ne eblas doni klare jesan aŭ nean respondon, ĉar la fontoj donas nur malprecizan informon aŭ ĉar la faktoj nur iugrade plenumas tiun aŭ alian kriterion. La interlingvistojn, kiuj eble havas aliron al pli enhavoriĉaj fontoj aŭ kiuj pli profunde ol mi komprenas la fontojn, mi tial ŝatus kore inviti diskuti, korekti kaj kompletigi miajn trovaĵojn.

44 *Ŝtupoj*: Mi uzas la 28-ŝtupan skalon. La nomojn de la ŝtupoj mi tradukas laŭ tiu publikaĵo el la germana. La priskribojn mi resumas laŭ la germana teksto de Blanke.

ŝtupo	priskribo	Solresol	Sotos Ochando	Volapük
1	manuskripto, nepublikigita	jes	jes	jes
2	publikigo, en diversaj statoj de ellaboro	jes	jes	jes
3	instruiloj: gramatikoj, vortlistoj, tekstoj	jes	jes	jes
4	varbado	jes, per la Societo	jes, per la Societo	jes
5	revuoj: aperigo de malgranda internacia revuo en la lingvo aŭ pri ĝi	ne	en: ne; pri: jes	jes, tre multaj
6	corespondado	ne raportita	ne raportita	jes
7	tradukoj kaj originalaj tekstoj	ne raportita	ne raportita	jes, iom da tradukita beletro, iomete da originala
8	parola komunikado	ne raportita, eble en eksperimentoj	ne raportita	
9	organizaĵoj: fondo de, komence malgrandaj, organizaĵoj de adeptoj de la lingvo	jes, unusola	jes, unusola	jes, multaj
10	kreskanta verkado: tradukoj kaj originalaj tekstoj	ne	ne raportita	jes
11	(privataj) kursoj	jes, unu	jes, kelkaj	jes
12	malgranda lingvokomunumo	ne, tamen lernantoj	apenaŭ	jes
13	diskutoj pri lingvaj temoj, en revuoj ktp.	ne*	ne*	jes
14	faka komunikado: diversiĝo de la lingvokomunumo laŭ fakoj aŭ profesioj, ekesto de faka lingvaĵo kaj terminoj	ne	ne	
15	renkontiĝoj, konferencoj, kongresoj	ne	ne	jes
16	strukturiĝo de la lingvokomunumo: organizaĵoj sur loka, landa, monda niveloj; organizo de kursoj por kursestroj ktp.	ne	ne	jes
17	estiĝo, stabiliĝo kaj fikso de normo: kvanta kaj kvalita kresko de lingvouzo, verkoj fiksantaj lingvan normon	ne	ne	ne vere; malhelpis la stiremo de Schleyer
18	grandaj kongresoj	ne	ne	jes
19	tutmonda disvastiĝo	ne	ne	jes
20	interlingvistiko: scienca analizo de la lingvo, studentaj kaj doktoraj disertaĵoj ktp.	ne*	juĝo de la pariza Societo*	jes
21	heŭristika efiko: oni rekonas la sciencan valoron de planlingvoj, tiel ke planlingvaj ideoj povas influi aliajn disciplinojn	ne	ne	jes
22	ekstera uzado: pro la praktika utileco ekstermovadaj instancoj uzas la lingvon	nur eksperimente	ne	jes
23	ŝtata instruado: en lernejoj kaj universitatoj	ne	jes, kelkaj kursoj	jes, mallonga-tempe
24	elektronikaj medioj	ne*	ne*	ne*
25	socia diferenciĝo de la lingvokomunumo: laŭ ideologio/religio, politikaj direktoj, aĝo	ne	ne	ekestis, ne disvolviĝis
26	familia lingvo: ekestas plurnaciaj familioj kun denaskaj planlingvanoj	ne	ne	tre malmultaj
27	originala kulturo: la lingvokomunumo havas proprajn historion, tradiciojn, idealojn, mitoj, identigilojn, literaturon, teatarton; estiĝas specifa kulturo	ne	ne	ne
28	lingvoevoluo: diferenciĝo de la lingvaj esprimiloj, frazeologiaĵoj klarigeblaj nur el la historio de la komunumo ktp., nestirita lingvoevoluo, normigo per internacia uzo	ne	ne	ne

Tabelo 1: Solresol, la lingvo de Sotos Ochando kaj Volapük en la 28-ŝtupa skalo de Blanke (* = vidu la ĉi-sekvajn rimarkojn)

Por la analizo en Tabelo 1 mi ne donas fontindikojn por ĉiu faketo, sed ĉerpas el la fontoj menciitaj en sekcio 3. Tamen indas fari kelkajn rimarkojn pri la faktoj signitaj per asterisko.

Solresol, ŝtupo 20: Laŭ la troveblaj fontoj la francaj akademioj kaj kleraj societoj donis laŭdajn juĝojn, sed ne publikigis detalajn sciencajn analizojn de Solresol aŭ de ĝia uzado.

Sotos Ochando, ŝtupo 13: La kriterio de Blanke laŭ mia kompreno temas pri diskutado pri trajtoj, evoluigoj, plibonigoj, problemoj ktp. de la koncerna planlingvo. Garvía (2019, 338) atentigas, ke ja okazis interesa diskutado de lingvaj problemoj en la lekciaro de Mata (1862, precipe 18–23, 173–185). Mi tamen ne jesas ĉi tiun ŝtupon pro du kaŭzoj. Unue, Mata ne diskutas, sed, tute laŭ la kutimo de akademiaj lekcioj, monologas, do ne diskutas, ne interagas kun aliaj. Due kaj pli grave, ĉar la rezonado de Mata ne detale traktas la ecojn aŭ la sistemon de la lingvo de Sotos Ochando, eĉ ne tie, kie en la historio de la universalaj lingvoj li atingas tiun de Sotos Ochando (Mata 1862, 318–320). Se mi ĝuste komprenas lian libron, la rezonado de Mata en granda parto de la lekciaro temas tutĝenerale pri la homa lingvo, pri universala gramatiko kaj pri la universalaj leĝoj de la homa pensado. Krome Mata parolas (por esprimi tion en nuntempaj interlingvistikaj kategorioj) pri la nekonscia evoluo de etnaj lingvoj kaj la konscia, stira evoluigo de planlingvo, kaj ĉi-rilate pri la demando, ĉu entute eblas apriora lingvo. La ideoj de Mata ŝajnas al mi tre interesaj kaj pripensindaj – sed ili ne estas tio, pri kio temas la kriterio de Blanke.

Sotos Ochando, ŝtupo 20: La pariza Societo diskutas kaj analizas la lingvon de Sotos Ochando (Henricy 1858b, 152–169, 1859a, 244, 1859b, 294; simile Moigno 1859). La konsulteblaj fontoj donas la impreson, ke la Societo aŭ ĝia Komitato pri la universala lingvo ne konsistis el universitataj aŭ similaj sciencistoj, sed ĉefe el kleraj burĝoj. Pri ĝia laboro vidu Schubert (2018a,b); pri la fono kaj kvalifikoj de la komitatanoj iomete legeblas ĉe Décimo (2012, 2014, 199–331). Tamen oni povas akcepti ĉi tiun trakton de la lingvo almenaŭ kiel burĝonon de interlingvistika analizado.

Volapük, ŝtupo 21: Manders (1950, 14) rilatigas la komencon de la interlingvistiko al la estiĝo de adeptaro kaj la ekfunkciado de Volapük kaj Esperanto. Blanke (1985, 205) atentigas pri la grava influo de Volapük al la interlingvistiko kaj la lingvistika kompreno de planlingvoj.

Ĉiuj, ŝtupo 24: Elektronikajn mediojn oni por neniu el la tri lingvoj uzis dum la aktiva fazo, ĉar ili tiam ne ekzistis. Hodiaŭ interlingvistoj kaj entuziasmoj ja uzas ilin, sed tio ne plu estas ŝtupo en la evoluo de la lingvo sed plejparte nur postokaza observado kaj ekspoziciado.

Juĝante laŭ la diagnozoj montrataj en Tabelo 1, mi opinias, ke la tezo de Garvía, laŭ kiu la lingvo de Sotos Ochando atingis la statuson de semiplanlingvo, de la troveblaj faktoj ne estas pravigita. Same Solresol ne progresis sufiĉe por aliĝi al la semiplanlingvoj.

Tiuj rezultoj tamen ankoraŭ ne respondas la demandon, ĉu Solresol aŭ la lingvo de Sotos Ochando antaŭ Volapük funkciis en fakta komunikado. La rezultoj montras ion alian, nome ke la demando pri komunika funkciado ne taŭgas por jesneaj respondoj. Ĉu en Solresol oni komunikis? Laŭ la raportoj jes, sed mi ne trovis raportojn pri komunikado ekster kursaj, prezentadaj aŭ eksperimentaj situacioj. Se tio estas ĝusta, do oni ne uzis la lingvon por ia fakta komunika bezono, sed nur por montri la eblecon komuniki en la lingvo. Ĉu oni komunikis en la lingvo de Sotos Ochando? Jes, sed laŭ la troveblaj raportoj nur en kursaj kaj eble en prezentadaj situacioj. Se tio estas ĝusta, ankaŭ en ĉi tiu lingvo oni komunikis nur por montri la eblecon komuniki en ĝi.

Ĉu do Solresol kaj la lingvo de Sotos Ochando funkciis? La respondo estas malklara “iomete”. Ĉu pro tio oni rajtas konstati, ke ili (aŭ unu el ili) estis funkciantaj planlingvoj? Mi opinias, ke ne havas sencon diskuti, ĉu “iomete” estas jes aŭ ne. Por ĉi tiu tipo de demando ĝuste la skalo de Blanke estas tute taŭga instrumento. Ĝi montras per konkretaj, kontroleblaj kriterioj, ke la vojo de projekto al lingvo estas grada, iompostioma. La analizo do montras, ke la demando ne estu ĉu aŭ ne iu lingvo funkciis, sed ke pli sencohave estas demandi, *kiugrade* kaj eble *kiumaniere* ĝi funkciis. Fakte la cititaj kaj menciitaj konstatoj de la diversaj interlingvistoj ofte enhavas vortumojn kiel “uzita en iom pli granda skalo” aŭ “uzita certagrade” kaj simile.

La komunika funkciado de Volapük estis tiom pli grandskala, pli multtema, pli multlanda ol la modestaj burĝonadoj de Solresol kaj la lingvo de Sotos Ochando, ke ni laŭ mia juĝo tute pravas lasante al Volapük la statuson de la unua komunike funkcia planlingvo. Sed donante al ĝi tiun etiketon ni konsciu, ke la vojo de lingvoplano al planlingvo estas grada, multŝtupa, ofte nereкта. Kaj kompreneble ni hodiaŭ multe pli ol la deknaŭjarcentanoj scias, ke la evoluo de lingvo dependas ne nur de gramatikaj kaj vortaraj trajtoj, sed grandparte de sociaj kaj interhomaj faktoroj. Garvía (2019, 326) notas, ke por la adeptoj de la lingvo de Sotos Ochando estis pli facile arigi movadon, ĉar en ilia tempo la ideo de internacia planlingvo estis freŝa kaj unika, dum fine de la jarcento jam pluraj planlingvoj konkuris. En tio li pravas; lia rezonado tamen ankaŭ ilustras la trovaĵon de nia nuna studo: La evoluo de planlingvo estas socia afero, kaj sekve kiam la unuaj ekpaŝoj en la direkto de fakta uzado estis iritaj de Solresol kaj de la lingvo de Sotos Ochando, tiam ili preparis la socian akcepton kaj la publikan percepton de planlingvoj por postaj projektoj, kies agantoj lernis de ili.

Tio estas la ĉefa trovaĵo de ĉi tiu studo: La planlingvoj kaj iliaj movadoj ne estas sendependaj projektoj, sed la pli frua projekto preparas la publikajn atenton kaj opinion por si, sed samtempe por la postaj projektoj. La ĝenerala socia kaj idea etoso sendube ankaŭ kontribuas. Tiel la pli sukcesaj planlingvoj staras sur la ŝultroj de siaj antaŭuloj.

Dankoj

Mi sincere dankas al Roberto Garvía, kiu afable disponigis al mi kopiojn el la revuo *Boletín de la Sociedad de lengua universal*, diskutis kun mi pri Sotos Ochando kaj lia lingvo, dividis kun mi siajn esplortrovaĵojn rilate Volapukon kaj krome bonvole korektis aron da eraroj en malneta versio de ĉi tiu artikolo. Mi krome dankas al Elena Simonato Kokochkina pro diskuto pri Jespersen kaj al Guilherme Fians pro korektoj kaj precizigoj. Ne kulpigu ilin pro la restantaj eraroj.

Bibliografio

Ĉiuj retadreso estis kontrolitaj la 11.01.2023. Por retaj publikaĵoj kun longega aŭ nekonstanta retadreso estas indikita la retadreso de supera paĝo, el kiu eblas serĉi la koncernan publikaĵon.

- Achmanova, Ol'ga Sergeevna kaj Evgenij Alekseeviĉ Bokarev. 1956. "Международный вспомогательный язык как лингвистическая проблема." *Вопросы языкознания* 5 (6): 65-78.
- Alameda, Mariano. 1862. "Lista de los señores que componen la Sociedad de la lengua universal." *Boletín de la Sociedad de lengua universal* 6: 189-192.
- Arndt, Hans Werner. 1967. "Die Entwicklungsstufen von Leibniz' Begriff einer Lingua Universalis." En *Das Problem der Sprache*, redaktis Hans-Georg Gadamer, 71-79. München: Fink.
- Astori, Davide. 2011. "Il Solresol fra musica, letteratura e linguistica." *La Torre di Babele. Rivista di letteratura e linguistica* 7: 153-167.
- Auroux, Sylvain. 1983. "La première Société de Linguistique – Paris 1837?" *Historiographia Linguistica* X (3): 241-65.
- Back, Otto. 1996. "Plansprachen." En *Kontaktlinguistik / Contact Linguistics / Linguistique de contact*. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 12.1.), redaktis Hans Goebel, Peter H. Nelde, Zdeněk Starý kaj Wolfgang Wölck, 881-887. Berlin kaj New York: de Gruyter.
- Baquero Almansa, Andrés. 1884. *Hijos Ilustres de la Provincia de Albacete*. Madrid: Perez Dubrull

- Barandovská-Frank, Věra. 2020. *Interlingvistiko: enkonduko en la sciencon pri planlingvoj*. Poznań: Wydawnictwo Rys kaj Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
http://interl.home.amu.edu.pl/interlingvistiko/Barandovska_Interlingvistiko_enkonduko.pdf
- Bausani, Alessandro. 1974. *Le lingue inventate: Linguaggi artificiali, linguaggi segreti, linguaggi universali*. Roma: Ubaldini – tradukis Gustav Glaesser: Alessandro Bausani. 1970. *Geheim- und Universalsprachen*. (Sprache und Literatur 57.) Stuttgart k.a.: Kohlhammer.
- Biblioteca Nacional de España. 2023a. Boletín de la Sociedad de Lengua Universal [Texto impreso]. [Katalogero.] –
<http://catalogo.bne.es/uhtbin/cgisirsi/?ps=6sHeou45cn/BNMA-DRID/147281726/123>
- Biblioteca Nacional de España. 2023b. Proyecto de lengua universal [Texto impreso]. Sotos Ochando, Bonifacio 1785-1869. [Katalogero.] –
<http://catalogo.bne.es/uhtbin/cgisirsi/?ps=x1lS5s8HnW/BNMA-DRID/169210623/9>
- Biblioteca Nacional de España. 2023c. Sotos Ochando, Bonifacio (1785–1869). [Katalogero.] –
<https://datos.bne.es/persona/XX1444501.html>
- Bibliothèque nationale de France. 2023a. Jean François Sudre (1787–1862). [Katalogero.] –
https://data.bnf.fr/fr/10537906/jean_francois_sudre/
- Bibliothèque nationale de France. 2023b. Kerckhoffs, August (1935–1903), Gajewski, Boleslas. [Katalogero.] – <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb30678451s>
- Blanke, Detlev. 1985. *Internationale Plansprachen. Eine Einführung*. (Sammlung Akademie-Verlag 34 Sprache.) Berlin: Akademie-Verlag – reta versio 2020: <https://d-nb.info/1205666974/34>
- Blanke, Detlev. 2000. “Vom Entwurf zur Sprache.” En *Planned Languages: From Concept to Reality*, redaktis Klaus Schubert. Temnumero de *Interface* 15 [1]: 37–89 – denove: Detlev Blanke. 2001. “Vom Entwurf zur Sprache.” En *Planned Languages: From Concept to Reality*, redaktis Klaus Schubert, 37–89. Brussel: Hogeschool voor Wetenschap en Kunst. – <http://d-nb.info/1239423241/34> – reviziita versio: Detlev Blanke. 2006. “Vom Entwurf zur Sprache.” En Detlev Blanke. *Interlinguistische Beiträge*, redaktis Sabine Fiedler, 49–98 + ref. 339–390. Frankfurt am Main k.a.: Lang.
- Blanke, Detlev. 2004. “Plansprachen.” En *Morphologie / Morphology*, redaktis Geert Booij, Christian Lehmann, Joachim Mugdan, Stavros Skopeteas kun Wolfgang Kesselheim, 1563–1573. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 17.2.) Berlin kaj New York: de Gruyter.

- Blanke, Detlev. 2006. "Zur Morphologie von Volapük, Esperanto und Interlingua – ein Vergleich." En Detlev Blanke. *Interlinguistische Beiträge*, redaktis Sabine Fiedler, 201–219 + ref. 339–390. Frankfurt am Main k.a.: Lang.
- Boletín. 1862. [Anonima sentitola noto.] *Boletín de la Sociedad de lengua universal* (9): 286–288.
- Calero Vaquera, María Luisa. 1993. "En torno a la lengua universal. La contribución de Bonifacio Sotos Ochando (1785–1869)." *Revista Española de Lingüística* 23 (2): 221–233 – <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/41291.pdf>
- Calero Vaquera, María Luisa. 1999. *Proyectos de lengua universal. La contribución española*. Córdoba: Publicaciones de la Universidad de Córdoba – <https://www.raco.cat/index.php/Elies/article/download/271560/359188>
- Calero Vaquera, María Luisa. 2020. "The contribution of women to the Spanish linguistic tradition. Four centuries of surviving words." En *Women in the History of Linguistics*, redaktis Wendy Ayres-Bennett, Helena Sanson, 121–144 + ref. 509–661. Oxford: Oxford University Press.
- Cano Calderón, Amelia. 1987. "Lope Gisbert y su Gramática de lengua universal." *Murgetana* 73: 91–104 – <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/2664764.pdf>
- Champ-Rigot, Paul. 1889. "Compte-rendu du 3e Congrès international des volapükistes tenu à Paris, du 19 au 21 août 1889." *Le Volapük* 4 (26): 353–368g – <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6386850n/f1.item/f1n28.pdf>
- Clark, Walter John. 1907. *International Language. Past, Present, Future*. London: Dent. – <https://ia600200.us.archive.org/34/items/internationallan00claruoft/internationallan00claruoft.pdf>
- Codorníu, Ricardo. 1914. *D. Bonifacio Sotos Ochando, el Doctor Zamenhof y los idiomas de su invención. Datos bibliográficos relativos al proyecto de lengua universal de D. Bonifacio Sotos Ochando*. Murcia: Imp. Sucesores de Nogués. – <http://bdh-rd.bne.es/high.raw?id=0000242968&name=00000001.original.pdf>
- Couturat, Louis, kaj Léopold Leau. 1903. *Histoire de la langue universelle*. Paris: Hachette. – <http://data.onb.ac.at/dtl/2912337>
- Décimo, Marc. 2012. "À propos de l'aventure de La Tribune des Linguistes (1854-1860): utopie et dépassement." *Dossiers d'Histoire Épistémologie Langage* (5) – https://shesl.org/wp-content/uploads/2021/04/decimo_2012.pdf

- Décimo, Marc. 2014. *Sciences et pataphysique*. [Dijon]: Les presses du réel.
- Drezen, Ėrnest Karlovič. 1928. *Za vseobščim jazykom (tri veka iskanij)*. Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe izdatel'stvo. – prilaborita traduko de N. Hohlov, N. Nekrasov: Ernest Drezen. 1931. *Historio de la mondolingvo*. 2-a eld. Leipzig: Ekrelo. – <http://data.onb.ac.at/dtl/8828906>
- Duličenko, Aleksandr Dmitrievič. 1990. *Meždunarodnye vspomogatel'nye jazyki*. Tallinn: Valgus. – http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/29085/dulitsenko_mezdunarodnyje.pdf
- “Feuilleton.” 1848. *Allgemeine Musikalische Zeitung* (17) 26.04.1848: kolumno 286. – <https://books.google.com>
- Figuier, Louis. 1868. *Les merveilles de la science*. Vol. 2. Paris: Furne, Jouvett. – <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k24675w/f3.item/f1n708.pdf>
- Forster, Peter G. 1982. *The Esperanto Movement*. (Contributions to the Sociology of Language 32.) The Hague/Paris/New York: Mouton.
- Fuster Ruiz, Francisco. 1986. “Obras de Don Bonifacio Sotos Ochando (Investigación bibliográfica).” *Al-Basit: Revista de estudios albacetenses* 19: 149–187. – <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/1327699.pdf>
- Fuster Ruiz, Francisco. 1996. “Bonifacio Sotos Ochando, creador de una lengua universal.” En *La memoria fiel. Grandes personajes en la historia de Albacete*, 135–167. Albacete: Cultural Albacete. – <http://iealbacetenses.dipualba.es/high.raw?id=0000040210&name=00000001.original.pdf&attachment=0000040210.pdf>
- Gajewski, Boleslas. 1885. “Sur la langue universelle de Sudre.” *Bulletins de la Société d'Anthropologie de Paris* 8: 602–605, diskuto: 605–617. – <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k639201/f6.item/f1n827.pdf>
- Gajewski, Boleslas. 1902. *Grammaire du Solrésol ou Langue Universelle de François Sudre*. Paris – https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b9/Grammaire_du_Solresol.pdf
- Garvía, Roberto. 2015. *Esperanto and Its Rivals. The Struggle for an International Language*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Garvía, Roberto. 2019. “Sotos Ochando’s language movement.” *Language Problems and Language Planning* 43 (3): 325–344.
- Gisbert, Lope. 1861. “Boletín de la Sociedad de Lengua Universal. Programa.” [Depreso el Boletín de la Sociedad de Lengua Universal 1.] Madrid: Imprenta de el Clamor Público. – <https://books.google.com>
- Gisbert, Lope, kaj Pascasio Lorrio. 1862. *Manual de Lengua Universal ó sea ensayo de gramática, ejercicios prácticos de análisis, traducción interlineal y trozos en Lengua Universal para uso de los que se dedican á aprenderla*. Madrid: J. Martín Alegría – <https://bdh-rd.bne.es/pdf.raw?query=id:%220000087589>

- Gaudin, François. 2009. "Henricy Casimir." *Le Maitron, Dictionnaire biographique, Mouvement ouvrier, Mouvement social*. [Versio aktualigita en 2019.] – <https://maitron.fr/spip.php?article61619>
- Guadet, Joseph. 1864. "De la language musicale universelle de Sudre à propos des sourds-muets et des aveugles." *L'Instituteur des Aveugles* – depreso: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k132604t/f1.item/f1n16.pdf>
- Guérard, Albert Léon. 1922. *A Short History of the International Language Movement*. New York: Boni and Liveright. – <http://www.autodidactproject.org/other/guerard1.pdf>
- Hauptenthal, Reinhard. 2012. "Johann Martin Schleyer (1831–1912) und seine Plansprache Volapük." En *Zwischen Utopie und Wirklichkeit. Konstruierte Sprachen für die globalisierte Welt*, redaktis Andrea Pia Kölbl kaj Jennifer Bretz, 63–84. (Bayerische Staatsbibliothek, Ausstellungskataloge 85.) München: Allitera.
- Henricy, Casimir. 1858a. "Société internationale de Linguistique. Premier rapport du Comité de la langue universelle." *La Tribune des Linguistes* 1: 17–39. – <https://download.digitale-sammlungen.de/BOOKS/download.pl?id=bsb10583203>
- Henricy, Casimir. 1858b. "Société internationale de Linguistique. Deuxième rapport du Comité de la langue universelle." *La Tribune des Linguistes* 1: 65–105 + 129–169. – <https://download.digitale-sammlungen.de/BOOKS/download.pl?id=bsb10583203>
- Henricy, Casimir. 1859a. "Des sujets principaux dont s'occupe la Tribune des Linguistes – Langue universelle – Réforme orthographique." *La Tribune des Linguistes* 1: 241–251. – <https://download.digitale-sammlungen.de/BOOKS/download.pl?id=bsb10583203>
- Henricy, Casimir. 1859b. "La langue universelle." *La Tribune des Linguistes* 1: 289–296 + 337–345 + 385–394 + 433–445 – <https://download.digitale-sammlungen.de/BOOKS/download.pl?id=bsb10583203>
- Henricy, Casimir. 1860. "La langue universelle. Réponse à M. Letellier (de Caen)." *La Tribune des Linguistes* 2: 106–115 – <https://download.digitale-sammlungen.de/BOOKS/download.pl?id=bsb10583204>
- Jespersen, Otto. 1928. *An International Language*. London: George Allen & Unwin. – elтираjo en Otto Jespersen. 1960. *Selected Writings of Otto Jespersen*. London: George Allen & Unwin. – elтираjo denove en Otto Jes-

- persen. 2010. *Selected Writings of Otto Jespersen*. Abingdon: Routledge, 400–409.
- Kerckhoffs, Aug. 1886. *Cours complet de Volapük contenant des thèmes et des versions avec corrigés et un vocabulaire de 2,500 mots*. 3-a eld. Paris: Soudier. –
<https://numelyo.bm-lyon.fr/download.php?fichier=1673197791BM-LBML00GOO0100137001105348416.pdf>
- Kocher, Philippe. 2022. *Dirigierende Maschinen*. Bielefeld: transcript.
- Krause, Bernd. 2018. “Verortung von Farben und Bildung von Farbwörtern in ausgewählten philosophischen Planspracheprojekten.” En *Jahrbuch der Gesellschaft für Interlinguistik 2018*, redaktis Cyril Brosch kaj Sabine Fiedler, 79–103. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag. –
<http://www.interlinguistik-gil.de/wb/media/beihefte/JGI2018/JGI2018.pdf>
- Large, Andrew. 1985. *The Artificial Language Movement*. Oxford kaj New York: Blackwell.
- Lázaro, Fernando. 1948. “El nuevo proyecto de una lengua universal.” *Arbor* 10 (30): 239–246. –
<https://search.proquest.com/4a484568-ee17-824b-bdcb-70eb67a8f579>
- Letellier, Charles-Louis-Augustin. 1852. *Cours complet de langue universelle*. Vol. 1: *Grammaire*. Caen: Laporte. –
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6493788b/f1n438.pdf>
- Letellier, Charles-Louis-Augustin. 1859a. “Première lettre sur la langue universelle.” *La Tribune des Linguistes* 1: 446–53. –
<https://download.digitale-sammlungen.de/BOOKS/download.pl?id=bsb10583203>
- Letellier, Charles-Louis-Augustin. 1859b. “Deuxième lettre sur la langue universelle.” *La Tribune des Linguistes* 1: 496–503. –
<https://download.digitale-sammlungen.de/BOOKS/download.pl?id=bsb10583203>
- Lingvo Universala de Sotos Ochando. 2021. –
<https://lengua-universal-de-sotos-ochando.mozello.es/hejmo/>
- Lorrio, Pascasio. 1861. “Extracto del informe que, acerca del Proyecto de lengua universal del Señor Don Bonifacio Sotos Ochando, dió la comision nombrada al efecto en la Sociedad Linguistica de Paris.” *Boletín de la Sociedad de lengua universal* 1: 29–30.
- Manders, Wilhelmus Johannes Arnoldus. 1947. *Vijf kunsttalen. Vergelijkend onderzoek naar de waarde van het Volapük, Esperanto, Ido, Occidental en Novial*. Purmerend: Muusses.

- Manders, Wilhelmus Johannes Arnoldus. 1950. *Interlingvistiko kaj esperantologio*. Purmerend: Muusses.
- Mas Galvañ, Cayetano. 1997. "Liberalismo y exilio en Francia: el caso de Bonifacio Sotos." En *Disidencias y exilios en la España moderna*, redaktis Antonio Mestre Sanchís kaj Enrique Giménez López. Alicante: Universidad de Alicante. –
https://digital.csic.es/bitstream/10261/89910/1/R.C.AEHM_Alicante_1996_2_p.801-815_Mas_Galva%C3%B1.pdf
- Mata, Pedro. 1862. *Curso de lengua universal. Lecciones dadas en la Ateneo Científico y Literario de Madrid en 1861*. Madrid: Villaverde. –
<https://books.google.com>
- Mateos y Sotos, Rafael. 1986. "Bonifacio Sotos Ochando (Ensayo biográfico)." *Al-Basit: Revista de estudios albacetenses* 19: 135–148. –
<https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/1327692.pdf>
- Meillet, Antoine. 1918. *Les langues dans l'Europe nouvelle*. Paris: Payot. –
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4329399/f3.item/f1n504.pdf>
- Moch, Gaston. 1897. "La question de la langue internationale et sa solution par l'Esperanto." *Revue Internationale de Sociologie* 5: 249–295. –
<https://ia802706.us.archive.org/17/items/revueinternatio03statgoog/revueinternatio03statgoog.pdf>
- Moigno, F. 1859. "Appréciation du projet de langue universelle de M. Bonifacio Sotos Ochando par le journal scientifique *Cosmos*." *La Tribune des Linguistes* 1: 279–285. –
<https://download.digitale-sammlungen.de/BOOKS/download.pl?id=bsb10583203>
- Monnerot-Dumaine, Marcel. 1960. *Précis d'interlinguistique générale et spéciale*. Paris: Maloine.
- Mourelle-Lema, Manuel. 1968. *La teoría lingüística en la España del siglo XIX*. Madrid: Prensa Española.
- Neis, Cordula. 2009. "Universalsprache." En Gerda Haßler kaj Cordula Neis: *Lexikon sprachtheoretischer Grundbegriffe des 17. und 18. Jahrhunderts*, 790–836. Berlin kaj Boston: de Gruyter.
- Noordegraaf, J. 1988. "Universele taal of universele grammatica? J. M[.] Hoogvliet en het Volapük." *Voortgang* 9: 163–196. –
https://www.dbnl.org/tekst/_voo004198801_01/_voo004198801_01.pdf
- Ojo y Gómez, José del. 1860. *La lengua universal. Breves consideraciones sobre esta cuestión patriótica*. Madrid: Imprenta Galiano. –
<https://oca.ucm.es/s/patrimonio/item/657960>
- Picht, Heribert. 1996. "Fachkommunikation – Fachsprache." En *Multilingualism in Specialist Communication / Multilingualisme dans la communi-*

- cation spécialisée / Mehrsprachigkeit in der Fachkommunikation*, redaktis Gerhard Budin, 27–45. Vienna: TermNet.
- “Plansprache.” 2022. *Wikipedia* [germana] – <https://de.wikipedia.org/wiki/Plansprache>
- Rij, Inge van. 2015. “‘A living, fleshy bond’: The electric telegraph, musical thought, and embodiment.” *19th-Century Music* 39 (2): 142–166.
- Rodríguez Ponce, María Isabel. 2020. “Las lenguas artificiales musicales.” En *En los límites del lenguaje: diseños artificiales y ficciones comunicativas*, redaktis Carmen Galán Rodríguez kaj María Luisa Calero Vaquera, 149–168. (Estudios de Lingüística del Español, 41.) – <https://bop.unibe.ch/index.php/elies/article/view/8525/11486>
- Rónai, Paulo. 1964. *Homens contra Babel: passado, presente e futuro das línguas artificiais*. Rio de Janeiro: Zahar. – pliampleksigita traduko de Herbert Caro: Paulo Rónai. 1969. *Der Kampf gegen Babel oder Das Abenteuer der Universalsprachen*. München: Ehrenwirth.
- Rose, Gilbert. 2013. “La téléphonie de Jean-François Sudre.” En *Mémoires de l'Académie nationale de Metz* 2013, 159–166. – http://documents.irevues.inist.fr/bitstream/handle/2042/59872/ANM_2013_159-166.pdf
- Sakaguchi, Alicja. 1998. *Interlinguistik. Gegenstand, Ziele, Aufgaben, Methoden*. (Duisburger Arbeiten zur Sprach- und Kulturwissenschaft 36.) Frankfurt am Main: Lang.
- Schleyer, Johann Martin. 1880. *Volapük. Die Weltsprache. Entwurf einer Universalsprache für alle Gebildete der ganzen Erde*. Sigmaringen: aŭtoro. – represo 1982, redaktis Reinhard Haupenthal. Hildesheim, Zürich kaj New York: Olms.
- [Schleyer, Julius, sub la pseŭdonimo] s. i. e. 1879. “Universalschrift und Universalsprache.” *Allgemeine Deutsche Lehrerzeitung* (35): 305–309. – <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de>
- Schmidt, Johann. 1964. *Jenotem valemapika “Volapük”*. Amsterdam-W.: Volapükagased. – germanlingva eldono: Johann Schmidt. 1986. *Geschichte der Universalsprache Volapük*. Saarbrücken: Iltis. – 2-a germanlingva eld. 1998. – tradukis Ph. Combote: Johann Schmidt. 1996. *Historio de la universala lingvo Volapuko*. Courgenard: La Blanchetière.
- Schubert, Klaus. 2007. *Wissen, Sprache, Medium, Arbeit*. (Forum für Fachsprachen-Forschung, 76.) Tübingen: Narr. – <http://d-nb.info/1045615382/34>
- Schubert, Klaus. 2015. “Word-formation and planned languages.” En *Word-formation*, redaktis Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheiser, Susan Olsen kaj Franz Rainer, 2210–2225. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, 40.3.) Berlin kaj Boston: De Gruyter Mouton.

- Schubert, Klaus. 2018a. "Apriorische und aposteriorische Plansprachen – eine Quellenrecherche." En *Jahrbuch der Gesellschaft für Interlinguistik 2018*, redaktis Cyril Brosch kaj Sabine Fiedler, 105–132. Leipzig: Universitätsverlag. – <http://www.interlinguistik-gil.de/wb/media/beihefte/JGI2018/JGI2018-Schubert.pdf> – traduko fare de la aŭtoro: Klaus Schubert. 2018b. Aprioraj kaj aposterioraj planlingvoj – esploro de la fontoj. – <https://d-nb.info/1172505233/34>
- Schubert, Klaus. aperos. "Language construction and specialised communication." *Specialized Communication*, redaktis Ruth Breeze, Jan Engberg kaj Thorsten Roelcke. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft.) Berlin: de Gruyter.
- Sidosi. 2021. A compilation of information about Solresol, the universal musical language. – <https://www.sidosi.org>
- Simonato Kokochkina, Elena. 2004. "Le raisonnement énergétique dans la conception des langues artificielles chez Otto Jespersen." *Cahiers Ferdinand de Saussure* (57): 45–55. – https://www.cercleferdinanddesaussure.org/CFS/Volume_57_2005.pdf
- "Solresol." 2022. *Wikipedia* [germana]. – <https://de.wikipedia.org/wiki/Solresol>
- "Solresolo." 2021. *Vikipedio* [Esperanto]. – <https://eo.wikipedia.org/wiki/Solresolo>
- [Sotos Ochando, Bonifacio]. 1845a. [Anonima sentitola artikolo.] *El Herald*o (Edición de Madrid) 03.07.1845, p. 3. – <https://hemerotecadigital.bne.es>
- Sotos Ochando, Bonifacio. 1845b. "Proyecto de lengua universal. Artículo II (4)." *El Herald*o (Edición de Madrid) 17.07.1845, p. 3. – <https://hemerotecadigital.bne.es>
- Sotos Ochando, Bonifacio. 1845c. "Sobre la lengua universal. Artículo III (4)." *El Herald*o (Edición de Madrid) 02.08.1845, p. 3–4. – <https://hemerotecadigital.bne.es>
- Sotos Ochando, Bonifacio. 1845d. "Sobre la lengua universal. Artículo IV." *El Herald*o (Edición de Madrid) 22.08.1845, p. 3–4. – <https://hemerotecadigital.bne.es>
- Sotos Ochando, Bonifacio. 1845e. "Sobre la lengua universal. Artículo 5.º." *El Herald*o (Edición de Madrid) 27.08.1845, p. 3. – <https://hemerotecadigital.bne.es>
- Sotos [Ochando], Bonifacio. 1852. *Proyecto y ensayo de una lengua universal y filosófica*. 2-a eld. Madrid: Martín Alegría. – <https://books.google.com>

- Sotos Ochando, Bonifacio. 1855a. *Projet d'une langue universelle*, tradukis A. M. Touzé. Paris: Lecoffre. – <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6508523m/f15.item/f1n311.pdf>
- Sotos Ochando, Bonifacio. 1855b. *Résumé analytique d'un projet de Langue universelle*, tradukis A. M. Touzé. Paris: Lecoffre. – <https://books.google.com>
- Sotos Ochando, Bonifacio. 1862. *Diccionario de Lengua Universal precedido del resumen de su gramática, y seguido de varios apéndices muy importantes*. Madrid: Imprenta de J. Martin Alegría. – <https://bdh-rd.bne.es/high.raw?id=0000107202&name=00000001.original.pdf>
- Sotos Ochando, Bonifacio. 1863. *Gramática de la lengua universal*. Madrid: Imprenta de J. Martin Alegría. – <https://bdh-rd.bne.es/high.raw?id=0000108094&name=00000001.original.pdf> – pli ampleksa versio: <https://books.google.com>
- Sprague, Charles E. 1889. "The Volapük Congress at Paris." *Volapük, Gasedil mulik püka bevünetik* 2 (2): 40–46. – <https://books.google.com>
- Strasser, Gerhard F. 1989. "Lingua realis, lingua universalis und lingua cryptologica: Analogiebildungen bei den Universalsprachen des 16. und 17. Jahrhunderts." *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte* 12: 203–217.
- Stria, Ida. 2016. *Inventing Languages, Inventing Worlds. Towards a Linguistic Worldview for Artificial Languages*. (Dysertacje Wydziału Neofilologii UAM w Poznaniu, 29.) Poznań: Wydział Neofilologii UAM w Poznaniu. – https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/17566/1/Stria_9788394760915.pdf
- Suchowolec, Karolina. 2018. *Sprachlenkung – Aspekte einer übergreifenden Theorie*. (Sprachwissenschaft 38.) Berlin: Frank & Timme. – https://www.frank-timme.de/de/programm/produkt/sprachlenkung-aspekte_einer_uebergreifenden_theorie
- Sudre, François. 1866. *Langue musicale universelle inventée par François Sudre, également inventeur de la téléphonie*. Paris: La veuve de l'auteur/Flaxland.
- Sudre, [Marie-]Joséphine. 1866. "Historique des travaux de François Sudre." En François Sudre: *Langue musicale universelle inventée par François Sudre, également inventeur de la téléphonie*. Paris: La veuve de l'auteur/Flaxland, V–XXIX.
- Sudre, Marie-Joséphine. 1883. *Théorie & pratique de la langue universelle, Inventée par Jean-François Sudre, également inventeur de la téléphonie*. Tours: Imprimerie Rouillé-Ladevèze. – <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k132610n/f1n61.pdf>

- Svadost, Ērmar [pseŭdonimo de Nikolaj Pavlovič Istomin]. 1968. *Kak vzniknet vseobščij jazyk?* Moskva: Nauka. – https://bookap.info/book/svadost_kak_voznik_vseobshchiy_yazyk_1968.pdf
- Tresoldi, Roberto. 2011. “L’influenza del Volapük di Schleyer su Zamenhof (1879–1887) / La influo de la lingvo Volapuko de Schleyer sur Zamenhof (1879–1887).” *In Koj Interlingvistikaj Kajeroj* 2 (2): 112–141. – <http://riviste.unimi.it/index.php/inkoj/article/view/1216/1428>
- La Tribune des Linguistes* 1. 1858–1859. – <https://download.digitale-sammlungen.de/BOOKS/download.pl?id=bsb10583203>
- La Tribune des Linguistes* 2. 1859–1860. – <https://download.digitale-sammlungen.de/BOOKS/download.pl?id=bsb10583204>
- Ugarte, N. de. 1890. “El congreso de lengua internacional en Paris.” *Ateneo Caracense y Centro Volapükista Español* 10 (1): 8–12 + 10 (2): 18–22.
- Velarde Lombrana, Julián. 1987. “Proyectos de lengua universal ideados por españoles.” *Taula, Quaderns de Pensament* 7–8: 7–78. – <https://www.raco.cat/index.php/Taula/article/view-File/70591/89794>
- Verna Haize, Christine. 1999. “Un des précurseurs de la phonétique, D. Bonifacio Sotos Ochando.” En *Relaciones culturales entre España, Francia y otros países de lengua francesa*, 387–392. Cádiz: Universidad de Cádiz, Servicio de Publicaciones. – <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/2054447.pdf>
- Vinader y Doménech, Francisco. 1885. *Compendio de la lengua universal de Sotos Ochando simplificada considerablemente por Francisco Vinader y Doménech*. Madrid: Montoya [presejo]. – <http://bdh-rd.bne.es/high.raw?id=0000107320&name=00000001.original.pdf>
- Wüster, Eugen. 1931. *Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik (Die internationale Sprachnormung und ihre Verallgemeinerung)*. 2-a eld. 1966. (Sprachforum, Beiheft 2.) Bonn: Bouvier.

Pri la aŭtoro

Klaus Schubert estas emerita profesoro pri aplika lingvistiko en la universitato de Hildesheim (Germanio). Pli frue li laboris kiel socilingvisto, komputa lingvisto, projektestro kaj profesoro pri lingvoteknologio kaj teknika tradukado. Liaj esploraĵoj interkonsilas interlingvistikon, tradukologion kaj la teorion de faka komunikado.

Retpoŝto: klaus.schubert@uni-hildesheim.de
ORCID-numero: 0000-0002-2684-4303

About the author

Klaus Schubert is emeritus professor of applied linguistics at the University of Hildesheim (Germany). He has previously held positions as a sociolinguist, a computational linguist, a project leader and a professor of language data processing and technical translation studies. His research interests include interlinguistics, translation studies and specialised communication studies.

Über den Verfasser

Klaus Schubert ist Professor für Angewandte Sprachwissenschaft der Universität Hildesheim im Ruhestand. Er war zuvor als Soziolinguist, Computerlinguist, Projektleiter und als Professor für Sprachdatenverarbeitung und Technikübersetzen tätig. Zu seinen Forschungsinteressen zählen die Interlinguistik, die Translationswissenschaft und die Fachkommunikationswissenschaft.

What was the first fully-functioning planned language?

Abstract: In interlinguistics it is generally agreed that Volapük was the first planned language to function in real communication. Recently, however, several authors have put forward the thesis that Sudre's Solresol or Sotos Ochando's universal language were functional at an earlier point in time. According to another thesis, Sotos Ochando's language has even achieved the status of a planned semi-language. The article briefly presents the three languages and investigates the question which one of them according to the available sources was the first functioning planned language. Through a more detailed analysis of the history of the two languages in question it is shown that the question is not of an absolute, but of a gradual nature. Applying Blanke's scale of the development of planned languages as a suitable yardstick for this type of slow and gradual developments, the article tries to detect for each step on the scale, whether or to what extent the relevant language has attained it. It turns out that it can be meaningful to use the scale in a way slightly different from Blanke's own. Further, it is argued that a certain success of one planned language prepares the ground for the social acceptance and the spreading of subsequent planned languages.

Keywords: Fully-functioning planned language; Planned language development; Solresol; Sudre; Sotos Ochando's Lengua Universal; Volapük.

Welches war die erste funktionierende Plansprache?

Zusammenfassung: Als erste in realer Kommunikation funktionierende Plansprache wird in der Interlinguistik allgemein Volapük betrachtet. In letzter Zeit vertreten jedoch einige Autoren die These, das Solresol von Sudre oder die Universalsprache Sotos Ochandos hätten früher als Volapük kommunikativ funktioniert. Es gibt zudem die These, Sotos Ochandos Sprache habe sogar den Status einer Semiplansprache erreicht. Der Aufsatz stellt die drei Sprachen kurz vor und untersucht anhand der auffindbaren Quellen, welche von ihnen die erste funktionierende Plansprache war. Eine genauere Analyse der Geschichte der beiden fraglichen Plansprachen macht deutlich, dass die Frage nicht absoluter, sondern gradueller Natur ist. Als einen für derartige allmähliche Entwicklungen gut geeigneten Maßstab nutzt der Aufsatz Blankes Stufenskala und versucht, für jede einzelne Stufe zu ermitteln, ob und inwieweit die betreffende Sprache sie erreicht hat. Dabei zeigt sich, dass es sinnvoll ist, die Skala ein wenig anders als Blanke anzuwenden. Zugleich wird deutlich, dass ein gewisser Erfolg einer Plansprache den Boden bereitet für die soziale Akzeptanz und die Verbreitung späterer Plansprachen.

Schlagworte: funktionierende Plansprache; Sprachentwicklung bei Plansprachen; Solresol; Sudre; Universalsprache Sotos Ochandos; Volapük.

Otto Prytz
(emeritiĝinta el / retired from)
Universitetet i Oslo, Norvegio / Norway

Ĉu Esperanto, priskribita laŭ siaj propraj premisoj, estas seksisma lingvo?

Resumo: La artikolo komenciĝas per ekzemploj pri la ne-universaleco de gramatikaj kategorioj, ne-universaleco ofte kaŝita pro tio, ke la gramatiko de prestiĝa lingvo, ekzemple la latina en Eŭropo, servis kiel modelo por priskribi aliajn lingvojn. Lingva sistemo devus esti priskribata laŭ siaj propraj premisoj. Opozicioj estas grava trajto de lingvaj subsistemoj. En la opozicio de adjektivoj signifantaj dimension, la markita membro, la malgrand-dimensia, referencas al unu “poluso” de la gamo, dum la nemarkita membro povas referenci al la alia poluso aŭ al la tuta kampo de la opozicio. Aliaj opozicioj en Esperanto estas tiuj de nombro, de kazo kaj de ulo / aĵo. Tiu lasta, en la triapersonaj pronomoj, ekzistas nur en singularo, kaj ĝia markita membro ŝajnas esti “ulo”, kiu siavice enhavas opozicion de sekso, kies markita membro estas “insekso”. Tio signifas, ke la nemarkita membro, “li”, “frato”, “filo” ktp., povas referenci ĉu al la virseksa poluso, ĉu al la tuta kampo de seksa opozicio. Konklude, seksismo estas sinteno, ne eco de lingvo: lingvo kun trajtoj eble spegulantaj sintenojn de iamaj parolantoj, estas perfekte uzebla ankaŭ de kontraŭuloj de seksa subpremado.

Ŝlosilvortoj: Esperanto; Gramatikaj kategorioj; Lingvaj opozicioj; Poluseco / nepoluseco; Sekso.

1 Ĝenerala enkonduko

Multaj homoj supozas, ke gramatiko estas io universala, kaj ke gramatikaj kategorioj estas absolutaj. Oni emis preni la gramatikan sistemon de iu prestiĝa lingvo kiel modelon de tia universala gramatiko. La pra-fonto de la gramatikaj terminoj nun uzataj estas la antikva greka lingvo. La prestiĝo, kiun akiris la latina lingvo pro la potenco de la Romia regno, kaŭzis, ke oni tradukis la grekajn terminojn en la latinan, kaj modifis ilin laŭ ties gramatika strukturo. Dum jarcentoj oni en Eŭropo konsideris la latinan gramatikon la “ĝusta” kaj, sekve, oni priskribis la gramatikojn de aliaj lingvoj laŭ modelo latina.

En aliaj regionoj aliaj lingvoj servis kiel modeloj; tiel, sur la hinda subkontinento la sanskrita estis modela, kaj en la islama mondo la klasika

araba havis similan rolon. Ne estas mia celo ĉi tie diskuti, ĉu vere ekzistas universala gramatiko aŭ ne. Kio tamen estas eksterduba, estas, ke la kategorioj uzataj por konsistigi gramatikan sistemon, multe varias de lingvo al lingvo. Jen kelkaj ekzemploj:

La klasifiko de vortoj laŭ vortklasoj estas malsama en malsamaj lingvoj, kaj eĉ en unu sama lingvo povas ekzisti malsamaj analizoj.

Ne estas universala vero, ke verboj esprimu la tempon, en kiu okazas ago. En multaj lingvoj la aspekto de la ago estas pli grava.

Ne estas universala vero, ke verboj havu voĉojn aktivan kaj pasivan. En Esperanto la participoj estas eksplicite aktivaj aŭ pasivaj, sed en multaj aliaj lingvoj ili povas esprimi ambaŭ sencojn. En la greka ekzistas voĉo mediala, kiu estas nek aktiva, nek pasiva.

Ne estas universala vero, ke substantivo havu nur du nombrojn. En iuj lingvoj ili nombron tute ne havas; en aliaj la nombra kategorio ampleksas ne nur singularon kaj pluralon, sed ankaŭ dualon kaj eble eĉ ankoraŭ aliajn membrojn.

Ne estas universala vero, ke adjektivo havu tri gradojn: pozitivon, komparativon, kaj superlativon. En la hispana, ekzemple, la diferencon inter tio, kio en Esperanto estas komparativo kaj superlativo, oni esprimas per ne-ĉeesto kaj ĉeesto de la difina artikolo; alivorte oni inkluzivas ĝin en la kategorion de (ne)difiniteco (Alarcos Llorach 1994). Pri la hispana oni eĉ povas dubi, ĉu la kategorio de grado entute apartenas al la adjektivoj (kaj adverboj): la esprimiloj de gradoj egale povas modifi substantivojn kaj verbojn.

Ke (ne)difiniteco ne estas universale valida gramatika kategorio, pri tio ne necesas argumenti: jam la unua paragrafo de la *Fundamenta Gramatiko* (en Zamenhof 1905) atentigas pri la malfacileco regi la uzon de la artikolo en Esperanto. Tion, kion oni en unuj lingvoj esprimas per difiniteco aŭ nedifiniteco, oni en aliaj lingvoj esprimas per “tuteco” kaj “parteco”, aŭ oni iel rilatigas ĝin al sintaksaj funkcioj.

Ne estas universala vero, ke tiu, kiu ricevas “utilon aŭ malutilon” de iu ago, ekzemple tiu, al kiu oni ion donas, estu “nerekta komplemento” aŭ “nerekta objekto”. En la finna lingvo por tiu rolo oni uzas kazon, kiu indikas direkton kaj tiel konsistigas parton de la sistemo de lokaj kazoj. Ankaŭ en Esperanto la prepozicio *al* por tiu rolo sugestas, ke ni konsideru ĝin kiel komplementon (adjekton) de direkto.

Pro ĉiuj tiuj diferencoj inter la lingvoj, la gramatika aliro al iu lingvo devas konsisti en priskribo laŭ la premisoj de tiu lingvo mem.

En ĉi tiu esplora noto, mi pritraktas unu fenomenon relative gravan en lingvoj ĝenerale, nome *lingvajn opoziciojn*. Mi studas kelkajn opoziciojn en Esperanto, kaj iom post iom alvenas al temo vekinta polemikon: ĉu Esperanto estas seksisma lingvo.

2 Lingvaj opozicioj

2.1 Enkonduko

Ĉiu elemento de lingva sistemo - aŭ subsistemo - iel estas en opozicio al ĉiuj aliaj elementoj de la sistemo. La sonsistemo de Esperanto estas difinita ĝuste per la opozicioj, per kiuj unu sono rilatas al la aliaj sonoj de la sistemo. Sur la morfologia (vortforma) kampo ni povas paroli pri opozicio inter singularo kaj pluralo en la substantivoj kaj adjektivoj, pri opozicio inter unua, dua, kaj tria personoj en kelkaj pronomoj, ktp. Opozicioj gravas ankaŭ por la atribuo de signifoj al la lingvaj esprimiloj.

Imageblas pluraj tipoj de opozicio. Trubetskoy (1939), la fondinto de la fonologio, klasis la opoziciojn laŭ pluraj interkruciĝantaj kriterioj. Chomsky (1957), la iniciatinto de la genera gramatiko, kreis modelon, laŭ kiu ĉiu opozicio estu dis-erigebla en serion da opozicioj duumaj (binaraj), do opozicioj havantaj nur du membrojn (Chomsky kaj Halle 1968). Ĉi tie mi ne detaligas la aferon, sed koncentriĝas pri unu tipo de opozicio, kiu estas aparte grava por kompreni la funkciadon de kiu ajn lingvo.

2.2 Markita kaj ne-markita membroj

Por ke du (aŭ pluraj) elementoj estu en opozicio, ili devas - kiom ajn paradoksa tio unuavide povas ŝajni - havi ion komunan: ili devas aparteni al la sama sfero aŭ - se oni preferas - al la sama sistemo. Ni facile perceptas la opozicion inter *granda* kaj *malgranda*, ĉar ambaŭ estas adjektivoj, kiuj indikas dimension, do apartenas al unu sama signifokampo. Sed ni ne perceptas opozicion inter *granda* kaj *bruna*, kvankam ankaŭ ambaŭ tiuj vortoj estas adjektivoj; kaj multe malpli ni perceptas opozicion inter la adjektivo *granda* kaj vortoj, kiuj ne estas adjektivoj, kiel la adverbo *tie* aŭ la verbo *veni*.

Kun tia komuna fono unuflanke imageblas opozicio, kies membroj havas egalan rangon. En Esperanto tio eble okazas inter *iri* kaj *veni*. Tamen, aliflanke, imageblas opozicio, en kiu unu el la membroj estas pli ĝenerala ol la alia. Ekzemplon de tia opozicio konsistigas la adjektivoj indikantaj dimension, traktitaj de Manfred Bierwisch (1989), ilustritaj ĉi tie per la adjektivoj de la tri geometriaj dimensioj:

Dimensio granda

longa

larĝa

alta

Dimensio malgranda

mallonga

mallarĝa

malalta

La grand-dimensiaj adjektivoj estas konsiderataj kiel pli ĝeneralaj ol la malgrand-dimensiaj; ja el la unuaj estas derivitaj la ĝeneralaj substantivoj: “la volumeno de korpo estas la *longo* multiplikita per la *larĝo* multiplikita per la *alto*” (ne “la mallongo per la mallarĝo per la malalto”). Tial Bierwisch karakterizas la malgrand-dimensiajn adjektivojn per +*Polarität* (“+poluseco”, markita) kaj la grand-dimensiajn per -*Polarität* (“-poluseco”, nemarkita). Se ni ne konas la dimensiojn de objekto kaj volas demandi pri ili, ni uzas la grand-dimensiajn adjektivojn: “Kiom *longa* estas la tablo?” Nur se ni scias, ke la objekto situas en la malgrand-dimensia parto de la gamo, ni povas permesi al ni duonŝerce demandi, kiel ekzemple: “Kiom *mallonga* estas la tablo?”, “Kiom *mallarĝa* estas la vojeto?”, “Kiom *malprofunda* estas la akvo?”, “Kiom *malvarma* estas la aero?”, “Kiom *maldika* estas la ulo?” En Esperanto la prefikso *mal-* preskaŭ ĉiam donas al la adjektivo malgrand-dimensian signifon. Esceptoj estas *maljuna* kaj *malnova*, kiuj indikas dimension grandan en la opozicio kun *juna* kaj *nova*.

Kiam unu membro de opozicio estas uzata ne sole por indiki unu el la “polusoj”, sed ankaŭ por nur ĝenerale indiki la sferon de la opozicio, oni diras, ke tiu membro estas *ne-markita*. La alia membro, kiu estas uzata nur por indiki unu el la polusoj, estas la membro *markita* (kp. Trubetzkoy 1939, 69). Ofte, sed ne nepre, la tiusence markita membro estas markita ankaŭ morfologie. Ni nun rigardu kelkajn opoziciojn en Esperanto.

2.3 Nombro

Tiu opozicio havas du membrojn: singularo kaj pluralo. Morfologie la pluralo estas markita ĉe substantivoj kaj adjektivoj per -*j*, dum la singularo ne estas markita.

En la reala mondo nur ĉe nombreblaĵoj havas sencon distingi inter unu kaj pluraj; nenombreblaĵoj ne apartenas al la signifokampo de nombrado. Tamen, uzante kiun ajn substantivon aŭ adjektivon, ni vole-nevole devas elekti formon apartenantan al la opozicio de nombroj. Ĉe nenombreblaĵoj la plej oportuna strategio normale estas uzi la formon nemarkitan - kaj sekve malpli ĝenan por ĝusta interpretado de la mesaĝo. Tiu formo estas la singularo: “En Saharo estas *multa sablo*.” Ni tamen povas permesi al ni uzi la markitan membron - la pluralon - por esprimi, ke la kvanto de la nenombreblaĵo estas tiom granda, ke ĝi meritas esti prezentata kiel multenombraĵo: *la grandaj sabloj de Saharo*.

En substantivoj kunmetitaj de du (aŭ pluraj) substantivaj radikoj, oni nombre markas nur la lastan eron de la kunmetaĵo, dirante *infanĝardeno* (ne “infanoj-ĝardeno”), kvankam klare temas pri ĝardeno por infanoj,

kiel indikas la germana vorto *Kindergarten*, de kiu la Esperanta vorto estas paŭsita.

Ankaŭ ĉe nombreblaĵoj eblas uzi la nemarkitan singularon por referenci al pluraj objektoj, se la nombro ne gravas. Aŭto-posedanto povas diri “*Mi havas aŭton*”, eĉ se li havas plurajn (Alonso 1951; Alarcos Llorach 1970).

2.4 Kazoj

La Esperanta kazo-sistemo havas nur du membrojn: nominativon kaj akuzativon. Morfologie la akuzativo estas markita per *-n*, dum la nominativo ne estas markita. Ankaŭ signife la akuzativo estas markita, kvankam ne estas facile determini, kiu signifa trajto estas komuna al ĉiuj ĝiaj uzoj. Eble *direkto* estas esenca parto de ĝia signifo: objekto estas tio, al kio “direktiĝas” la verba ago, kaj post prepozicio kaj ĉe lokaj adverboj la akuzativo montras la direkton de movo.¹ Kiam ne estas bezonata tiu markilo, oni uzas la nemarkitan nominativon - eĉ en kunteksto de direkto, kiel ĉe *al* kaj *ĝis*.

2.5 Uloj kaj aĵoj

Nur ĉe la singularaj triapersonaj pronomoj estas forma distingo inter ulo kaj aĵo: *li* kaj *ŝi* indikas ulon, dum *ĝi* indikas aĵon. La plurala *ili* estas indiferenta pri tiu opozicio. La unuapersonaj pronomoj montras al la parolanto, kaj la duapersonaj al la alparolato. Ĉar kaj parolantoj kaj alparolatoj normale estas personoj, tiuj pronomoj normale montras al uloj, sed ne necesas indiki ulecon kiel specifan eron de ilia signifo (ekzemple, “Kial vi ne volas malfermiĝi, skatolaĉo?”).

La klaso de aĵoj estas multe pli vasta ol la klaso de uloj, kiu ampleksas preskaŭ nur homojn. Tial estas nature, ke multaj afiksoj indikas ne-ulojn: *-aĵ-*, *-ec-*, *-ej-*, *-il-*, *-ing-*, kaj *-uj-*. Tamen, karakterizaĵo de Esperanto estas, ke ĝi havas relative multajn afiksojn, kiuj indikas ulojn: *-an-*, *-estr-*, *-id-*, *-in-*, *-ist-*, *-ul-*, *-ĉj-*, *-nj-*, *bo-*, kaj *ge-*. Al tiuj aldoniĝas la substantivaj participoj, kiuj principe indikas personon. La ekzisto de du triapersonaj singularaj pronomoj indikantaj ulon, kaj nur unu indikanta aĵon, estas plia manifestiĝo de tiu tendenco subkategoriigi ulojn pli ol aĵojn.

1 Ĉi tio ne klarigas *ĉiujn* uzojn de akuzativo, ekzemple tiujn de mezuro kaj tempo, do la priskribo bezonas precizigon.

2.6 Sekso

La sola seksa specifo en la pronomo sistemo estas la vira *li* kaj la ina *ŝi*. Ĉe la substantivoj la ina sekso estas morfologie markita per la sufikso *-in-*, dum la vira ne estas markita. Se la morfologia markiteco respondas al markiteco signifa - kiel ĉe nombro kaj kazo - la ineksaj esprimiloj uzeblas nur por montri al la ina “poluso” de la opozicio, dum la nemarkitaj esprimoj uzeblas kaj por la virseksa “poluso” kaj por la seks-opozicia signifokampo ĝenerale. Tio klarigas, ke la pronomo *li* estas aplikebla ĉu virsekse, ĉu seksneŭtrale.

La lingvosciencaj terminoj “opozicio” kaj “markita”, inter aliaj, ekestis nur post la morto de Zamenhof, do li ne povis priskribi Esperanton per ili. Tamen, en *Lingvaj Respondoj* 89, 90, 91 kaj 92 (Zamenhof 1962), li prezentas la pronomon ĝi kiel nemarkitan rilate al *li* kaj *ŝi*, kaj *li* kiel nemarkitan rilate al *ŝi*. Alivorte, *aĵo* estas la nemarkita membro de la opozicio *aĵo / ulo*, kaj virsekseco estas la nemarkita membro de la opozicio de *sekso*.

En studaĵo publikigita en *Lingva Kritiko*, Marcos Cramer (2021a, poste plidetaligita en Cramer 2021b) klasifikas la substantivojn indikantajn ulon, en kategoriojn: (1) sekse neŭtralajn, ajnaseksajn, ĉe kiuj ne havas sencon aldoni *-in-* por esprimi inecon (*homo, infano, persono, viktimo*); (2) virseksajn, al kiuj nepre aldoniĝu *-in-* por esprimi inecon (*patro, frato, viro, knabo*); (3) sekse neŭtralajn aŭ virseksajn, al kiuj eblas, sed ne nepras, aldoni *-in-* por esprimi inecon (*amiko, profesoro, redaktoro, -isto, -ano*); (4) ineksajn per si mem (*damo, geĵŝo, matrono*); (5) virseksajn per si mem (*boko, eŭnuko*).

Mi ne estas ano de rigora subkategoriiĝo: mi taksas, ke la gramatikaj principoj estas tiel ĝeneralaj, ke ne necesu subkategoriiĝado por klarigi ilian aplikadon. Inter la supre menciitaj “kategorioj” mi do principe ne perceptas klarajn limojn, sed ĉiu el ili koncentriĝas en difinita parto de la signifokampo de “sekseco”.

La vortoj el la kategorioj (4) kaj (5) falas ekster la kampo de seksa opozicio, ĉar ili klare situas nur ĉe unu poluso.

La vortojn el la kategorio (2) Marcos Cramer sendube metis en tiun kategorion, ĉar ili situas tiel proksime al la virseksa poluso, ke praktike ne eblas uzi ilin en ĝenerala, ne-markita senco. Tamen, eĉ en la verkaro de Zamenhof oni facile trovas ekzemplojn de sekse nemarkita uzo ankaŭ de tiuj vortoj. Jen kelkaj: “la *nepoj* vin benos” (*La vojo*) (Zamenhof 1929, 587); “Al la *fratoj*” (titolo de poemo, en kiu *fratoj* figuras nemarkite ankaŭ en la teksto) (Zamenhof 1929, 588); “Kuniĝu la *fratoj*” (*Preĝo sub la verda standardo*) (Zamenhof 1929, 590); “Kristanoj, hebreoj aŭ mahometanoj / ni ĉiuj de Di’ estas *filoj*” (Zamenhof 1929, 590). Estas nepenseble, ke Zamenhof per tiuj vortoj celus nur virseksulojn!

La vortoj el la kategorio (3) esprimas ulojn, kies seksa aparteno ne nepre estas indiferenta, do povas sentiĝi bezono marki ineksecon ĉe ili.

Sekve ili kondutas kiel nemarkitaj membroj de opozicio, povante indiki ĉu proksimecon al unu poluso, ĉu ĝeneralecon.

La vortoj el la kategorio (1) indikas ulojn, kiuj havas seksan apartenon, sed la signifo de tiuj vortoj estas tiel ĝenerala, ke la seksa aparteno estas indiferenta. Ili do iel kovras la tutan kampon de seksa opozicio.

3 Konkludoj

Per ĉi tiu esplora noto mi volis montri, ke opozicioj inter membroj ne-markita kaj markita(j) estas fenomeno normala en lingvoj. Ili utilas por fari manipuleblan sistemecon el la amorfa mondo, kiu ĉirkaŭas nin. Ĉu la opozicioj establitaj en difinita lingvo estas logikaj - aŭ eĉ etikaj - tio estas eksterlingva afero. Lingvo estas ilaro, kiu konsistas el limigita kvanto da iloj, kiujn ni devas uzi laŭ iliaj ebloj.

Ĉu la strukturo de lingvo povas influi la sintenojn de ĝiaj parolantoj? Kaj ĉu la sintenoj de la parolantoj de difinita lingvo povas determini ties strukturon? Ambaŭ demandojn oni povas respondi per "eble certagrade." Ne estas tute hazarde, kiuj kategorioj kaj opozicioj ekestas en iu lingvo: tio parte dependas de la esprimbezonoj sentataj de ĝiaj parolantoj. Se tiuj bezonoj ŝanĝiĝas tra la tempo, oni emas kontentigi ilin per la iloj provizitaj de la heredita lingvo; sed se la ŝanĝoj de la esprimbezonoj estas tiel drastaj, ke ili vekas senton de neceso ŝanĝi ankaŭ parton de la ilaro, tiam ankaŭ la lingvo ŝanĝiĝas, kvankam multe pli malrapide ol la esprimbezonoj. Se lingvo iam ekhavis seksisman strukturon, kaj ĝiaj parolantoj post iom da tempo sentas sin ĝenataj de tiu strukturo, ili ne forĵetas la lingvon aŭ proponas drastajn ŝanĝojn, sed uzas la ilojn, kiujn ili havas je sia dispoŝo, por laŭeble mildigi la ĝenon. Lingvo kun trajtoj seksismaj, eble spegulantaj iamajn sintenojn de ĝiaj parolantoj, estas perfekte uzebla ankaŭ de kontraŭuloj de seksa subpremado. En la hispana lingvo, ekzemple, la gramatika ingenro estas sekse markita, dum la virgenro estas ne-markita. Sekvo de tio estas, ke unu sama vortformo, *hermanos*, signifas "fratoj" kaj "gefratoj", dum estas aparta vortformo, *hermanas*, por "fratinoj" (kaj same pri multaj aliaj vortoj). Eĉ la pronomo *ni* havas specialan, markitan ingenran formon en la hispana, *nosotras*, uzeblan kun referenco ekskluzive al inoj, dum la virgenra formo *nosotros* uziĝas indiferente pri nur viroj kaj pri ambaŭseksa grupo. Tio tamen ne igis eĉ la plej ardajn adeptojn de seksa egaleco proponi forigon de la du-genra sistemo de la hispana lingvo.

Esperanto jam trapasis la stadion de lingvoprojekto; ĝi estas lingvo kun jam establita strukturo same malfacile ŝanĝebla, kiel la strukturo de genta lingvo. Ni laŭeble konscie uzu tiun ilaron tia, kia ĝi estas. Se sentiĝos sufiĉe forta bezono de modifoj de la ilaro, ili jam aperos en la pleneco de la tempo.

Bibliografio

- Alarcos Llorach, Emilio. 1978. *Estudios de Gramática Funcional del Español*. Madrid: Gredos.
- Alarcos Llorach, Emilio. 1994. *Gramática de la Lengua Española*. Real Academia Española, Colección Nebrija y Bello. Madrid: Espasa-Calpe.
- Alonso, Amado. 1951. *Estudios Lingüísticos: Temas Españoles*. Madrid: Gredos.
- Bierwisch, Manfred. 1989. “Semantik der Graduierung.” En *Grammatische und konzeptuelle Aspekte von Dimensionsadjektiven*, redaktis Manfred Bierwisch kaj Ewald Lang, 91-286. Berlin: Akademie Verlag.
- Chomsky, Noam. 1957. *Syntactic Structures*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Chomsky, Noam kaj Morris Halle. 1968. *The Sound Pattern of English*. New York: Harper & Row.
- Cramer, Marcos. 2021a. “Seksneŭtralaj parencovortoj: Rezultoj de opinisondo.” *Lingva Kritiko*. Konsultita la 10-an de Februaro 2023. <https://lingvakritiko.com/author/marcos/>.
- Cramer, Marcos. 2021b. “Empirical study on the use of gender-neutral pronouns in Esperanto.” En *The Intercultural Role of Esperanto*, redaktis Ilona Koutny, Ida Stria kaj Michael Farris, 201-218. Poznań: Wydawnictwo Rys kaj Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Trubetzkoy, NikolaJ S. 1939. *Grundzüge der Phonologie*. (Travaux du Cercle linguistique de Prague, 7.) Leipzig: Harrassowitz.
- Zamenhof, Ludwik Lejzer. 1905. *Fundamento de Esperanto*. Paris: Hachette.
- Zamenhof, Ludwik Lejzer. 1929. *Originala Verkaro de L. L. Zamenhof*, redaktis Johannes Dietterle. Leipzig: Ferdinand Hirt & Sohn.
- Zamenhof, Ludwik Lejzer. 1962. *Lingvaj respondoj, konsiloj kaj opinioj pri Esperanto*. Sesa Eldono, redaktis Gaston Waringhien. Marmande: Esperantaj Francaj Eldonoj.

Pri la aŭtoro

Otto Prytz naskiĝis en norda Norvegujo 1943, eklernis Esperanton en 1955 en porblindula lernejo, studis hispanan lingvon, rusan lingvon kaj ĝeneralan lingvistikon, kaj laboris kiel lekciisto pri hispana lingvo en la Universitato de Oslo inter 1978 kaj 2005. Inter 2004 kaj 2022, li estis membro de la Akademio de Esperanto.

Retadreso: pilotto@online.no

About the author

Otto Prytz was born in northern Norway 1943, started learning Esperanto 1955 at a school for the blind, studied Spanish, Russian, and General Linguistics, and worked as a lecturer in Spanish at the University of Oslo from 1978 to 2005. From 2004 to 2022, he was a member of the Academy of Esperanto.

Sobre el autor

Otto Prytz nació al norte de Noruega 1943, aprendió esperanto 1955 en una escuela para ciegos, estudió lengua española, lengua rusa y lingüística general, y trabajó como profesor de español en la Universidad de Oslo de 1978 a 2005. De 2004 a 2022, fue miembro de la Academia de Esperanto.

Is Esperanto, as described on its own premises, a sexist language?

Abstract: The article starts with examples showing the non-universality of grammatical categories, a non-universality often hidden by the fact that the grammar of a prestigious language, e.g. Latin in Europe, has served as a model for describing other languages. A language system should be described on its own premises. Oppositions constitute an important feature of language subsystems. In the opposition of adjectives denoting dimension, the marked member, the one denoting small dimension, refers to one “pole” of the range, whereas the unmarked member may refer to the other pole or to the whole range of the opposition. Other oppositions in Esperanto are those of number, of case and of person/thing. In 3rd-person pronouns, the last-mentioned exists only in singular, and its marked member seems to be “person”, which, in turn, contains an opposition of sex, whose marked member is female. That means that the unmarked member, “li” (he), “frato” (brother), “filo” (son), etc., may refer either to the male pole or to the whole range of the opposition. In conclusion, sexism is an attitude, not a property of a language: a language with features which might reflect attitudes of erstwhile speakers, is perfectly usable also for opponents of sexual oppression.

Keywords: Esperanto; Grammatical categories; Language oppositions; Polarity / non-polarity; Sex.

El Esperanto, descrito a sus propias premisas, ¿es una lengua sexista?

Resumen: El artículo empieza con ejemplos de la no-universalidad de categorías gramaticales, no-universalidad a menudo oculta porque una lengua prestigiosa, p. ej. el latín en Europa, haya servido como modelo

para describir otras lenguas. Un sistema lingüístico debería describirse a sus propias premisas. Las oposiciones constituyen un rasgo importante de subsistemas lingüísticos. En la oposición de adjetivos de dimensión, el miembro marcado, el de dimensión pequeña, se refiere a un “polo” de la gama, mientras que el miembro no marcado puede referirse bien al otro polo, bien a todo el campo de la oposición. Otras oposiciones del esperanto son las de número, de caso y de persona/cosa. En los pronombres de tercera persona, ésta última existe sólo en singular, siendo, al parecer, su miembro marcado “persona”, que, a su vez, contiene una oposición de sexo, cuyo miembro marcado es “femenino”. Eso significa que el miembro no marcado, “li” (él), “frato” (hermano), “filo” (hijo) etc., puede referirse al polo masculino o a todo el campo de la oposición de sexo. En conclusión, el sexismo es una actitud, no una cualidad lingüística: una lengua, aun reflejando actitudes de hablantes de antaño, es perfectamente utilizable también para los militantes contra la opresión sexual.

Palabras-clave: Categorías gramaticales; Esperanto; Oposiciones lingüísticas; Polaridad / no-polaridad; Sexo.

KIMURA Goro Christoph
Sophia University Tokyo, Japanio / Japan

Recenzo de la libro

Grin, François, Manuel Célio Conceição, Peter A. Kraus, László Marác, Žaneta Ozoliņa, Nike K. Pokorn kaj Anthony Pym, red. 2018. *The MIME Vademecum. Mobility and Inclusion in Multilingual Europe*. s.l.: MIME Project

MIME (Mobileco kaj inkluzivigo en multlingva Eŭropo) estis granda esplorprojekto financita de la Eŭropa Komisiono. Dum ĝia kvarjara projektdaŭro (2014-2018) ĉirkaŭ 70 esploristoj el 11 diversaj akademias esplorkampoj laborantaj en 22 institucioj en 16 landoj kunlaboris por evoluigi lingvopolitikajn strategiojn, kiuj taŭge balancu inter la du bazaj defioj de eŭropa integriĝo, inter kiuj ofte necesas trovi kompromison: “mobileco” kaj “inkluzivigo”. Kiamaniere parolantoj/uzantoj de naciaj lingvoj, lingvoj de malplimultaj popoloj kaj lingvoj de enmigrintoj povas harmonie kunvivi, ne izoligante sin disde la aliaj kaj tamen tenante sian identecon? La projekto celis kunmeti kaj analizi la kutime dise diskutatajn diversajn aspektojn de lingvopolitiko por doni orientiĝon al administrado de lingva diverseco en Eŭropo.

La recenzita manlibro koncize prezentas la ĉefajn rezultojn de la projekto. La eldonaĵo intencas doni al decidantoj kaj praktikantoj de lingvopolitiko sur diversaj niveloj helpon por plani kaj realigi politikon en la koncernaj agadkuntekstoj.

La strukturo de la libro jenas. Post prezento de la projekto kaj de ĝiaj bazaj rezultoj, kiuj emfazas la neceson kaj eblecon de kohera lingvopolitiko, sekvas respondaj tekstoj al 72 demandoj pri multilingveco. La respondaj tekstoj, arigitaj en ses grupoj, havas la saman strukturon konsistantan el kvin partoj: unue la signifo de la demando estas klarigita, due la aktuala akademiascikonono pri tiu temo estas resumita surbaze de antaŭaj kaj MIME-aj esploroj. Trie faktoj aŭ ekzemploj estas prezentitaj por pli bona kompreno. Kvare proponitaj estas ideoj helpaj por politikaj decidoj. Fine troviĝas bibliografiaj informoj pri rilataj publikaĵoj por plia okupiĝo pri la demando.

En tiu ĉi recenzo ne eblas prezenti ĉiujn demandojn pritrakitajn en la libro. Do, unue ni trarigardu la ses gruptemojn kaj poste pli detale elprenu

demandojn, kiuj povus esti aparte interesaj por esperantologoj kaj interlingvistoj.

La unua grupo “politikanalizo” (demandoj 1-13) okupiĝas pri bazaj demandoj de lingvopolitiko kiel publika politiko. Legantoj informiĝas pri metodoj de politikanalizo kaj pri principoj de lingvopolitikaj decidoj laŭ politika, socia, eduka, ekonomia kaj leĝa aspektoj. La dua grupo “malplimultoj, plimultoj kaj lingvaj rajtoj” (demandoj 14-25) temas pri defioj por kunvivado de lingva plimulto kaj malplimulto. Oni povas konstati la nunan staton de la evoluo de lingvaj rajtoj. La tria grupo “lingva diverseco, mobileco kaj integriĝo” (demandoj 26-40) enhavas demandojn pri pliiĝo de kompleksa multlingveco kun tradicie ekzistantaj kaj novaj lingvoj en la sama teritorio. “Lingva edukado, instruado kaj lernado” estas la temo de la kvara grupo (demandoj 41-53). La kvina grupo, titolita “tradukado, lingvaj teknologioj kaj alternativaj strategioj” (demandoj 54-64), pridiskutas diversajn strategiojn de interlingva komunikado. Malmulte esplorataj “Specialaj temoj” (demandoj 65-72) konsistigas la sesan grupon, i. a. tiaj rilataj al multlingveco en ekonomiaj aktivecoj kaj homaj moviĝoj. Aparte aktuala temo pro atako de rusa armeo en Ukrainio iĝis la demando 68 “Kiel la manipulado de etnaj krevaj povas esti evititaj?” Precipe fokusante al ruslingvanoj en la Eŭropa Unio, la teksto substrekas la gravecon de kapablo al kritika inform-alproprigo kontraŭ misinformado, gravega defio en la hodiaŭa mondo sendepende de lingva fono.

Inter la esploristoj, kiuj verkis la tekstojn, troviĝas konataj esperantologoj kaj esperanto-parolantoj kiel ekzemple Cyril Brosch, Sabine Fiedler, Michele Gazzola, Bengt-Arne Wickström kaj la ĉefredaktanto François Grin mem. Tial ne mirindas, ke la publikaĵo enhavas multajn aspektojn interesajn por esplorantoj kaj praktikantoj de la planlingvo. Por tiuj legantoj, tiu ĉi manlibro povas esti aparte utila por kompreni la socian, teknikan kaj lingvopolitikan medion en kiu Esperanto troviĝas kaj por lokigi la fenomenon Esperanto en pli vastan kuntekston de interlingvaj strategioj.

Diversaj tekstoj en la manlibro ripete montras, ke male al la ofta aserto kaj publika imago, la sola uzo de la angla en interlingva komunikado estas nek reala nek sufiĉa nek ideala nek antaŭvidebla (ekz. demandoj 7, 21, 30, 37, 53, 60). Ankaŭ la rekonceptigo de la angla kiel ne etne bazita ELF (*English as a Lingua Franca*; la angla kiel lingvafrankao) estas kritikata, ĉar tio ne senigas la maljustecon (demando 59). Tiuj esplorrezultoj, kune kun la teoriaj principoj prezentitaj en la libro, ŝajnas subteni la longjarajn pledojn de esperantistoj por pli justa kaj efika lingvopolitiko.

Sed el tiu ĉi konstato ne sekvas la konkludo, ke Esperanto simple anstataŭigu la anglan kiel internacia lingvo kaj la problemoj estos solvitaj. Tion klare montras la baza teksto pri interlingvaj strategioj (demando 35 “Kial ni

kombinu diversajn komunikajn strategiojn?”, László Marác), kiu atentigas ne nur pri problemoj uzi etne bazitajn lingvojn kiel la anglan kiel komunan lingvon, sed ankaŭ emfazas la komplementecon de diversaj strategioj. Kiel tiajn strategiojn ĝi mencias lernadon de fremdaj lingvoj (uzon de la lingvo de la partnero), tradukadon, interkomprenan multlingvecon (*lingua receptiva*), interkompreniĝon inter rilataj lingvoj kaj ankaŭ alternativajn komunajn lingvojn kiel planlingvoj (ekz. Esperanto) aŭ klasikajn lingvojn kiel la latinan. Ĉiuj tiuj strategioj krom la uzo de la latina estas pritraktitaj en unu aŭ pluraj tekstoj en la manlibro.

Aparte emfazita estas la lernado de fremdaj lingvoj (demandoj 36, 38, 39 kaj la tekstoj en la kvara grupo 41-53). Tradukado, inkluzive de novaj eblecoj de maŝintradukado, estas la due ofte pritraktita strategio (30, 31, 54, 56, 58, 62, 63, 64). Ankaŭ la rilato inter tiuj ĉefaj krom-anglaj strategioj estas komplementaj. La esplorrezultoj kadre de MIME montras, ke plia uzo de tradukado ne malpliigas la neceson lerni fremdajn lingvojn. Tradukado ne povas esti perfekta kaj homoj volas rekte interkomuniki.

La utileco de trejnado kaj uzo de ricevaj kapabloj estas ripete emfazita en diversaj tekstoj (15, 45, 52, 55, 61). Ofte eblas legi tekston aŭ kompreni elparolon en lingvo, kiun oni mem ne (sufiĉe) bone regas. Esploristoj trovis komunikadon uzante tiajn ricevajn kapablojn en diversaj ne-formalaj situacioj, sed konstatas, ke la eblecoj de tiaj strategioj ankoraŭ ne estas konscie evoluigitaj en lingvolernado kaj utiligataj en la socio.

Al la strategioj ne sufiĉe politike kaj socie agnoskitaj apartenas ankaŭ Esperanto. Responde al la demando “Ĉu planlingvoj kiel Esperanto estu promociitaj kiel internacia lingvafrankao?” (demando 57), Fiedler kaj Brosch argumentas, ke ĝia relativa lernfacileco kontribuas al mobileco kaj integriĝo. Ilia esploro montras, ke la uzo de Esperanto ne ekskludas aliajn lingvojn kaj ke la propedeŭtika efiko eĉ helpas lerni aliajn lingvojn. Tiel, Esperanto bone akordiĝas kiel valora ero en la interlingva strategiaro. Ili proponas, ke edukaj sistemoj serioze rekonsideru la kontribueblecon de tiu ĉi planlingvo en interlingva komunikado. El vidpunkto de esperantologio oni povus bedaŭri, ke malgraŭ ĝia diversa aplikhistorio kaj -ebleco nur unu teksto pritraktas Esperanton. La fakto tamen, ke tiu teksto ne troviĝas en la grupo de “specialaj temoj”, sed estas integrita en la grupo pri interlingvaj strategioj, jam estas sufiĉe bona kaj salutinda atingo. La enhavo mem ne estas nova por esperantologoj, sed ĉiam denove indas montri la kontribueblecon de Esperanto al eksteruloj surbaze de konkretaj esploroj.

Kvankam skribita por praktikantoj, la manlibro, kiu montras la nunan staton de esploro pri lingvopolitiko en facile alirebla formo, estas utila ankaŭ por esplorantoj de lingvopolitiko kaj aliaj interesitoj pri lingvaj demandoj en la socio. Ĝi bone taŭgas kiel bazo por diskuto pri diversaj lingvopolitikaj temoj. Mi uzis ĝin en mia lingvosociologia seminario por postdiplomaj

studentoj ĉe Sophia-universitato en Tokio. Parto kvar, kiu prezentas ideojn pri pli bona multilingva edukado kaj universitata lingvopolitiko, estas pensiga kaj inspira por edukistoj kaj universitatanoj. Por esperantologoj, aparte la kvina grupo pri interlingvaj strategioj estas rekomendinda legaĵo por vastigi la horizonton. Kvankam la strategioj ne estas sisteme prezentitaj kaj la aspektoj priskribitaj en la projekto spegulas la interesojn de la esploristoj en la projekto¹, feliĉe por esperantologoj, Esperanto apartenas al la pritraktitaj strategioj.

El vidpunkto de praktika utileco estus utile havi liston (indekson) de ŝlosilaj kaj sciindaj fakterminoj, kiuj ne videblas en la titoloj de la tekstoj sed ripete aperas en la tekstoj – el esperanta vidpunkto menciendas ekzemple “lingva justeco” (*linguistic justice*) kaj “propedeŭtika efiko” (*propedeutic effect*). Tia listo helpus ankaŭ por unuecigi la signifon de la fakvortoj aŭ almenaŭ atentigi pri malsamsignifaj uzoj. Ekzemple, “interkompreniĝo” (*intercomprehension*) estas uzata kiel subkategorio (demando 35) aŭ sinonimo (demando 55) de riceva multlingveco.

La limigita longeco de la tekstoj ne permesas profundan diskuton de la unuopaj temoj. Por legantoj, kiuj sentas tian bezonon, la projekto ofertas alian, pli ampleksan libron (Grin, Marácz, kaj Pokorn 2022).

Bibliografio

- Grin, François, László Marácz kaj Nike K. Pokorn, red. 2022. *Advances in Interdisciplinary Language Policy*. Amsterdam kaj Philadelphia: John Benjamins.
- Kimura, Goro Christoph. 2019. “Interlinguale Strategien im Vergleich: allgemeine Eigenschaften und deutsch-polnische Anwendungen.” En *Jahrbuch der Gesellschaft für Interlinguistik 2019*, redaktis Cyril Robert Brosch kaj Sabine Fiedler, 43-57. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.

Pri la recenzanto

KIMURA Goro Christoph (nask. 1974), socilingvisto. Ekde 2012 profesoro pri germanaj kaj eŭropaj studoj ĉe la Fakultato por Fremdaj Lingvoj kaj Studoj de Sophia-Universitato en Tokio. Estis gastesploristo ĉe la Eŭropa Universitato Viadrina en Frankfurt/Oder (2012–2013) kaj ĉe la Universitato Leipzig (2021–2022). Esploras inter alie la rolon de lingvo en interpopolaj kaj internaciaj rilatoj.

Retadreso: g-kimura@sophia.ac.jp
 ORCID-numero: 0000-0002-2298-3648

1 Kimura (2019) ordigas ĉiujn teorie penseblajn interlingvajn strategiojn kaj prezentas iliajn bazajn trajtojn.

About the reviewer

KIMURA Goro Christoph (born 1974), sociolinguist. Since 2012 professor of German and European studies at the Faculty of Foreign Studies, Sophia University in Tokyo. 2012–2013 guest researcher at the European University Viadrina in Frankfurt/Oder, 2021–2022 at Leipzig University. His research interests include the role of language in trans- and international relations.

Über den Rezensenten

KIMURA Goro Christoph (geboren 1974), Soziolinguist. Seit 2012 Professor für Deutsche und Europäische Studien an der Fakultät für Auslandsstudien der Sophia-Universität in Tokyo. 2012–2013 Gastwissenschaftler an der Europa-Universität Viadrina in Frankfurt/Oder, 2021–2022 an der Universität Leipzig. Er forscht u. a. über die Rolle der Sprache in trans- und internationalen Beziehungen.

Carlo Minnaja
Università di Padova, Italio / Italy

Recenzo de la libro

**Alcalde, Javier kaj José Salguero, red. 2018. *Antaŭ unu jarcento – La granda milito kaj Esperanto*.
Paris: Eldona Fako Kooperativa de SAT.**

La redaktoroj mem deklaras ĉi libron “mozaiko”. Fakte ĝi estas kuno de brilaj eroj diverskoloraj, kiuj tamen ne konsistigas fadenon: ĉiu el ili povas esti legata aŭtonome kaj estas en si mem kompleta. Kunlaboris tridek naŭ aŭtoroj aŭ tradukintoj el diversaj tempoj, jen per personaj leteroj trovitaj en arkivoj, jen per artikoloj elfositaj el gazetoj de la unua duono de la pasinta jarcento, jen per eseoj tute freŝdataj, kiuj rakontas, komentas, komparas.

Dirindas tuj, ke la bibliografiaj elementoj estas laŭdinde tre skrupule notitaj piednote, tiel ke ne necesas iri al alia paĝo por trovi komentojn. Tiaj elementoj estas ĉiam kompletaj: se io estas prenita el retejo, oni povas tuj aliri la koncernan paĝon.

La jaroj de la Unua Mondmilito estis ter-frakasaj kaj kred-frakasaj, kaj tion oni perceptas en ĉiu kontribuo: brulantaj vilaĝoj, rat-infestitaj tranĉeoj, ŝrapnela buĉado, milit-kaptitejo, putrinta manĝaĵo kaj la preskaŭ mirakla konscio, ke ankaŭ ĉi-foje oni eskapis morton. Abrupte rompiĝis la trankvilo, kiu dum la antaŭaj ĉirkaŭ kvar jardekoj instigis la homaron al plibonigo de la vivo ankaŭ pere de entuziasmigaj teknologiaj progresoj.

La verko proponas ĝuste tion, kion la titolo diras: “Antaŭ unu jarcento – La granda milito kaj Esperanto.” La du temoj estas traktataj preskaŭ komplete aparte; la unua parto estas historia resumo, tamen kun la supozo, ke la nuna leganto jam konas kiaj estis la nacioj, kiuj sin alfrontis ekde 1914: unuflanke la “Centraj Potencoj”, ĉefe Aŭstrio, Germanio kaj Turkio (Italio neŭtralis en la unua jaro de la milito), kontraŭflanke la Entento kun Francio, Britio kaj Ruslando, al kiu aliĝis Italio en 1915. Utilus geografia mapo de la mondo, ĉar estas menciataj iuj teritorioj, kies lokon sur la terglobo ne ĉiu kapablas tuj indiki. Oni povas ĉion trovi en eŭropaj mezlernejaj manlibroj, kvankam iuj interesaj detaloj estas spureblaj nur per lupeo. Ekzemple, la unua pafo de la milito okazis en Aŭstralio (tiam apartenanta al la brita reĝlando), ĉar tien alvenis telegramo, kiu tuj sciigis, ke Britio militdeklaris al Germanio, kaj germana ŝipo klopodis eliri el aŭstralia haveno kaj estis

per pafo konvinkita ne moviĝi. Alia menciita detalo, inter la multegaj, estas, ekzemple, ribelo de francaj soldatoj senditaj militi en Oriento; la subpremado far la armeaj ĉefoj estis forta: 23 mil procesitoj, 629 mortkondamnitaj (eble nur 55 ekzekutitoj).

Multo estas rakontata ankaŭ pri kio okazis ĉirkaŭ kaj post la milito. La bolŝevika venko de la oktobra revolucio renversis la rusan imperion, kaj miksiĝis kun la konsekvencoj de la granda milito, en kiu Rusio, partopreninte kiel membro de la Entento, estis tamen venkita de la germanoj en gravaj bataloj kaj rapidis subskribi pacon apartan longe antaŭ ol la milito finiĝis en la cetero de Eŭropo.

Eŭropaj lernejoj manlibroj malofte reliefigas la okazintaĵojn en orienta Azio; ja ankaŭ tie germanaj posedaĵoj engaĝis ŝipojn kaj terarmeojn kontraŭ Usono kaj Japanio, kiuj estis aliancanoj de la Entento. Tamen la plej grava evento, kiu difinis la rearanĝigon de la potencorilatoj sur la tuta terĝlobo, estis la kolapso de la frontoj eŭropaj. En tio la nun recenzata verko estas tre vastaspira, rakontante, ekzemple, ke la mastrumado de militkaptitejoj en Siberio estis transdonita al la japana registaro, post la foriro de la francaj, britaj kaj usonaj kontingentoj, kaj ke japanoj restis en insulo Saĥaleno ĝis 1925.

La libro ampleksas antaŭparolon, postparolon kaj tri ĉapitrojn kun titoloj respektive “La milito”, “La milito kaj Esperanto”, “Personaj memoroj”; la unuaj du havas po dek subĉapitrojn. La enhavataj eroj estas jen originale esperantlingvaj, jen tradukoj el aliaj fontoj kun eventualaj retuŝoj, kaj forte baziĝas sur taglibroj de travivintoj, unu eĉ neniam antaŭe publikigita. La lingva flanko estas apenaŭtuŝita, sed kortuŝas la desegno pri amika futbalmatĉo inter malamikaj soldatoj. Pri tia periodo kaj tia monda evento neniu verko povas esti “kompleta.” La redaktoroj mem bedaŭras pri nekompleteco. Efektive mankas multo el Azio, sed ankaŭ el la okazaĵoj en la suda eŭropa fronto: la dissplitiĝo de la aŭstria-hungaria armeo en somero-aŭtuno de 1918 en teritorioj italaj, slovenaj, kroataj preskaŭ ne trovas mencion, kvankam ĝuste la batalo ĉe Vittorio Veneto, kiun partoprenis ĉefe italoj, kaŭzis la kolapson de la aŭstria fronto kaj la finon de la milito en Eŭropo kun la armistico de la 3a de novembro 1918, sur kies bazo poste okazis diversaj pactraktatoj. Tiun specifan nekompletecon mi bedaŭras persone, ĉar ĝuste mia patro estis unu el la “bravaj knaboj de la 99°”, italaj deknaŭjaruloj rekrutitaj urĝe post malvenko en Caporetto (nun Koparid en Slovenio), kaj mi estus havinta pluron por rekte transdoni el liaj rakontoj.

Ja rememoroj pri antaŭ jarcento devas ĉerpi el antaŭaj generacioj. Nikolao Gudskov raportas pri sentoj kiuj ja penetris la rusan popolon: patriotismo, nobleco de Rusio en la celoj de la milito kaj en rilatoj al aliancanoj kaj al malamikoj, sed, laŭ la nuna ideologia fluo, ĉio kio estis en Rusio antaŭ

la revolucio estis ĝenerale bona, ĉiuj sekvoj de la revolucio – malbonaj. Gudskov refutas, ke la unua milito estis forgesita, kiel oni dum certa periodo verdiktis. Laŭ Lenin tiu milito estis imperiisma kaj ekspansiisma; fakte, laŭ la recenzanto li pravis, kaj revizio de tiu historia interpreto estas ideologie erara. Rusio celis malpliigi la germanan influon sur la Balkanoj kaj en Turkio, restarigi la krucon sur Sankta Sofio en Istanbul kaj forpreni de Aŭstrio Okcidentan Ukrainion.

La taglibro de la skoto Robert Murray (kun de-temp-al-tempaj etaj lingvaj misoj) rakontas pri falsigo de naskiĝdato por povi ekmiliti antaŭ ol esti 19-jara. “Apud la kaverno estis kadavrejo, kie korpoj de mortintoj kuŝis por atendi la aŭton por porti ilin al la enterigejo. Tie mi vidis la unuan fojon militmortinton. Li estis viro, kiu ricevis kuglon ĉekape dum li transiris kantante la vojon.” Teruraj estas la dummilitaj leĝoj: endormiĝo dum deĵoro kunportas proceson kaj mortverdikton far la propra armeo. Kaj oni marŝas, marŝas, marŝas; fine oni trovas lokon kun lito, sed la postan matedon denove marŝado. Kien? Oni ne scias; al ajna loko kie estas britaj soldatoj engaĝitaj en la milito; jen, ĉi-foje al Grekio, kiu ŝajnis alproksimiĝi al la Centraj Potencoj, do oni ĝin almlitu.

La dua parto rilatas ja al esperanto, ĉefe al esperantistaj gazetoj (protagonistas *Germana Esperantisto* kun siaj militaj bultenoj finance apogataj de la germana registaro); ili raportas pri la milito, subtenante la tezojn de siaj propraj registaroj. Pro la bedaŭrata manko de sciigoj el Italio forestas la informo, ke la ĉefa gazeto esperantista itala publikigis artikolon de la itala ĉefministro, kaj la tradukinto estis Bruno Migliorini, kiu en la unua parto de la tridekaj jaroj estos vicprezidanto de la Akademio de Esperanto, kaj, post la dua mondmilito, prezidanto de la itala lingva akademio.

Longaj fragmentoj kompreneble estas ĉerpitaj el la verkoj de Zamenhof kaj de ties prikomentintoj, kiel Privat; same longaj estas tiuj el Lanti, kiu lernis esperanton dum li estis flegisto en ambulancoj (pecoj venas el Borsboom 1976). Tre oportuna ĉi tiu pluvivigo de klasikaĵoj, kiuj trovas perfektan enmarketriĝon en la recenzata verko.

Gazetoj kaj ankaŭ leteroj al familianoj raportas (tamen iom dampe kaj optimisme) pri plej malfacilaj situacioj laŭ terura tag-post-taga taglibro. Vundoj, doloroj, fizikaj penoj eĉ dum simpla marŝado: ellitiĝo, trovo aŭ netrovo de manĝaĵoj, kunpreno de kaptitoj trafataj surstrate; aviadilo minacas, sed timigite de kontraŭartilerio, forflugas. Oni spiras el tiuj linioj la haladzon de milito; germanoj kaj francoj interŝanĝas la plej krudajn akuzojn, pri la surteraj batalstrategioj kaj pri kiel estas traktataj la reciprokaj militkaptitoj, kaj certe parto de la akuzoj spegulas verajn situaciojn.

Longa artikolo de Humphrey Tonkin estas historie preciza kaj ankaŭ literaturhistorie kritika: li esploras kaj komparas la verkojn de Julio Baghy

kaj Teodoro Schwartz (poste Tivadar Soros), kiuj pasigis longajn jarojn kiel militkaptitoj en Siberio. Sed dum Baghy pasive klopodas adaptiĝi kiel eble malplej dolore al la situacio, Schwartz energie kontraŭstaras kaj fuĝas. Tonkin argumentas, ke *Viktimoj* (Baghy 1971) estas elstara en la uzado de la dialogoj: ja surprize, la interparoloj okazas en esperanto kvazaŭ ĝi estus por ĉiuj tute flua lingvo, do la raporto pri la milito iamaniere ellaboras mem lingvaĵon. Tial ke li redaktis la usonan eldonon de *Maskerado ĉirkaŭ la morto* (Soros 2001) Tonkin atente trastudis en la biblioteko de Universitato Yale la mapojn de Siberio por rekonstrui tiun revenvojaĝon de Soros, plenumitan kun forta volo kaj nekutima ruzo.

Humanan agadon de la esperanto-movado rakontas Stanislav Kamarýt: UEA peris 7000 petojn pri internigitaj, kaptitoj kaj malaperintoj. Detala tabelo pri sendoj listigitaj laŭ la monatoj kaj la jaroj montras en 1915 rekordan nombron: 97.415 ricevita kaj foririnta sendoj. La nombro malpliigis kiam la internigitaj estis iom post iom liberigitaj. Kompreneble estis suspekto pri spionado kaj denuncioj kaj fare de francoj kaj de germanoj. 328 infanoj el Aŭstrio gastis ĉe hispanaj esperantistoj por ripozi post la teruraj militaj jaroj.

En la UEA-revuo estis rubrikoj “Niaj mortintoj” kaj “Esperantistoj militkaptitoj”. Ĝi estis malpermesita en Francio ĉar ĝi estis neŭtrala, kaj tio povis subfosi la spiriton de la francaj soldatoj ĉe la fronto; tiu malpermeso restis malgraŭ la interveno por nuligo far generalo Sébert; post jaroj montriĝis, ke la malpermeso kaŭzis idisto, kiu cenzuris ĉiujn esperanto-revuojn...

Rilatojn inter esperantismo, anarkiismo, pacismo, militrifuzado traktas specifa eseo de Javier Alcalde, kies kompetenco delonge montriĝas ankaŭ en multaj aliaj kontribuoj plurloke. La lastaj tridek paĝoj estas dediĉitaj al ses personaj memoroj de esperantistoj: interesaj, kiel eble povus esti plurdekoj da aliaj.

La stilo ĉarmas, ĉar en pluraj eroj oni rekonas la pason de la jaroj: “maŝin-pafiloj” estas la mitraloj, “pafilegoj” estas la kanonoj, “eksplozilego” estas obuso. Konklude, eĉ spertuloj pri la okazintaĵoj de antaŭ unu jarcento trovas en ĉi tiu “mozaika” verko plurcentojn da informoj, kiuj ja estas spureblaj en aliaj fontoj, sed malfacile oni trovas ilin kolektitaj. Kompreneble, kiam pluraj voĉoj traktas la saman temon, maleblas eviti ripetiĝojn, kiel la informoj pri la neokazigo de la UK en Parizo en 1914, aŭ pri la letero al diplomatoj de Zamenhof, aŭ pri la profesio de Lanti. La redaktintoj bondezire esperas, ke venos kromaj verkoj, kiuj helpu al kompletigo de la kono de tiu periodo, tiom grava pro ĝiaj sekvoj kiuj ankoraŭ nun forte influas, eĉ kondiĉas, la geopolitikan situacion.

Bibliografio

Baghy, Julio. 1991. *Viktimoj*. 6-a eld. s.l.: Fenikso.

Borsboom, Ed. 1976. *Vivo de Lanti*. Paris: SAT.

Privat, Edmond. 2007. *Vivo de Zamenhof*. 6-a eld. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.

Soros, Tivadar. 2001. *Maskerado ĉirkaŭ la morto*. 2-a eld. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.

Zamenhof, Lazaro Ludoviko. 1929. "Post la Granda Milito. Alvoko al la Diplomatoj." En *Originala Verkaro de L. L. Zamenhof*, redaktis Johannes Dietterle, 353–357. Leipzig: Ferdinand Hirt & Sohn.

Pri la recenzanto

Carlo Minnaja (nask. 1940) estas doktoro pri matematikaj sciencoj, magistro pri historio kaj emerita katedra profesoro pri analitiko ĉe la universitato de Padovo, Italio. Premiito pri kulturo de la itala ĉefministro (1990). Denaska esperantisto, dojeno de la Akademio de Esperanto kaj estro de ĝia literatura sekcio kaj de ĝia komisiono pri historio, iama vicprezidanto kaj ĝenerala sekretario de TEJO (1961-1966), prezidinto de Itala Esperantista Junularo, honora membro de la Itala Esperanto-Federacio. Regula kontribuanto al revuoj, ĉefe *Literatura Foiro*, per recenzoj kaj eseoj.

Retadreso: carlo.minnaja@gmail.com

About the reviewer

Carlo Minnaja (1940) holds a PhD in mathematical sciences and an MA in history, and is a chair professor (now retired) in mathematical analysis at the University of Padua, Italy. Italian Prime Minister's Culture Award (1990). He is a native Esperanto speaker, doyen of the Academy of Esperanto and head of its commission on history, former general secretary of the World Esperanto Youth and president of the Italian Esperanto Youth, honorary member of the Italian Esperanto Federation. Regular contributor to magazines, mainly *Literatura Foiro*, with reviews and essays.

Sul recensore

Carlo Minnaja (n. 1940) è dottore in scienze matematiche, laureato in storia e professore di ruolo (in pensione) presso l'Università di Padova. Premio della Cultura della Presidenza del Consiglio dei Ministri (1990). Parla esperanto dalla nascita, è il decano della Accademia di Esperanto e direttore della sua commissione di storia; già segretario generale della Organizzazione Mondiale della Gioventù Esperantista e presidente della Gioventù Italiana Esperantista, membro onorario della Federazione Esperantista Italiana. Contribuisce regolarmente a riviste, principalmente a *Literatura Foiro*, con recensioni e saggi.

Christopher Gledhill

Université Paris-Cité, Francio / France

Review of the book

Maradan, Mélanie. 2021. *Uncertainty in Deliberate Lexical Interventions. Exploring Esperanto Speakers' Opinions through Corpora*. Berlin: Frank & Timme.

Book and appendices available in open access:

https://www.frank-timme.de/de/programm/produkt/uncertainty_in_deliberate_lexical_interventions

This book is about neology, with a focus not on the products of lexical creation (neologisms, word coinages etc.), but rather on the opinions expressed by language users about potential new word forms / meanings. The key innovation of the study is that it analyses a representative corpus of written contributions from five different discussion forums in Esperanto (including opinions on competing technical terms, problematic dictionary entries, etc.). As stated by the author – Mélanie Maradan – the purpose of the study is to facilitate the work of “language managers,” that is to say those (often self-appointed) language experts who have taken upon themselves the task of maintaining the norms and standards of Esperanto. Throughout the book Maradan prefers this term to “language planner.” It strikes this reviewer that this is an attempt to appropriate the theory and practices of marketing studies, since the analogy of commercial business and ‘human resource management’ are a leitmotif that permeates many other sections of this work.

Chapter 1 presents the core concept of this study: “deliberate lexical intervention” (DLI), defined as “an intervention in the lexicon of a group of speakers made with the final objective of bringing about language use (full lexical implantation) for specific lexical items” (p. 25). Chapter 2 sets out the different types of DLI. Maradan discusses the relative success of any attempt to plan lexical innovation as “interventions’ [sic] effectiveness”. The criteria for “lexical success” are seen as relative: they can range from highly ambitious (such as reaching a threshold frequency in a representative corpus or gaining an entry in a norm-providing dictionary) to more modest (being cited by at least one language user in a non-definitional context). In one useful discussion, Maradan proposes a model of neological innovation

(based on Martin 1992, 1994), which follows the same graduated steps as the marketing of a commercial product or brand:

- (1) speaker is unaware of the lexical intervention = lexical ignorance
- (2) speaker is aware of lexical intervention = lexical knowledge
- (3) speaker has a positive attitude towards lexical intervention = lexical opinion
- (4) speaker uses the lexical intervention = lexical replication (pp. 66-67, p. 84).

This is clearly a very original way of framing the role of a “language manager.” However, Maradan often presents such lists and typologies uncritically, without much attempt to test or deconstruct them. For example, can language users not at times skip from step 2 to 4, without developing any explicit opinion?

Chapter 3 goes into more detail about “lexical knowledge” and presents an extensive literature review of lexicographic studies, mostly based on questionnaires, elicitation and self-reporting. Towards the end of this chapter, Maradan makes a convincing case for a more embedded approach, involving corpus analysis and active engagement with the language community. Following on from this, Chapter 4 presents some background about Esperantophones as a language community. Chapter 5 presents more original material, involving notably a discussion of “electronic networks of practice” (ENP). Here, Maradan describes the five principal ENPs whose written discussions provide the raw material for her corpus analysis:

- (1) *Astronomia Terminaro* (corpus = 332 000 words, as described on p. 221)
- (2) *Esperanto-tradukistoj* (832 000 words)
- (3) *Lingva Konsultejo* (897 000 words)
- (4) *Retpoŝta rondo por redaktantoj* (167 000 words)
- (5) *Vivo-Vikio* (forum for contributors to the Esperanto Wiktionary, 2,000 words)

Maradan then provides the details of a survey, which she conducts with the members of each group in the form of an on-line (written) dialogue. There are lots of impressive details, but the findings will not be of much surprise to Esperanto specialists: the respondents report having a high level of formal education; they have strong (sometimes quite negative) opinions about authoritative sources (e.g. the *Plena Ilustrita Vortaro*, Waringhien, Duc Goninaz and Roux 1970/2020).

Having set out the social background, Maradan examines the survey data in Chapter 6. The aim here is to establish what linguistic resources

are consulted by forum members. The results (p.195 onwards) make for some very eloquent and interesting reading. In the first instance, it appears that dictionary consultation is a last resort “Instead of looking for external information, participants reported using what translation studies might call functional equivalences” (p. 195), that is, metaphors, paraphrases, borrowing lexical items from another language, etc. When faced with difficult lexical choices, the respondents report a marked preference for lexical creativity, including productive use of compounds (also noted by others such as Gobbo 2017). There is also a tendency for users to prefer “alternative sources” such as Google, rather than looking-up in authoritative dictionaries. This is the first point in the book that Maradan provides some lengthy quotes from the corpora. Frustratingly, she has chosen not to present the the original Esperanto text for most extracts.

Chapter 7 introduces, among other things, the concept of “autonymy”: the self-referential mention of a word or phrase. This is obviously a key concept when looking at discussion forums about language. For example: “I never used the word ‘brodkasti’ because, to me, it sounds like an Anglicism that should be avoided” (p. 213). This leads to an interesting discussion of how explicit evaluation is expressed grammatically and lexically in Esperanto. However, all of this turns out to be a long-winded way of getting to the main point of the chapter, which is to create “a seed list of opinion-bearing lexical items” (p. 241).

Chapter 8 takes the “opinionated autonyms” identified semi-automatically in Chapter 7 and presents a sample of different justifications used by forum contributors when discussing these items. Here Maradan finds 11 main categories of “argument”: (1) internationality, (2) clarity, (3) preciseness, (4) subjective qualities, (5) “Esperantic nature”, (6) pronunciation, (7) length, (8) grammatical acceptability, (9) neological character, (10) official status, and (11) frequency (p. 262). Strangely, Maradan does not explain how she arrived at the ordering of these categories (at least, not clearly enough for this reviewer). It seems that the first categories in the list tend to correspond closely to the overt lexical markers identified in Chapter 7 (for example “komprenebla / intelligible” = category 2, “preciza / precise” = category 3 etc.). The categories at the end of the list tend to be harder to identify, often involving more open-ended discussion (“grupo” [“group”] already indicates that there are several people involved = category 8, Ligo” [hyperlink] appears more than 20,000 times = category 11, etc.). Each of the categories mentioned above only receives a paragraph or two of discussion, with just one or two brief (and largely unexplored) extracts.

Having encountered some tantalising glimpses in the previous section, the reader may be disappointed to find that Chapter 9 skips giving any more

linguistic detail and simply presents a series of recommendations for the select group of “language managers”. In sum, Maradan argues that language managers should continuously monitor language use in order to better inform their decisions. This common-sense advice is cloaked in the discourse of business management: “The proposed solution is [...] to gather feedback and monitoring information directly from the marketplace” (p. 290). Sensibly, Maradan presents a practical example of how the decision-making process might work in the case of one proposed neologism (*lumeco*, *lumpotenco*, *lumintenseco*, *lumintenso*, all candidate equivalents for “luminosity”, the amount of energy emitted by a star). Predictably, language users appear to prefer the shortest form. The conclusions set out in Chapter 10 are similarly unsurprising: “The main contribution of this work is the conclusion that the success of a deliberate lexical intervention cannot necessarily be known in advance” (p. 307).

Overall this book clearly represents a huge effort of data collation on an original and important subject, with some very attractive prospects for future research. Unfortunately, the text is plagued by unnecessary methodological excursions, *ex cathedra* pronouncements and typos of the kind that one often finds in unpublished PhD theses. Although the book is dated 2021, the text is based on the author’s 2019 thesis, and Maradan refers to her work as “this thesis” throughout the text. But perhaps more importantly – at least from the present reviewer’s standpoint – the book is undermined by a simple analytical oversight: although Maradan often pays lip-service to the role of “speakers” in the development of the underlying language system, she does not in fact analyse much “speech” (i.e. unselfconscious language use or “discourse”). Thus while Maradan’s corpus analysis concentrates on the explicit expression of opinions, there is no account of how language users actually make use of any of the neologisms or the other objects of discussion in actual discourse (i.e. in non-metalinguistic contexts). It is significant that Maradan briefly cites the work of John Sinclair. As any student of Sinclair’s contextualist approach will point out, the lexicographer must “trust the text,” basing their definitions and observations not on their own or on users’ opinions or introspections, but rather on the regular, routine patterns of phraseology that can be found in the discourses that users actually encounter and employ. In this perspective, it would be interesting for Maradan (and other analysts) to look at some of the neologisms which have attracted comment in this study in a more general corpus of Esperanto usage: the 10-million word *Tekstaro* corpus (Wennergren 2021) would suit this purpose perfectly. Of course, regardless of these reservations, Maradan’s book will certainly provide her and other linguists with much material for further work in the future.

Bibliography

- Gobbo, Federico. 2017. "The lexicography of Esperanto." In *International Handbook of Modern Lexis and Lexicography*, edited by Patrick Hanks and Gilles-Maurice de Schryver, 1–10. Berlin: Springer.
- Maradan, Mélanie. 2019. "Dealing with uncertainty in deliberate lexical interventions: A method for gathering data from a speech community, exemplified by Esperanto speakers." PhD Thesis. Université de Genève and Universität Hildesheim.
- Martin, André. 1992. "Théorie de la diffusion des innovations et implantation terminologique." *Terminologies nouvelles* 7: 34–41.
- Martin, André. 1994. "Théorie de la diffusion des innovations et implantation terminologique (II)." *Terminologies nouvelles* 11: 33–39.
- Sinclair, John. 1991. *Corpus, Concordance, Collocation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waringhien, Gaston, ed. 1970. *Plena ilustrita vortaro de Esperanto*. Eld. 2020, edited by Michel Duc Goninaz and Klaŭdo Roux. Paris: Sennacieca Asocio Tutmonda. – version digitised by Bertilo Wennergren (2022): <https://vortaro.net>
- Wennergren, Bertilo, ed. 2021. *Tekstaro*. <https://tekstaro.com/>

About the reviewer

Christopher Gledhill is Professor of English Linguistics at Université Paris-Cité, where he teaches specialist translation, interlinguistics and comparative phraseology. He has recently written about the effects of neural translation on specialised translation courses, linguistic diversity in Britain after Brexit, and the development of complex prepositions and composite prepositions in Esperanto.

E-mail address: christopher.gledhill@u-paris.fr

ORCID number: 0000-0001-7834-3511

Pri la recenzanto

Christopher Gledhill estas Profesoro pri angla lingvistiko en pariza universitato (Université Paris-Cité), kie li instruas fakan tradukadon, interlingvistikon kaj komparan frazeologion. Li lastatempe verkis pri efikoj de neŭra tradukado sur kursoj pri faka tradukado, lingva diverseco en Britio post Briteliro, kaj la disvolviĝo de kompleksaj prepozicioj kaj prepoziciaĵoj en Esperanto.

Sur l’auteur

Christopher Gledhill est professeur de linguistique anglaise à l'Université Paris-Cité, où il enseigne la traduction spécialisée, l'interlinguistique et la phraséologie comparée. Ses travaux récents portent sur les effets de la traduction neuronale sur l'enseignement de la traduction spécialisée, la diversité linguistique en Grande-Bretagne après le Brexit, et l'évolution des prépositions complexes et des prépositions composites en espéranto.

Ulrich Lins

Gesellschaft für Interlinguistik, Germanio / Germany

Recenzo de la libro

O’Keeffe, Brigid. 2021. *Esperanto and Languages of Internationalism in Revolutionary Russia*.

London: Bloomsbury Academic.

Zamenhof estis civitano de la rusa imperio, la unuaj adeptoj estis rusoj aŭ rusianoj. Ne estas troigo konstati, ke Rusio ludis centran rolon en la historio de Esperanto. Ties aŭtoro vivis en angulo de la rusa, cara regno, li funde sciis la rusan lingvon kaj junaĝe revis pri kariero kiel rusa poeto. Tial ni kun scivolo eklegas en tiu ĉi libro de la usona esplorantino Brigid O’Keeffe, kiu instruas la rusan historion en Brooklyn College de Urba Universitato de Novjorko.¹ Antaŭ ol turni sin al Zamenhof kaj Esperanto, ŝi en siaj ĝisnunaj verkoj dediĉis sin al diversaj aspektoj de la rusa historio. Pasintjare ŝi publikigis studon pri la “multetna Soveta Unio kaj ĝia pereco”. La tie ĉi prezentita libro komenciĝas ĉe la Esperanto-movado en cara Rusio, do antaŭ la “Oktobra Revolucio”, sed koncentriĝas al la evoluo post tiu evento, kiu transformis la landegon en Sovetan Union, de kiu Rusio estis nur parto, fakte tamen la domina. Brigid O’Keeffe rakontas kaj analizas la sorton, kiun havis sovetiaj esperantistoj, gvidaj kaj ordinaraj, dum du jardekoj ekde 1917. Estis nur du jardekoj – sed kiaj ili estis!

La militon kaj la (post)revoluciajn perturbojn Esperanto ne nur transvivis, sed la rusia movado portempe eĉ mirinde prosperis, ne pli malbone ol aliaj grandaj landoj kun Germanio ĉepinte. Por pli bone komprenigi tion, la aŭtorino, antaŭ ol veni al la sovetia tempo, resumas la naskojarojn de la lingvo kaj la penan lukton de Zamenhof kaj la ruslandaj pioniroj por akcepto kaj rekono. Al la konataj faktoj, ekzemple pri la cara cenzuro aŭ la kontrasto inter rusaj kaj francaj pioniroj (kiun ŝi opinias iom troige prezentata), ŝi aldonas aspektojn, al kiuj malsamaj historiistoj – la zamenhofologo Edmond Privat kaj la novbolŝeviko Ernest Drezen – ne donis sufiĉan atenton, nome detaloj pri la efektiva disvastigiteco kaj uzateco de la lingvo.

Krom bazi sin sur ruslingvaj fontoj, ekspluatante la influajn revuojn *Ruslanda Esperantisto* kaj *Espero*, sed ankaŭ obskurajn varbbroŝurojn, ŝi utiligas arkivaĵojn ĝis nun neglektitajn. De la ruso Gennadij Tupicyn (1885–1966), kiu aktivis en la rusa, latva kaj usona movadoj, en Institucio Hoover en

1 Por esperantistoj la aŭtorino pretigis mallongan resumon de sia libro (O’Keeffe 2021).

Kalifornio konserviĝas korespondaĵoj, kiuj kovras kvardek jarojn, kaj centoj da poŝtkartoj el la tuta mondo, ĉio en Esperanto. Brigid O’Keeffe tiamaniere peras al ni la entuziasmon, de kiu en la regno etendiĝanta de Bjalistoko al Vladivostoko kaptiĝis la unuaj lernintoj de Esperanto: rusoj, belorusoj, ukrainoj, inter ili multaj judoj. Eble plej multe impresas la moderneco de tiuj pioniroj (notu, ke mi parolas pri antaŭrevolucia Rusio!). Inter ili superregis intelektuloj, apartenantaj al elito, kiuj komprenis sia tasko ebligi ankaŭ al ordinarioj partoprenon en la internacia vivo. Ili akordigis patriotismon kun kosmopolitismo kaj cetere tute ne hezitis dediĉi parton de siaj leteroj al la diskuto de aktuala politiko. En la anoncoj de korespondemuloj aperis interalie la deziro pridiskuti la demandon de virina egaleco.

Nur tre malmultaj havis la rimedojn por vojaĝi eksterlanden, ekzemple al Bulonjo en 1905 kaj al la postaj Universalaj Kongresoj. La pli multaj povis nur revii pri vojaĝado, sed al ili disponeblis formo de uzo, kiu estis tute malmultekosta: la korespondado. Per ĝi prezentiĝis la ŝanco mem proksimiĝi al si, per leteroj kaj poŝtkartoj, la mondon. La fruaj esperantistoj anticipis, komentas O’Keeffe, tion, kio estis karakteriza por la formiĝanta (tutgloba) vivo, nome la nepra deziro ne resti en la hejma malvasto, sed rigardi ekstere kaj scivole eltrovi novajn horizontojn. Legante interesajn, parte ĉarmajn detalojn pri la frua koresponda fervoro de rusiaj esperantistoj, ni ricevas inspiran enkondukon en la postan evoluon de tiu perkoresponda aktivado. Post la revolucio, en la sovetia epoko, Esperanto pluvivis – kun novaj defioj, kiujn la epokŝanĝo alportis por la vivo de la koncernataj homoj. La perspektivo de liberiĝo de la tutmonda proletaro helpis la formiĝon de Esperanto-klubo, kies anoj entuziasme adoptis la devizon, ke la monda proletaro ankaŭ bezonas komunan, sennaciecan lingvon. Tiaj atendoj aŭ postuloj leviĝis ankaŭ en Komintern, la Komunista Internacio.

Rapide tamen montriĝis, ke la regantoj de Soveta Rusio estis komplete neinteresitaj pri Esperanto. Tiam, anstataŭ rezignacii, la esperantistoj proponis al la reĝimo siajn servojn. Ili kaptis ŝancon, kiam meze de la dudekaj jaroj la partio kaj Komintern deklaris la neceson, ke rusiaj kaj alilandaj laboristoj interligiĝu kadre de sistemo de laboristaj (kaj kamparanaj) korespondantoj. Tiun sistemon utiligis gazetoj, kiuj celis aŭ pretendis celi al pli da proksimeco kun siaj legantoj per raportoj rekte akiritaj de homoj “ĉe la bazo”. Komence utiligata unuavice por enlanda bezono, la partiaj propagandaj fakuloj malkovris, ke la sistemo povus utili ankaŭ internacie. Tio elektrizis la esperantistojn, ĉar ili konsciis ligon kun la propra tradicio, do la korespondado, kiu estis jam praktikata antaŭ la revolucio. Al kio la semoj estis metitaj en la cara imperio, tio freŝe disfloris sub la sovetiaj kondiĉoj, kvankam tiuj ĝenerale estis senprecedence limigaj. Mi citas (p. 125, traduko mia): “En kombino kun skribilo, papero kaj afranko Esperanto donis unikan

ŝancon transformi la propran sovet-patriotismon, sendi en ŝajne nedanĝera koverto la fajron de revolucio en la mondon.” Dum kelkaj jaroj Esperanto ĝuis popularecon kaj iom da oficiala subteno, ĝi promesis palpi la konturojn de la fora ekstera mondo. Kompletige ĝi helpis estigi kaj larĝigi inter okcidentaj laboristoj sciojn kaj konjektojn pri la ĉiutaga vivo de homoj en Soveta Unio.

Ŝlosila evento estis en 1926 la Sesa Kongreso de Sennacieca Asocio Tutmonda (SAT) en Leningrado, la sola internacia kongreso de esperantistoj okazinta en Sovetio. Sovietianoj povis unuafoje paroli kun eksterlandanoj, kun kiuj ili antaŭe interrilatis koresponde, kaj por la alilandaj partoprenantoj estis preskaŭ sensacia sperto helpe de Esperanto travojaĝi landon, kiu pretendis esti la ĝermo de nova civilizo, sed pri kiu malmulto estis konata. Salutmesaĝo de la popolkomisaro pri klerigo Anatolij Lunaĉarskij ŝajnis pruvi, ke en la okuloj de la reĝimo Esperanto promesis iom da utilo, ĉar ĝi helpis havigi substancon al la porrevolucia retoriko. Baldaŭ post la kongreso tamen ekaperis signoj, ke pasis la internaciisma eŭforio. En la korespondado la pozitivaj elementoj minacis malaperi aŭ malgraviĝis, ju pli ĝi ebligis la rigardon en aspektojn de la sovetia vivo, kiujn la potenculoj preferis kaŝi. Gazetoj, kiuj pli frue alvokis la esperantistojn disponigi specimenojn de interesaj leteroj ricevitaĵ el eksterlando, iĝis pli selektemaj rilate publikigotajn leterojn aŭ eĉ komencis preskribi la dezirindan leterenhavon. Partiaj funkciuloj esprimis dubon pri revoluci-stimula utilo de la Esperanta korespondado kaj riproĉis al la esperantistoj, ke la politike gravan korespondadon ili (mis)uzas por sia persona plezuro. Plej maltrankvilige estis, ke la korespondado ekirigis la fluon ankaŭ de “nekontrolebla scio” el eksterlando en Sovetan Union kaj inverse. Precipe ĝenis la regantojn faktoj pri la ĉiutaga vivo, kiuj estis ofta temo en leteroj; eltiraĵoj aperis en la rubriko “Tago el mia vivo” en *Sennaciulo*, la revuo de SAT, kiu ĝuste al ili dankis parton de sia populareco.

La sovetiaj esperantistoj ne tuj rimarkis, kian efikon je ilia diversmaniera agado havis la industriigo, kiu estis la kerna celo de la konstruo de socialismo sub Stalin. Ĉi-rilate la reĝimo en 1928 formulis la sloganon “Fremdajn lingvojn por la amasoj”. La esperantistoj reagis je tio malentuziasme. Ili komentis, ke evidente oni pensas unuavice pri la angla, germana aŭ franca lingvoj, kaj kritikis la eŭropcentrismon de la kampanjo. Kvankam ili ne forgesis reklami ankaŭ pri la propedeŭtika utilo de sia lingvo, estis evidente, ke por la antaŭenpuŝata industriigo Esperanto ne tre utilis, nek por la nuna Soveta Unio nek longperspektive por la komunisma estonteco. La kompatindaj esperantistoj, vokitaj al “teknika helpo” por fabrikoj aŭ eĉ al kolekto de mono por traktoro, kutime estis ĝis tiam tre memfidaĵ. Sed en ĉi tiu momento ili ne kuraĝis konfesi, ke ne eblas utiligi Esperanton por

la novaj taskoj de industriigo tiel efike, kiel oni provis fari en la periodo de mondrevolucia entuziasmo. Entute ofte ne eblis sin rapide adapti al la subitaj direkto-ŝanĝoj. Dum enlande Esperanto pli kaj pli reduktiĝis al niĉa pozicio, paradokse ankoraŭ ioman tempon daŭris altnivelaj teoriaj diskutoj pri la lingva situacio post la monda venko de komunismo. La sovetiaj esperantistoj longe provis spiti la malfavoran staton, celante konservi minimuman organizan stabilecon (kaj ricevi paperon por siaj eldonaĵoj), sed iliaj petoj pri subteno estis flankenŝovataj kaj ignorataj. En sia malespero, ili aŭdacis turni sin rekte al Stalin. Korespondado estis la sola kampo, en kiu ili povis vidigi iom da profilo, sed ĝuste ĝi fine iĝis la plej riska: la aŭtoritatoj ankoraŭ ne tute ĉesis agnoski ĝian utilon, sed senvalidigis eĉ moderan laŭdon per la juĝo, ke ne estas “sufiĉe da kontrolo” pri la “ideologia orientiĝo de la korespondado”.

De tie ne estis granda paŝo por atingi la konkludon, ke esperantistoj ne estas politike fidindaj. Neniam sukcesante liberiĝi de la suspekto, ke Esperanto altiras precipe etburĝojn, la esperantistoj fine eniris kategorion en la furiozanta batalo kontraŭ “malamikoj de la partio”, kontraŭ danĝeraj subfosantoj, trockiistoj, faŝistoj. La iam aklamatan proletan internaciismon anstataŭis atmosfero de ksenofobio. En la dua duono de la tridekaj jaroj la reĝimo pli kaj pli enfokusigis homojn kun kontaktoj al eksterlando, kaj tiel venis ankaŭ la vico de la esperantistoj. La gvidantoj estis mortigitaj, centoj da ordinaruloj malaperis en labortendaroj. Sekve de la malpermeso de organizita agado la esperantistoj povis tamen eviti la ekstremon de kompromitiĝo, en la senco, ke la subpremo ŝparis al ili evoluon, en kiu, krom por ĉiam sekvi la kaprican partian politikon, Esperanto estus uzata kiel batalilo en la ĉasado de partiaj malamikoj, eĉ por pravigi la transiron al kontraŭkosmopolitisma agitado kaj apenaŭ vualita grandrusa ŝovinismo. Poste, dum la regado de Leonid Breĵnev, venis pli trankvilaj tempoj, sed nur nelonge antaŭ la disfalo de Soveta Unio povis refondiĝi la antaŭmilita Sovetrespublikara Esperantista Unio (SEU). Sub Miĥail Gorbaĉov oni unuafoje eksciis la grandan, teruran dimension de la persekutoj de Esperanto en la tridekaj jaroj. La lingvo kaj movado neniam povis reakiri parton de sia iama populareco.

Fine de sia libro O’Keeffe mencias la aktivulinon Ida Lisiĉnik (1898–1983). Tio memorigas min pri tio, ke en la sesdekaj jaroj, kiam mi komencis interesiĝi pri la historio de la sovetia Esperanto-movado, mi ofte renkontis tiun nomon en *Nuntempa Bulgario* kaj aliaj revuoj. Mi ne povis eltrovi detalojn pri la persono. Nun mi scias, ankaŭ dank’ al O’Keeffe, ke la juddevena Ida Lisiĉnik naskiĝis en Kievo, lerninte Esperanton en 1912 membris 1500 laboristojn de Sebastopolo en SEU kaj entuziasme laboris por Esperanto ankaŭ postmilite, en Kartvelio. En 1973 ŝi deklaris, ke Esperanto donis al ŝi

la “plej feliĉajn tagojn de mia vivo”. La aŭtorino portretas ŝin kiel modelan kazon de kreema internaciisto. Al ŝi kaj similaj homoj Esperanto disponigis “vojon al tio, ke ili sentu sin hejme kaj konscie havu lokon en la mondo – eĉ se ili neniam vojaĝis trans la limojn de siaj hejmurboj, nacioj aŭ imperioj”.

En sia konkludo (p. 188) la aŭtorino mencias skeptikulojn, kiuj forĵetas Esperanton kiel “spektaklan malsukceson kaj flankenbalaas la esperantistojn kiel kuriozajn historiajn negravulojn”: ili “pretervidas, kion Esperanto povas helpi al ni kompreni pri tutmondiĝo”, ĉar per ĝi en Rusio jam ekde la fino de la deknaŭa jarcento eblis lingve interproksimigi homojn trans etnajn limojn kaj frue estigi diskutojn pri la valoro de internacia komunikado, antaŭ ol la sovetia reĝimo provis ideologie uzurpi la terenon kaj persekutis, preskaŭ neniigis, la Esperanto-movadon.

Bibliografio

O’Keeffe, Brigid. 2021. “Plumamikoj kaj kvinjaraj planoj,” tradukis Kalle Kniivilä. *Beletra Almanako* 41: 97–100.

Pri la recenzanto

Ulrich Lins estas germana historiisto, kies studo pri la persekutoj kontraŭ la Esperanto-movado (1988, 2016), estas tradukita en ok lingvojn.

Retadreso: u.lins@gmx.net

About the reviewer

Ulrich Lins is a German historian whose work on the persecutions of the Esperanto movement has been translated into eight languages.

Über den Rezensenten

Ulrich Lins ist Verfasser des Buches *Die gefährliche Sprache. Die Verfolgung der Esperantisten unter Hitler und Stalin* (1988).

Alessio Giordano

Istituto Universitario di Studi Superiori Pavia, Italio / Italy

Recenzo de la libro

Caligaris, Irene. 2021. *Unu lingvo por ĉiuj, unu lingvo de neniu lando: surkampa esploro pri la esperantaj identecoj*. Pisa: Edistudio.

Kial, en la 21-a jarcento, oni daŭre lernas esperanton? Kiajn identecojn kunpartoprenas la esperantistoj? La verko de Irene Caligaris prilumas kelkajn el la duboj, kiuj delonge akompanas la sciencajn esplorojn pri la esperanta medio, ĉu kultur-historiajn, ĉu socilingvistikajn.

Unu lingvo por ĉiuj, unu lingvo de neniu lando, aperinta en 2021, estas esperantigo de la verko *Una lingua per tutti, una lingua di nessun paese*, plurpremiita magistrecata tezo, kies referanto estis prof-o Federico Gobbo, unue eldonita en la itala de Aracne en 2016, kun reeldono far Bunta Esperanto-Asocio en 2017. Temas pri surkampa esplorado disvolviĝinta dum du esperantaj eventoj en Italio: la Internacia Junulara Festivalo en Castelsardo (2014), urbo norde de Sardinio; kaj la Itala Kongreso de Esperanto en Fai della Paganella (2014), en la norda Italio, proksime de Trento. La aŭtorino profitis la du eventojn por kolekti datumojn kadre de sia enketo pri la esperantaj identecoj, kuntrenante sume 93 intervjuitojn (28 en Castelsardo kaj 65 en Fai della Paganella). Malgraŭ la ne tro granda partopreno, kiun Caligaris mem konstatis, la valoro de la verko estas evidenta, kaj la esplorado indas eniri la repertuaron de la nuntempaj pioniraj socilingvistikaj esploroj.

La esperanta traduko preskaŭ entute spegulas la italan originalon, krom du novaj enkondukaj paragrafoj kiuj dankas la tradukintojn kaj aldonas la nomojn de du verkoj tiam ankoraŭ ne eldonitaj, nome *UEA en konscio de esperantistoj* (Galor kaj Pietiläinen 2015) kaj *Esperanto Revolutionaries and Geeks. Language Politics, Digital Media and the Making of an International Community* (Fians 2021); tamen, la koncernataj tekstoj estas taksataj de la aŭtorino nur kiel menciindaj, aldonante nenion pri ties enhavo. Temas, efektive, nur pri traduko, kiu nenion novan aldonas al sia unua eldono.

La esploro situas mezvoje inter la kvalita kaj kvanta metodologioj; kelkaj datumoj estas analizitaj laŭkvante, per diagramoj kaj grafikaĵoj, dum aliaj estas konsideritaj je laŭkvalita bazo. Per komparado kun la rezultoj de la enketo, la aŭtorino difinas la esperantan identecon io malfacile difinebla. Kompreneble, ne povis ekzisti unu esperanta identeco, ĉar la interkultura

ebeno de kie venas la esperantistoj ĉiam spicis la unuopajn alirojn al la lingva fenomeno per apartaj pensmanieroj. Se tio okazis por la malmultaj partoprenintoj al la menciitaj esperanto-eventoj, ĉu estus tro aŭdace antaŭvidi ke la samo validu ankaŭ por la cetera parto de la esperantistaro? Verŝajne ne, ĉar Caligaris etendas siajn konkludojn per skizo de tipa esperanto-parolanto, kies aparta lingva identeco kreas propran identigan spacon flankiĝante al aliaj identecoj, etnaj, naciaj, kaj tiel plu, sen ilin kontraŭi aŭ konkurenci (p. 372).

Post dialogo kun parto de la literaturo pri la rilato inter lingvo kaj identeco, plejparte kun la verkoj de Humphrey Tonkin (2006) kaj Nikola Rašić (1994), la aŭtorino alvenas je la konkludo ke, ĝenerale, esperantisto neniam perceptas esperanton kiel fremdan lingvon, kaj ke esperanto permesas sentigi malsamajn homojn proksimaj eĉ dum diktaturoj kaj militoj (p. 387). Alveni de tio al la aserto de André Martinet, tuj poste citita, ke universala alpreno de esperanto implicus pacon en la mondo, estas ja troigo, sed Caligaris certigas ke hodiaŭ neniu esperantisto kapablus plupensi tion (p. 382).

Aparte ĝapigas la fakto ke el *Literatura Foiro*, revuo en kiu, de pli ol 50 jaroj, pri la esperanta identeco kaj kulturo aperadis kaj daŭre aperadas sennombraj kontribuoj, estas menciita neniu artikolo.

Ĉiel, se la esperantan identecon oni elektas kaj konstruas propravole, kiel Caligaris asertas en sia konkludo (p. 388), malfermiĝas la ebleco al novaj formoj de identeco, eĉ pluraj kaj samtempaj, foje kontraŭdiraj, sed ne ĉiuj efemeraj, kaj tial indaj je pliprofundigo kaj respekto. La aparteno al lingva komunumo pro propra elekto memorigas, krom la Manifeston de Raŭmo, la vortojn de la franca filozofo Ernest Renan (1823-1892), laŭ kiu identeco estas ĉiutaga plebiscito – esprimu kiu siatempe tre plaĉis ankaŭ al Edmond Privat, se rilate esperantistojn. Efektive, laŭ la aŭtorino la esperantistoj estas “proprasenca popolo”, kies unuiĝo kaj ekzisto ŝuldiĝas al la kultura identeco de la esperantistaro, kiu siavice baziĝas sur profunda kerno, nome “la solidarecsento al aliaj homoj, la deziro plivastigi siajn kontaktojn, starigi novajn kaj fortajn amikajn rilatojn, plukultivotajn spite la tempopason kaj la plurkilometrajn distancon” (p. 384).

Kelkaj pli kritikaj rimarkoj koncernas la historian ĉapitron (§ 3), kiu estas tamen nur parte kuplita al la cetero, eble por doni al la neesperantista leganto sintezan prezenton de la esperanta fenomeno, de Zamenhof ĝis... la Manifesto de Prago. Kio okazis dum la lastaj dudek kvin jaroj, kiuj interalie estis la jaroj en kiuj sufiĉa kvanto da intervjuitoj eklernis esperanton, estas informo kiun la leganto devas serĉi aliloke, kvankam certe pli utila cele al la kompreno de la verko ol la Ido-skismo. Aldone, mankas ajna referenco al la agnosko far *PEN International* de la Esperanta PEN-Centro en 1993, evento taksata de William Auld minimume tiom grava, kiom la iama sukceso de

UEA ĉe UNESKO (Silfer kaj Minnaja 2015, 483), al kiu, male, estas dediĉitaj pluraj paĝoj.

Krom tio, la valoro de la verko ne estas difektita, eĉ malgraŭ kelkaj neperfektaĵoj el historia vidpunkto, kiuj tamen devas esti signalitaj. Caligaris skribas (p. 102) ke Hector Hodler mortis tridektrijara; li naskiĝis la 1-an de oktobro 1887, sed forpasis la 31-an de marto 1920, do li ne atingis sian tridektrian jaron (Kökény kaj Bleier 1986, 221). Cetere, estis ĝuste Hodler kiu proponis la sufikson *-i-* por la landnomoj, anstataŭ la jam ekzistanta *-uj-* (Minnaja 2018, 192-193), dum la aŭtorino plurloke indikis en Eŭgene Lanti la enkondukinton de tiu morfemo (p. 106-107 kaj p. 210 n. 40).

Bedaŭrinde, la nerektaj citaĵoj (signalitaj per interkrampaj referencoj) estas svagaj kaj ne klaraj; Caligaris citis unuopajn verkojn sen referenco al specifa(j) paĝo(j), tiel igante la konsulton de la koncernataj dosieroj tempoperda, se ne entute neutila. En plejparto de la kazoj, manko de paĝoj malpermesas komparadon kun aliaj dokumentoj kaj devigas la fakulon antaŭeniri la legadon nur fidante je la sincereco de la aŭtorino – kio por si mem estus grava manko en scienca verko, sed pro la fakto ke la kerna parto kuŝas en la analizo de datumoj kiu ne postulas nek bezonas citi alion krom la kolektitajn materialojn, tiu manko estas tolerebla, sed apenaŭ. Aldone, malgraŭ tio ke la verko estis elitaligita al esperanto de kvar homoj, plus ĝenerala fina reviziado de kvina, enestas en ĝi pluraj mistaĵoj.

Konklude, *Unu lingvo por ĉiuj, unu lingvo de neniu lando* prezentas la esperantistaron ne nur kiel parolantaron aŭ movadon, sed ankaŭ kiel apartan specialan popolon kies membroj estas ligitaj pro komuna identenco propravole alprenita, pro ĉiutaga plebiscito bazita sur la sama interna ideo kiu inspiris Zamenhof unu jarcenton antaŭe, daŭre spurebla kiel kerna, esenca punkto en ĉiuj aliroj al esperanto: igi la mondon pli bona. Ĉu tiu ideo, ankoraŭ hodiaŭ, inspiradas ĉiun esperanto-parolanton, aŭ almenaŭ plejparte? Tion mi taksas vere tro aŭdaca konkludo.

Bibliografio

- Fians, Guilherme. 2021. *Esperanto Revolutionaries and Geeks: Language Politics, Digital Media and the Making of an International Community*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Galor, Zbigniew kaj Jukka Pietiläinen. 2015. *UEA en konscio de esperantistoj*. Dobřichovice: Kava-Pech.
- Kökény, Lajos kaj Vilmos Bleier, red. 1933–1934. *Enciklopedio de Esperanto*. Nova eld. 1986. Budapeŝto: Hungara Esperanto-Asocio.
- Minnaja, Carlo. 2018. *Historio de la Akademio de Esperanto*. Milano: Itala Esperanto-Federacio.

- Rašić, Nikola. 1994. *La rondo familia: sociologiaj esploroj en Esperantio*. Pisa: Edistudio.
- Silfer, Giorgio kaj Carlo Minnaja. 2015. *Historio de la Esperanta literaturo*. La Chaux-de-Fonds: Kooperativo de Literatura Foiro.
- Tonkin, Humphrey. 2006. *Lingvo kaj popolo: aktualaj problemoj de la Esperanto-movado*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.

Pri la recenzanto

Alessio Giordano (1997) magistriĝis pri lingvistiko ĉe la Universitato de Pavio, per tezo pri lingvaj politikoj kaj lingva identeco en Osetio. Ri okupiĝas pri lingvoplanado en Kaŭkazo, kun aparta atento al la oseta kaj al la nordokcidentaj kaŭkazaj lingvoj; nuntempe ri estas redaktoro de *Il Chiasmo*, magazino de Itala Enciklopedio Treccani kaj vicĉefredaktoro de la esperanta revuo *Literatura Foiro*, oficiala organo de Esperanta PEN-Centro. Ri estas aŭtoro de naŭ sciencaj artikoloj en *peer review* kaj pli ol kvardek kontribuajoj en magazinoj kaj revuoj.

Retadreso: alessio.giordano@iusspavia.it

ORCID-numero: 0000-0001-8559-0625

About the reviewer

Alessio Giordano (1997) has a BA in Philosophy at the University of Macerata and a MA in Linguistics at the University of Pavia. They are part of the editorial board of *Il Chiasmo*, magazine of Treccani Institute, and of *Literatura Foiro*, official organ of the Esperanto PEN Centre. They published several peer-reviewed scientific articles and more than fifty contributions in magazines and journals.

Sul censore

Alessio Giordano (1997) è dottore magistrale in linguistica presso l'Università di Pavia, e dottore triennale in filosofia presso l'Università di Macerata. Attualmente fa parte della redazione de *Il Chiasmo*, magazine dell'Istituto dell'Enciclopedia Italiana Treccani, e di *Literatura Foiro*, organo ufficiale del Centro PEN Esperanto. Ha pubblicato diversi articoli in *peer review* e più di cinquanta contributi in magazine e riviste.

GOTOO Hitosi

Tohoku University, Sendai, Japanio / Japan

Recenzo de la libro

Kimura, Goro Christoph. 2021.

***Igengokan komyunikesyon no hoho: baikaigengo
wo meguru giron to zissai* [Metodoj de interlingva
komunikado. Teorio kaj praktiko de vehiklaj
lingvoj]. Tokyo: Taishukan.**

La aŭtoro celas per ĉi tiu libro prilumi diversajn aspektojn de interlingva komunikado, ĉefe direktante sin al kleruloj kaj universitataj studentoj en Japanio, kie en komunikado kun alilingvuloj la uzo de la angla estas ofte konsiderata kiel la memevidenta elekto.

En la antaŭparolo la aŭtoro atentigas, ke la plimulto de la homaro ne parolas la anglan, kaj interlingvaj komunikadoj okazas ne nur en internaciaj organizoj kaj konferencejoj, sed pli ofte en ĉiutagaj lokaj vivoj de popoloj, kaj ili uzas diversajn rimedojn krom la uzo de la angla, ekzemple la helpon de interpretado aŭ la lernadon/uzadon de iu alia fremdlingvo. Eĉ anglaparlantoj ne malofte uzas aliajn rimedojn laŭ siaj avantaĝoj en situacioj.

Troviĝis ja esploroj pri tiaj rimedoj sed tiuj studoj plej ofte temis nur pri unuopaj rimedoj: en la sfero de la anglalingvaj koncernatoj (interalie esploristoj kaj instruistoj) produktiĝis sennombraj studoj pri anglalingva komunikado kun la antaŭsupozo ke la angla estas la internacia lingvo, kaj la koncernatoj pri interpretado okupiĝas pri studoj de interpretado substrekante ĝian gravecon. Tie mankis eĉ ĝenerala bildo de la eblaj rimedoj kaj komparo de iliaj trajtoj. Ŝtopi tiun mankon, jen estas la motivo de la aŭtoro.

Kiel la subtitolo sugestas, la libro konsistas el du ĉefaj partoj kaj konkludo krom 14 paĝoj da bibliografio. La unua parto, titolita “diversaj strategioj de interlingva komunikado: el diskutoj en Eŭropo”, traktas teoriajn aspektojn. Aliflanke, la dua parto “praktiko de interlingva komunikado: el esploroj ĉe la german-pola landlimo” prezentas diversajn metodojn efektive uzatajn en la menciita regiono kaj analizas ilin laŭ la teoria skemo.

En la unua parto, surbaze de ĝisnunaj diskutoj ĉefe en Eŭropo, la aŭtoro unue prezentas ĝeneralan idean skemon de strategioj de interlingva komunikado. El la vidpunkto de ĉiu el la du (aŭ pliaj) flankoj de interlingva

komunikado, la interlingvo(j) povas esti (1) ties propra lingvo, (2) lingvo de la alia flanko, (3) aldona lingvo aŭ (4) lingvomiksado. Ekzemple, ĉiu el la du flankoj povas uzi sian propran lingvon, se ĉiu havas kapablon kompreni la lingvon de la alia, aŭ se intervenas lingva perado kiel interpretado. Povas esti, ke ĉiuj flankoj uzas ies propran lingvon, kiu estas fremda lingvo por alia(j) flanko(j), aŭ ĉiu flanko uzas la lingvon de iu alia, ne uzante sian propran.

Povas esti uzata aldona lingvo. Ofte temas pri unusola interlingvo (ekzemple la angla aŭ Esperanto), sed povas esti pluraj aldonaj lingvoj. Aldona lingvo povas esti uzata kune kun supraj rimedoj, nome en diversaj kombinoj kun la lingvo de iu partoprenanto de la komunikado k.t.p. La aŭtoro prezentas tiun skemon kiel teoriaĵon, sed aldonas, ke ĉiuj eblaj kazoj estas efektive observataj en lia laborejo, nome la Fakultato pri Fremdaj Lingvoj kaj Studoj de Sophia-Universitato en Tokio.

En sekvaj ĉapitroj la aŭtoro pli konkrete kaj detale pristudas unuopajn strategiojn koncerne iliajn avantaĝojn kaj malavantaĝojn, citante rilatajn opiniojn favorajn kaj malfavorajn al iuj rimedoj. Jen kelkaj el la traktataj strategioj: la angla kiel fremda lingvo (EFL) kaj la angla kiel lingvafrakao (ELF), Esperanto, multlingvismo kaj plurlingvismo, interpretado kaj tradukado (inkluzive de maŝina traduko), riceva multlingvismo, kaj kombino/mikso de strategioj. En EFL la celo estas proksimigi la lernanton al la modelo de denaska anglaparlanto, dum en ELF substrekata estas laŭokaza kaj surloka komprenebleco senkonsidere al konvenciaj normoj de la angla. La aŭtoro traktas multlingvismon lige kun la lingvopolitiko de EU, kiu substrekas la konekziston de pluraj lingvoj en iu socio aŭ organizo, dum plurlingvismon lige kun tiu de la Konsilio de Eŭropo, kiu pli celas al plurlingva kapablo kaj aktivado de individuoj. En riceva multlingvismo ĉiu flanko uzas sian propran lingvon kaj riceve (t.e. aŭde kaj lege) komprenas la lingvon de aliulo. Fine de la unua parto, la aŭtoro pledas por pli pozitiva takso de kodŝanĝado kaj lingvomiksado.

En la dua parto “praktiko de interlingva komunikado: el esploroj ĉe la german-pola landlimo,” la aŭtoro prenas la nomitan regionon por ilustrati la diversajn strategiojn de la teoria skemo. Konata kiel la Odro-Niso-limo, la nova landlimo post la dua mondmilito, kiu kuras de nordo al sudo laŭ la riveroj Odro kaj Niso, estis markita multe pli okcidente ol la antaŭmilita landlimo. Por stabiligi la landlimon, la germandevena loĝantaro en la regiono estis devigita transloĝi okcidenten en la novan germanan teritorion, kaj en la novan polan teritorion transloĝis pola loĝantaro.

La german-pola landlimo tial estas la plej granda socilingvistika fendo, kie parolantaroj de reciproke nekompreneblaj lingvoj loĝas unu apud la alia trans la rivero. Dume Germanio kaj Pollando nun estas EU-anoj ene de la

ŝengena zono kaj ĉiutagaj translimaj rilatoj (aĉetadoj, turismadoj, laboroj ktp.) estas densaj. Por komuniki kun alilingvanoj la loĝantoj elpensis kaj ekuzis diversajn rimedojn.

La surterena esploro estis plenumita ĉefe en 2012-2013 en la “duobla urbo,” Frankfurt an der Oder kaj Słubice, kiu situas en la mezo laŭ la landlimo kaj en efektiveco konsistigis unu urbon antaŭ 1945. En la enketado la aŭtoro observis ĉiujn teorie eblajn strategiojn, kaj li priskribas en kiuj situacioj estas uzataj kiuj strategioj.

En la priskribado la aŭtoro distingas inter ĉefaj kaj alternativaj strategioj. La unuaj inkludas la uzon de la germana kaj tradukadon/interpretadon. En la dua kalkuliĝas la uzo de la pola, neuzo de la propra lingvo, riceva du-lingvismo, kaj eventuala uzo de mikslingvo “Poltsch” (el *polski* kaj *Deutsch*) kaj la uzo de Esperanto.

En la konkludo la aŭtoro unue resumas la ideajn trajtojn de strategioj kaj atentigas, ke ĉiu strategio havas avantaĝojn kaj malavantaĝojn. Li do proponas, ke oni komprenu la trajtojn de diversaj strategioj kaj adekvate uzu malsamajn strategiojn en malsamaj situacioj. La aŭtoro levas demandon, ĉu el Eŭropo eblas tiri instruojn utilajn al Japanio, kaj mem respondas pozitive, por fine proponi, ke en lingvoinstruadon estu enkondukitaj respektado kaj flegado de diversaj strategioj de interlingva komunikado.

Ĉi tiun libron karakterizas profunda kaj vasta perspektivo de la aŭtoro kaj riĉaj referencoj al antaŭaj studoj kaj argumentoj. Ĝi espereble fariĝos la deirpunkto por estontaj seriozaj diskutoj en Japanio, kie ofte dominas naiva anglalingvismo.

Referencitaj studoj kaj prezentitaj konkretaj kazoj venas ĉefe de Eŭropo, kio estas tute pravigebla kaj sufiĉe komprenebla elekto el la persona historio kaj esplora kariero de la aŭtoro. Sed interlingvaj komunikadoj okazas ankaŭ en Japanio (eĉ se ne tiel dense kaj ofte kiel en la laborejo de la aŭtoro) kaj japanaj ilustraj kazoj argumenteblе povus helpi komprenon de legantoj.

Ĉar la diferenco inter lingvo kaj dialekto estas fojfoje fajna kaj nedeterminebla sen referenco al politiko, oni certe rajtas koncepti ankaŭ pri “metodoj de interdialekta komunikado”. Nu Japanio estas tradicie riĉa je dialektoj, kvankam junaj generacioj tendencas uzi malpli. Kodŝanĝado kaj dialektomiksado estas observataj sufiĉe ofte kaj jam fariĝis temo de sciencaj studoj. Ĉi tiu libro povos utili al studoj en tiu kampo, donante al ĝi teoriant bazon. Ankaŭ la aŭtoro supozeble ricevos ian utilan ideon el la studoj de dialektoj.

Pri la recenzanto

GOTOO Hitosi, nask. 1955, estis ĝis 2021 profesoro pri lingvistiko ĉe la Universitato Tohoku, Sendai, Japanio, kaj nun emerita profesoro. Okupiĝas pri ĝenerala lingvistiko, romanistiko, korpus-lingvistiko, historio de lingvistiko kaj esperantologio. Aŭtoro de *Kultura historio de Esperanto laŭ personoj* (JEL, 2015). Kunredaktinto de *Esperanto-Japana vortaro* (JEL, 2006), *Biografia leksikono de la Esperanto-movado en Japanio* (hituzi syobô, 2013) kaj *En la mondon venis nova lingvo: festlibro por la 75-jariĝo de Ulrich Lins* (Mondial, 2018).

Retadreso: gothit@tohoku.ac.jp

About the reviewer

GOTOO Hitosi, born in 1955, was a professor of linguistics at Tohoku University, Sendai, Japan until 2021, and now professor emeritus. Specialized in general linguistics, Romance linguistics, corpus linguistics, history of linguistics and Esperanto studies. Author of *Kultura historio de Esperanto laŭ personoj* [Cultural History of Esperanto through people] (JEL, 2015). Coeditor of *Esperanto-Japana vortaro* [Esperanto-Japanese Dictionary] (JEL, 2006), *Biografia leksikono de la Esperanto-movado en Japanio* [Who was who in the Esperanto Movement in Japan] (hituzi syobô, 2013) and *En la mondon venis nova lingvo: festlibro por la 75-jariĝo de Ulrich Lins* [Into the World Came a New Language: Festschrift in Honor of the 75th Birthday of Dr. Ulrich Lins] (Mondial, 2018).

評者について

後藤 斉(1955年生)は、2021年まで東北大学教授(言語学)、現在は名誉教授。研究分野は一般言語学、ロマンス語学、コーパス言語学、言語学史、エスペラント学。著書に『人物でたどるエスペラント文化史』(日本エスペラント協会, 2015)。共編書に『エスペラント日本語辞典』(日本エスペラント学会, 2006)、『日本エスペラント運動人名事典』(ひつじ書房, 2013)、*En La Mondon Venis Nova Lingvo. Festlibro Por La 75-Jariĝo de Ulrich Lins* (Mondial, 2018)。

Ida Stria

Uniwersytet Warszawski, Pollando / Poland

Recenzo de la libro

Fiedler, Sabine, kaj Cyril Robert Brosch. 2022.
Esperanto – Lingua Franca and Language Community.
(Studies in World Language Problems 10.)
Amsterdam kaj Philadelphia: John Benjamins.
<https://doi.org/10.1075/wlp.10>

Se mi devus resumi la recenzatan libron en unu frazo, mi dirus, ke ĝi estas ĉio, kion lingvisto devas scii pri la nature funkcia planlingvo Esperanto. Ĝi fakte prezentas al la leganto detalan enrigardon en la funkciadon de la lingvo surbaze de tute nova, ampleksa materialo.

La aŭtoroj estas agnoskitaj lingvistoj, kiuj jam de jaroj esploras pri Esperanto. La recenzata libro estas la rezulto de plurjara laboro kadre de granda eŭropa projekto MIME (Mobility and Inclusion in Multilingual Europe), en kiu la lepsika universitato respondecis pri la studado de la angla kiel interlingvo por Eŭropo. Esperanto venis do nature en la projekton kiel alternativa ilo de komunikado.

La libro enhavas 30 ĉapitrojn en kvin partoj kun ampleksa bibliografio, du apendicoj kaj registro. La unua parto enkondukas la titolajn konceptojn: Esperanton kaj lingvafrankaon. En ĉapitro 1 la aŭtoroj notas, ke la lingvo estas de ekstera publiko ne tre vaste konata kaj kondemnata kiel ne viva, ne funkcia kaj malsukcesa. Tiujn miskoncepitojn la libro refutas per analizo de kolektita materialo laŭ sciencaj, lingvistikaj metodoj. Oni devas menciigi, ke la ilaro jam multajn fojojn estis aplikata al diversaj lingvoj, kompreneble ĉefe al la angla (ĉiuokaze mi demandas min, ĉu tamen vere Esperanto meritas intereson nur pro la fakto, ke ĝi same povas esti studata kiel ĝia konkurenco). La ĉefa celo de la libro estas “montri, kiel Esperanto funkcias kiel lingvo en praktika uzo” (Fiedler kaj Brosch 2022, 3). Tiu ĉi celo estas plidetaligita en ĉapitro 4, kie la aŭtoroj starigas la jenajn esplordemandojn pri Esperanto:

- Kie, en kiuj situacioj estas uzata Esperanto nuntempe?
- Kiel Esperanto-parolantoj alfrontas komunikadajn problemojn?
- Ĉu estas diferenco inter Esperanto parola kaj skriba?
- Ĉu Esperanto estas pli facila?

Krome oni provas respondi al la pli ĝeneralaj sed fundamentaj demandoj pri komunikado helpe de interlingvo, nome pri la diferencoj inter lingvafrankaoj, influo de propra esperanta kulturo kaj eksterlingvaj ecoj kaj pri normigo kaj lingvoposedo en lingvo sen denaskuloj. Tial la aŭtoroj demandas ne nur pri Esperanto mem, sed pri tio, kion oni povas lerni analizante artefaritan lingvon, kiun oni ĝenerale konsideras ne indan je atento.

Neniu, kompreneble, povas konsideri ĉiujn aspektojn. La aŭtoroj ne parolas, ekzemple, pri la eventuala influo de fonaj lingvoj kaj kulturoj de Esperanto-parolantoj – ili mencias tion en la konkludo, konsciante, ke estonta studo de tiu ĉi aspekto kontribuas al pli bona kompreno de la sintenoj kaj komunika konduto de la komunumo.

La venontaj analizoj kompletigas jam ekzistantajn interlingvistikajn studojn, kiuj estas koncize prezentitaj en ĉapitro 3. Ĉapitro 4 prezentas metodojn kaj datumojn kaj 5 la strukturon de la libro. La materialo estas korpuso de aŭtentaj parolaj registraĵoj de la jaroj 2014–2018.

La dua parto estas rapida vojaĝo tra Esperantolando, tio estas, prezento de la historio, ideologio, strukturo kaj uzo de Esperanto. Cetere la aŭtoroj decidis enkonduki la temon tra informoj pri interlingvistiko kaj artefaritaj lingvoj. Mi samopinias kun Jouko Lindstedt (2022), ke la ĉapitro estas pli ampleksa ol ĝi estus por etnolingvoj, ĉar “oni ne povas premisi iajn ajn antaŭajn sciojn pri la temo [Esperanto]”, kio ankaŭ estas la kialo por la ĉiama teda “deviga ĉapitro pri aprioraj filozofiaj planlingvoj”.¹

La tria parto, kvankam interesa aldonaĵo, ŝajnas al mi nenecesa. Ĝi fakte kontribuas al la bildo de Esperanto kiel kuriozaĵo, arta provo aŭ ne tute serioza kreaĵo, kvankam la aŭtoroj montras, ke la konotacioj estas tre ofte pozitivaj. La kvara parto, aliflanke, estas la pinto de la studo. Ĝi prezentas tre zorge prilaboritan analizon de komunikado en Esperanto kun la ĉapitroj pri metakomunikado, reciproka kompreno tra komunikaj riparoj, humuro, frazeologio kaj metaforoj, lingvoalternado kaj -miksado, skriba kaj parola Esperanto, sintenoj al akĉento, lingvoŝanĝiĝo kaj fine Esperanto kiel laborlingvo. Oni povas legi tiun ĉi parton, havante enkaŭ du perspektivojn samtempe: ke Esperanton oni povas analizi kiel lingvafrankaon kaj kiel lingvon “enkomunuman”. Tre ĝuste la aŭtoroj indikas, ke en Esperantujo ekzistas kaj batalas kontraŭ si du tendencoj: unu estas grupolojaleco (*ne krokodilu!*) kaj la dua malfermiteco kaj akomodigo de ĉiaspecaj homoj en diversaj niveloj de Esperanto, kun malsamaj lingvaj spertoj kaj fonoj.

Certe el la vidpunkto de internacia komunikado valoras atenton la subĉapitroj pri riparoj (19) kaj lingvoalternado kaj lingvomiksado (22) –

1 Mi grandparte konsentas kun la observoj de Jouko Lindstedt, sed la fokuso de mia recenzo restas aliloke.

ili montras, ke esperantistoj strebas al la pli bona komunikado kaj interkompreno. Samtempe kiam oni konsideras Esperanton kiel lingvon por interna uzo en sia komunumo aŭ emas kompari ĝin kun etnaj lingvoj, venas al helpo la ĉapitroj pri humuro (20) kaj frazeologio (21).

Al mi ĝenerale mankas klara distingo inter tiuj du perspektivoj. La titolo estas duelementa kaj la demandoj pri la du donas malsamajn respondojn kaj servas aliajn celojn. Aperas subĉapitroj, kiuj mencias identecon, sed sen sufiĉe bonaj ekzemploj – oni ripetas ne tre esploritajn tezojn pri la malfermiteco kaj tuja memidentigo kun la komunumo (mi mem ne estas senkulpa). La aŭtoroj verŝajne traktas Esperanton ĉefe kiel lingvafrankaon kaj tial la fokuso forkuras de la identiga valoro.

La analizo estas tre kompleksa kaj valora, mi tamen reagis dubeme en kelkaj lokoj. Eble tio estas vojmontrilo por estontaj esploroj? En la ĉapitro pri riparoj la aŭtoroj konstatas, ke la probabla kialo por troa ĝusteco estas sufiĉe facile atingebla precizeco en fremdlingva komunikado. Mi demandas min, ĉu eble ne la dua flanko de Esperanto-komunikado, nome lingvolojaleco, eĉ foje kvazaŭfanatika. Esploroj montras, ke “bona Esperantisto” estas tiu, kiu bone esprimas sin (Stria 2017). Lingvoposedo, memidentigo kaj komunumo-apartenado povas do dependi de la grado de flueco kaj strebo al preciza kaj bona komunikado esti strebo al aparteno.

Flanke mirigas min la hipotezo, ke “iu, kiu lernis la anglan, francan aŭ germanan dum tri jaroj kaj duono, ne kapablus tiel bone esprimi sin” (p. 127). Oni pensu pri studentoj de filologioj, kiuj post 3 jaroj de bakalaŭraj studoj devas atingi la nivelon C1.

En ĉapitro 20, kvankam la aŭtoroj konvinkas la leganton, ke Esperanto-parolantoj “apenaŭ povas rezisti ŝancon por spontanea vortludo dum interagado” kaj havas “inklinon al ludema konduto” (p. 190), ili samtempe, kvazaŭ atendente kritikon, montras ankaŭ la malsukcesajn provojn de humuro. Mi bedaŭrinde ne trovis specimenon (225), al kiu la aŭtoroj referencas sur paĝo 191 kiel ekzemplo de malsukcesa humuro bazita sur naciaj stereotipoj. Restas demando, ĉu oni ne faru komparojn kun komunikado en etnolingvoj dum similaj renkontiĝoj por vidi, kiomgrade la komunikado en Esperanto estas “pli ludema”.

Por ĉapitro 21 la aŭtoroj prave adoptas la sciencan priskriban perspektivon kaj forlasas la preskriban diskuton, ĉu oni rajtas uzi frazeologiaĵojn en Esperanto. La observoj kondukis al la konkludo, ke la Esperanta parolkomunumo aprezas lingvan kreivon. Oni citas enketon de Prodromou (2007), ke kreiva uzo de frazeologiaĵoj estas akceptata de plimulto de respondantoj informitaj, ke ĝin produktis denaska parolanto, dum sama kreivo de nedenaska parolanto estas opiniata kiel eraro. Tion evitas la Esperanta

komunumo; venas tamen demando, ĉu la respondantoj same aprezus la kreivon de komencanto.

Vekas scivolemon ankaŭ sintenoj al akĉentoj. Bona prononco en Esperanto estas internacia prononco, kiu ne malkaŝas la gepatran lingvon de la parolanto. Oni povas supozi, ke forta akĉento estas kritikata en Esperanto. Tiaj observoj ekzistas por minoritataj lingvoj – ne-denaska akĉento de novaj parolantoj, eĉ se bonaj, estas malhelpo por esti akceptita kiel “vera” parolanto (p. 309). Ĉu do bona Esperanto-parolanto kun forta akĉento ne estus vidata kiel neposedanta la lingvon?

La lasta ĉapitro de la 4a parto kronas la analizojn: ĝi prezentas la studon de komunikado en E@I, kiu ĝenerale konfirmas la antaŭajn konkludojn. Interesa por la leganto estas certe la komparo kun la angla – eĉ se ĝi ne estas la celo de la libro. Evidentiĝas, ke Esperanto estas uzata ankaŭ ekster laborrilataj situacioj (eĉ ofte inter samlingvanoj) kaj kondukas al pli kunlaborema, malferma etoso.

La kvina parto estas prezento de la konkludoj – ne nur simpla resumo pri la funkciado de Esperanto kiel interlingvo, sed ankaŭ gravaj rimarkoj pri ĝia komunuma valoro. Lernantoj de Esperanto kiel fremda lingvo fariĝas legitimaj parolantoj, “kunposedantoj” de ĝi.

La libro pentras kompleksan bildon de Esperanto kiel funkcia lingvo. Sendube la aŭtoroj sukcesis plenigi la scitruon, kiun ne multaj profesiaj lingvistoj antaŭe ŝatis plenigi – foje fakte tute neglektante ĝian ekziston. Plie – kaj parte eble iom neantaŭvidite – la esploroj faritaj por pli bone ekkoni la fenomenon de planita lingvo havas grandan signifon por la kampo de lingvafrankaa komunikado, ĉar ili montras, ke la karaktero de komunikado dependas de la uzata lingvo.

Mi esperas, ke dank’ al simile altnivelaj sciencaj verkoj en la estonteco oni ne plu devos prezenti Esperanton samvice kun universalaj aŭ hollywoodaj lingvoj kaj esperantologion kiel branĉon de interlingvistiko. Mi mem tro ofte komencas miajn artikolojn per la sama klarigo, kio estas Esperanto kaj kiel ĝi funkcias. Nun estos tre simple direkti interesitojn al la ĉi tie recenzata libro kiel fidinda fonto de scio.

Bibliografio

- Lindstedt, Jouko. 2022. “Imitinda lingvistika priskribo de Esperanto.” *Libera Folio* 25 de Oktobro 2022. <https://www.liberafolio.org/2022/10/25/imitinda-lingvistika-priskribo-de-esperanto/> (19.05.2023)
- Prodromou, Luke. 2007. “Bumping into creative idiomaticity.” *English Today* 23 (1): 14–25. <https://doi.org/10.1017/S0266078407001046>

Stria, Ida. 2017. "Haben Esperanto-Sprecher ein gemeinsames Weltbild? Zu den Ergebnissen einer Fragebogenstudie." En *Jahrbuch der Gesellschaft für Interlinguistik 2017*, redaktis Cyril Brosch kaj Sabine Fiedler, 103–110. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.

Pri la recenzanto

Ida Stria doktoriĝis pri aplikata lingvistiko kaj diplomiĝis pri interlingvistiko kaj esperantologio ĉe Adam Mickiewicz Universitato en Poznano, Pollando. Ŝi esploras Esperanton kadre de kultura lingvistiko kaj socilingvistiko. Ekde 2016 adjunkto ĉe la Universitato de Varsovio; ŝi ankaŭ kontribuas al Interlingvistikaj Studoj kaj interlingvistika specialiĝo ĉe AMU.

Retadreso: i.stria@uw.edu.pl

ORCID-numero: 0000-0002-7715-0758

About the reviewer

Ida Stria received her doctoral degree in applied linguistics and graduated in interlinguistics and Esperanto studies at Adam Mickiewicz University in Poznan, Poland. She researches Esperanto within the framework of cultural linguistics and sociolinguistics. Since 2016 assistant professor at the University of Warsaw. She also contributes to Interlinguistic Studies and interlinguistic specialization at AMU.

O recenzentce

Ida Stria uzyskała doktorat z lingwistyki stosowanej oraz ukończyła Studia Interlingwistyki na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Bada Esperanto w ramach lingwistyki kulturowej i socjolingwistyki. Od 2016 r. jest adiunktem na Uniwersytecie Warszawskim. Wykłada także na Studiach Interlingwistyki oraz specjalizacji z zakresu interlingwistyki na UAM.

Esperantologio estis fondita en 1949 de Paul Neergaard, kun redakta komitato de 11 membroj inter kiuj estis Björn Collinder, William E. Collinson, Kálmán Kalocsay, Stefano La Colla, Gaston Waringhien kaj Eugen Wüster. Ĝi aperis neregule ĝis 1961. En 1999 ĝi estis revivigita kiel *Esperantologio / Esperanto Studies* fare de Christer Kiselman, kiu aperigis ĝis 2018 entute ok kajerojn. En 2019 ĝia eldonanto fariĝis la Centro de Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj (CED).

La Centro de Esploro kaj Dokumentado pri Mondaj Lingvaj Problemoj (CED) fondiĝis en la jaro 1952 de Ivo Lapenna. Ĝia celo estas esplorado de ĉiuj aspektoj de lingva politiko kaj lingvoplanado je internacia nivelo kaj la studo de lingvaj baroj al internacia komunikado. Krom *Esperantologio / Esperanto Studies*, CED ankaŭ respondecas pri la revuo *Language Problems and Language Planning*, fondita en 1977 kaj eldonata de la eldonejo John Benjamins, Amsterdam. Nome de CED, Esperantic Studies Foundation (ESF) publikigas ankaŭ la retan novaĵleteron *Informilo por Interlingvistoj* (<https://interlingvistiko.net/informilo-por-interlingvistoj-arkivo/>) kaj aperigas ĝian anglalingvan version *Information for Interlinguists*. CED, kies nuna direktoro estas Mark Fettes, organizas konferencojn kaj subtenas esplorojn pri diversaj temoj en sia interesosfero.

Esperantologio was founded in 1949 by Paul Neergaard, with an 11-member editorial board that included Björn Collinder, William E. Collinson, Kálmán Kalocsay, Stefano La Colla, Gaston Waringhien, and Eugen Wüster. It appeared irregularly until 1961. In 1999 it was revived as *Esperantologio / Esperanto Studies* by Christer Kiselman, who edited eight issues between then and 2018. In 2019, its publisher became the Centre for Research and Documentation on World Language Problems (CED).

The Centre for Research and Documentation on World Language Problems (CED) was founded in 1952 by Ivo Lapenna. Its mission is to explore all aspects of language policy and planning at the international level and the study of linguistic obstacles to international communication. In addition to *Esperantologio / Esperanto Studies*, CED is also responsible for the journal *Language Problems and Language Planning*, founded in 1977 and published by John Benjamins, Amsterdam. On CED's behalf, the Esperantic Studies Foundation (ESF) also publishes the online newsletter *Informilo por Interlingvistoj* and produces its English-language version *Information for Interlinguists* (<https://interlingvistiko.net/informilo-por-interlingvistoj-arkivo/>). CED, whose current director is Mark Fettes, organizes conferences and supports research on a range of topics within its fields of interest.

Esperantologio / Esperanto Studies

estas interfaka revuo kreita en 1949 kiu publikigas esplorojn pri ĉiuj fenomenoj rilataj al Esperanto kaj Interlingvistiko. Ĝi aperigas artikolojn bazitajn sur originalaj studoj pri lingvosciencaj, historiaj, literatursciencaj, psikologiaj, sociologiaj kaj politikaj aspektoj de Esperanto, krom libro-recenzoj kaj pli eseeaj esploraj notoj.

Esperantologio / Esperanto Studies

is an interdisciplinary journal created in 1949 that showcases research on all phenomena related to Esperanto and Interlinguistics. It publishes articles based on original studies about linguistic, historical, literary, psychological, sociological and political aspects of Esperanto, as well as book reviews and more experimental essays.

Nova Serio 4 (12)

New Series 4 (12)

Guilherme Fians kaj Klaus Schubert: Antaŭparolo

Mark Fettes: CED 70-jara: vojo, bilanco, perspektivoj

Sabine Fiedler: Kiel Esperantologio kontribuas aŭ povas kontribui al aliaj fakoj

Grant Goodall: Esperanto kaj lingvistiko: cent jaroj da (mal)amikeco

Patience Haggin: The Subtext of "Neŭtraleco." The Dreyfus Affair and the Esperanto Movement

Klaus Schubert: Kiu estis la unua funkcia planlingvo?

Otto Prytz: Ĉu Esperanto, priskribita laŭ siaj propraj premisoj, estas seksisma lingvo?

KIMURA Goro Christoph: Recenzo de la libro: Grin, François, Manuel Célio Conceição, Peter A. Kraus, László Marác, Žaneta Ozoliņa, Nike K. Pokorn kaj Anthony Pym, red. 2018: *The MIME Vademecum. Mobility and Inclusion in Multilingual Europe*

Carlo Minnaja: Recenzo de la libro: Alcalde, Javier kaj José Salguero, red. 2018: *Antaŭ unu jarcento – La granda milito kaj Esperanto*

Christopher Gledhill: Review of the book: Maradan, Mélanie. 2021: *Uncertainty in Deliberate Lexical Interventions. Exploring Esperanto Speakers' Opinions through Corpora*

Ulrich Lins: Recenzo de la libro: O'Keeffe, Brigid. 2021: *Esperanto and Languages of Internationalism in Revolutionary Russia*

Alessio Giordano: Recenzo de la libro: Caligaris, Irene. 2021: *Unu lingvo por ĉiuj, unu lingvo de neniu lando: surkampa esploro pri la esperantaj identecoj*

GOTOO Hitosi: Recenzo de la libro: Kimura, Goro Christoph. 2021: *Igengokan komyunikesyon no hoho: baikagengo wo meguru giron to zissai [Metodoj de interlingva komunikado. Teorio kaj praktiko de vehiklaj lingvoj]*

Ida Stria: Recenzo de la libro: Fiedler, Sabine, kaj Cyril Robert Brosch. 2022: *Esperanto – Lingua Franca and Language Community*

ced

interlingvistiko.net

Mondial

mondialbooks.com

ISBN 978-1-59569-451-5

9 781595 694515